



TC

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

WILLIAM MONTGOMERY WATT'IN

HZ MUHAMMED ALGISI

Emrullah DEMİR

TEZ Danışmanı

Doç. Dr. Abdurrahman DEMİRCİ

Mardin-2022

TC
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

WILLIAM MONTGOMERY WATT'IN
HZ MUHAMMED ALGISI

Emrullah DEMİR

TEZ Danışmanı

Doç. Dr. Abdurrahman DEMİRCİ

Mardin-2022

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmasında kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığımı ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

İmza

Emrullah DEMİR

01/08/2022

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

William Montgomery Watt'ın Hz. Muhammed Algısı

Emrullah DEMİR

Mardin Artuklu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

2022: 155 Sayfa

İslâmiyet'in nasıl bir ortamda ortaya çıktığı şarkiyatçıların her zaman ilgi alanı olmuştur. İslâm öncesi Arap Yarımadası ve çevresi birçok çalışmanın konusu olmuş, empatik, indirgemeci, hümanist benzeri birçok yaklaşım tarzı ortaya çıkmıştır. Bu isimlerden Montgomery Watt, çoğu yaklaşımın aksine İslâm'a bilimsel bir metotla yaklaşılmaya çalışmıştır. Eserlerinin en önemli özelliği İslâm'ın öz kaynaklarını temel referans almasıdır. W. Montgomery Watt Hz. Peygamber hakkında daha nesnel değerlendirme yapmış, Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili üç eser ortaya koymuştur. Watt'ın siyere yaklaşım tarzı, olayları ele alış tarzı, okuma ve değerlendirme biçimi ve özgün fikirleri üzerinde bir tahlili ve tartışmanın ortaya konacağı bu çalışmada Watt'ın İslâm'a dair yazdığı tüm çalışmalar kaynaklık teşkil etmektedir. "Peygamber ve Devlet Adamı Hazreti Muhammed" adlı kitap kendi ifadesiyle Hz. Muhammed Mekke'de ve Hz. Muhammed Medine'de kitaplarının özetidir. Watt'ın Hz. Peygamber'in hayatını konu edinirken nasıl bir metot takip ettiği, meseleleri hangi perspektiften değerlendirdiği ve kendi yorumlamalarının konu edinildiği bu çalışmada yazarın olayların görünür taraflarından başka arka plânda nelerin meydana geldiğiyle de ilgilendiği açıkça görülmektedir. Mesela, Müslümanların davranışlarının sadece dinî bir gerekçeden ziyade dünyevî bir amaç da taşıdığını ifade etmiştir. Watt'a göre; Hicret ve Habeşistan'a gidişte sadece dini sebepler değil ekonomik sebepler de belirleyicidir. Bu bakımdan Watt'ın eserlerinin sosyolojik açıdan alan yazınına katkısı meselelere sebepler bağlamında değerlendirme yaptığında hadiseleri daha çok bireysel ve sosyal ihtiyaçlar çerçevesinde değerlendirmesidir.

Anahtar Kelimeler: Watt, İslam, Hz. Muhammed, Siyer, Oryantalizm

ABSTRACT

Master Thesis

William Montgomery Watt's Perception on The Prophet Muhammad

Emrullah DEMİR

Mardin Artuklu University

The Institute for Graduate Educational Studies

Department of Islamic History and Arts

2022: 155 Pages

The environment in which Islam emerged has always been an area of interest for orientalists. The pre-Islamic Arabian Peninsula and its surroundings have been the subject of many studies, and many empathic, reductionist, humanist-like approaches have emerged. Montgomery Watt, one of these names, tried to approach Islam with a scientific method, unlike most approaches. The most important feature of his works is that he takes the own resources of Islam as a basic reference. W. Montgomery Watt Hz. He made a more objective evaluation about the Prophet, Hz. He produced three works about the life of the Prophet. In this study, which will present an analysis and discussion on Watt's approach to the Sirah, his way of dealing with events, his way of reading and evaluating, and his original ideas, all the studies Watt wrote on Islam constitute the source. The book "Prophet and statesman Prophet Muhammad" is the summary of the books of Prophet Muhammad in Mecca and Prophet Muhammad in Medina, with its own words. Watt's Hz. In this study, in which the method the Prophet followed, from which perspective he evaluated the issues and his own interpretations, it is clearly seen that the author was also interested in what happened in the background, apart from the visible aspects of the events. For example, it reveals that the behavior of Muslims has a worldly purpose rather than just a religious reason. According to Watt; Not only religious reasons but also economic reasons are decisive in the migration and departure to Abyssinia. In this respect, the contribution of Watt's works to the literature from a sociological point of view is that when he evaluates the issues in the context of reasons, he evaluates the events within the framework of individual and social needs.

Keywords: Watt, Islam, Prophet Muhammad, Siyer, Orientalism

ÖN SÖZ

Tarihi süreç içerisinde oryantalistler tarafından Hz. Muhammed'in şahsiyetine yönelik farklı tespit ve iddialar öne sürülmüştür. Bazı oryantalistler, Hz. Muhammed'i daha çok Hıristiyanlık ve Yahudilik kaynaklarından faydalanarak kendi toplumunun sorunlarına yerel çözümler üreten bir "milli lider" olarak tanımlamıştır. Bazı oryantalistler de onun şahsiyeti üzerine odaklanarak Hz. Muhammed'i "sapık, putperest, deccal, Hıristiyanlığın baş düşmanı, şiddet yanlısı, şeytanın dostu, kötülüğün kaynağı" olarak tamamen olumsuz kavramlarla tanımlamıştır. Bir grup oryantalist ise Hz. Muhammed'in tarihsel olarak varlığını tartışmaya açmıştır. Tüm bu iddia sahiplerinin dayanak olarak Batılı ve taraflı kaynaklardan beslendiği bir gerçektir. Buna karşın, İslam kaynaklarına dayanarak ve büyük oranda objektif bilimsel kriterler doğrultusunda hareket ederek Hz. Muhammed'i anlamaya çalışan bir başka oryantalist kesimden bahsetmek de mümkündür. Bu kesimin önemli bir temsilcisi de W. Montgomery Watt'tır. Çalışmamızda Hz. Muhammed'in şahsiyetini ve peygamberlik dönemi faaliyetlerini, Watt'ın bakış açısıyla tespit ve tahlil etmeye çalıştık.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Oryantalizm ve genel olarak Watt'ın İslam'a bakışı konuları ele alınmıştır. Birinci bölümde Watt'ın bakış açısıyla İslam öncesi Arap Yarımadasında dini hayat, peygamberlik beklentisi ve Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi hayatı ele alınmıştır. İkinci bölümde vahy süresi ve bunun topluma yansması ana başlığı altında Hz. Muhammed'in Mekke dönemi ve Medine'ye hicret süreci ele alınmıştır. Üçüncü bölümde siyasi ve askeri kazanımlar ve "Risaletten liderliğe Hz. Muhammed" ana başlığı altında Hz. Muhammed'in Medine dönemi, faaliyetleri ve Hz. Muhammed'in şahsiyeti konuları ele alınmıştır.

Çalışmanın gerek konu seçiminde gerekse hazırlanmasında desteğini ve değerli görüşlerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Abdurrahman DEMİRÇİ'ye, yazım sürecinde motivasyon desteğini esirgemeyen arkadaşım Mehmet Akif ÇOLAK'a ve son olarak çalışma sürecinde yanımda olan ve benden desteğini esirgemeyen sevgili eşim Esmâ'ya, çocuklarım Azra ve Ömer'e ve aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Emrullah DEMİR

Mardin-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
B. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları	4
C. Oryantalizm ve W. Montgomery Watt'ın İslâm'a Bakışı.....	5
1. Kuran ve Tanrı.....	9
2. Hz. Muhammed	10
3. İslâm	12
D. W. Montgomery Watt'ın İslâm Tarihi Çalışmaları ve Metodu	15
1. İSLÂMİYETTEN ÖNCE ARAP YARIMADASINDA DİNİ YAŞAM VE PEYGAMBER BEKLENTİSİ	24
1.1. Arap Yarımadasında Dini Yaşam.....	27
1.1.1. Putperestlik	28
1.1.2. Mecûsîlik.....	32
1.1.3. Semavî dinler	33
1.1.4. Hanîflik	34
1.2. Arap Yarımadası'nda Risalet Beklentisi ve Son Peygamber	37
1.2.1. İslâm öncesi dinlerde son peygamber algısı	37
1.2.2. Risalet öncesi Hz. Muhammed	41

1.2.2.1. Hz. Muhammed'in nesebi, doğumu ve ailesi.....	41
1.2.2.2. Yetiştirme ortamı.....	46
2. VAHYİN İNİŞ SÜRECİ VE BUNUN TOPLUMA YANSIMALARI.....	50
2.1. Vahiy.....	51
2.1.1. Vahyin indirilişi.....	51
2.2. Davetin Şekli	58
2.2.1. Gizli davet: İlk Müslümanlar	59
2.2.2. Alenî davet	62
2.3. Vahye Tepki.....	64
2.3.1. Vahye karşı direnenler.....	64
2.3.2. Vahyi himaye edenler	70
2.3.2.1. Semavî/İlahî motivasyon	71
2.3.2.2. Asabiyet zırhı.....	74
2.4. Mücadele ve Çözüm Arayışları	76
2.4.1. Boykot	77
2.4.2. Siyasi sığınma: Destek arayışları.....	80
2.4.2.1. Habeşistan'a hicret.....	81
2.4.2.2. Tâif yolculuğu.....	83
2.4.2.3. Garânîk hadisesi.....	85
2.4.2.4. Akâbe biatları ve hicret.....	89
3. SİYASİ VE ASKERİ KAZANIMLAR İLE RİSALETEN LİDERLİĞE HZ. MUHAMMED	95
3.1. Kurumsallaşma Aidiyet.....	95
3.1.1. Ümmetleşme bilincinin ilk adımı: Muhacir-ensar kardeşliği	96

3.1.2. Ötekiyle ortak değerlerde bütünleşme: Medine sözleşmesi	100
3.2. Siyasi Bağlantılar	101
3.3. Aksiyon (Mücadele/Cihat)	102
3.3.1. Yahudiler ve İslâm	102
3.3.2. Kaynukâoğulları	108
3.3.3. Nadîroğulları	109
3.3.4. Kurayzaoğulları	110
3.3.5. Hayber Yahudileri	111
3.4. Kureyşle Mücadele	112
3.5. Diğer Topluluk ve Devletlerle Siyasal İlişkiler	117
3.6. Abdullah'ın Oğlu Muhammed'den Devlet Başkanı Hz. Muhammed 121	
3.6.1. Kişilik olarak Hz. Muhammed	122
3.6.2. Devlet adamı olarak Hz. Muhammed	125
3.6.3. Reformist Hz. Muhammed	129
SONUÇ	134
KAYNAKÇA	139

KISALTMALAR

Age.	Adı geçen eser
Agm.	Adı geçen makale
AÜİFD.	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	Bin
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çevirmen
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
s.	Sayfa
Sav.	Sallallahu aleyhi vesellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
v./ ö.	Vefat / Ölüm
Vd.	Ve diğeri

GİRİŞ

Semavi bir din olan İslâm'ın ortaya çıkışı ve yayılışı, tabiiileri kadar kendinden önceki semavi din mensuplarının da dikkatini çekmiş ve onların da ana gündemlerini oluşturmuştur. Özellikle diğer semavî din temsilcileri İslâm'ı doğduğu andan itibaren kendilerine rakip olarak görmüşlerdir. Zamanla semavi din adamları ve bilgileri birbirlerini nakzedecek derecede hakikatin mümessili olma hususunda dini münakaşalara ve neşirlere girişmişlerdir. Yahudi ve Hıristiyan din adamları Müslümanlarca kaleme alınan bu eserlere karşılık verirken İslâm'a giren bazı mühtediler de eski dinlerine karşı reddiye¹ mahiyetinde bazı eserler kaleme almışlardır. Oldukça uzun bir tarihselleşme serencamı olan bu dini cedel süreci 19. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu yüzyılda sanayi hamlesiyle birlikte dünya düzeninde büyük bir değişimin yaşanması, göç hareketlerinin artması, imparatorlukların yıkılarak yerlerine ulus devletlerin kurulması neticesinde farklı inanç mensupları, giderek daha fazla ortak yaşam kültürüne dahil olmuşlardır. İnanç duvarları yerini başka birlikteliklere, coğrafi unsurlara ve etnik temellere bırakmıştır.

Toplumları bir arada tutan unsurların değişmesi veya çeşitlenmesiyle dinlerin birbiriyle diyalog süreci başlamıştır. Doğu ve Batı'nın birbirini daha iyi tanıma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece her iki kültürün birbirlerinin inançları hakkında yazdıkları eserler artmaya başlamıştır. Ancak yılların getirdiği dogmalarla veya kendi dinini savunma refleksiyle eser yazanlar, işin hakikatinden uzaklaşmış, bilimsel metodun dışına çıkmıştır. Belki Orta çağ zihniyetinin biraz daha esnek kalıpları tezahür etmiştir. İşte bu çalışmanın konusunu teşkil eden Montgomery Watt, çoğu şarkiyatçının aksine İslâm'a bilimsel bir metotla yaklaşılmaya çalışmış, en önemlisi İslâm'ı ve onun peygamberinin hayatını ele alırken İslâm'ın öz kaynaklarını temel referans almıştır.

¹ Müslüman ve Hıristiyanlar arası polemik mevzuları ve bunlara dair eserler için bkz. Salih Sabri Yavuz ve İbrahim Yeniçağ, "Müslüman-Hıristiyan Polemiği Açısından Tahrif", *Milel ve Nihal*, 6 (1), s. 307 vd; Mustafa Sinanoğlu, "Reddiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayını, 2007, 34/519-521.

Watt'ın çalışmalarının temel amacı, İslâm'ı ve peygamberini tanımak veya tanıtmaktır. Yazar hem Müslümanların hem diğer din mensuplarının yazdıkları eserlerde taraflı davrandıklarına dikkat çekmiştir. Nitekim, Müslümanlarda felsefi eleştirel bakış açısının bulunmadığını, bunu yapamadıkları takdirde İslâm dinine yöneltilen itirazlara cevap veremeyeceklerini belirtmektedir. O, yöntem olarak bilimsel prensiplere dayalı yazılanları esas almayı, dışındakileri ise eleştiri süzgecinden geçirmeyi hedeflemektedir.² Her ne kadar böyle olmayı amaçlamışsa da zaman zaman ikircikli bir tutum sergilediği görülmektedir. Yeri geldikçe konular bağlamında bu tutumuna değinilecektir.

A. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Oryantalist olarak adlandırılan birçok batılı araştırmacı tarafından Hz. Muhammed'in hayatı ve şahsiyeti hakkında oldukça fazla makale, tez veya kitap yazılmıştır. Bu çalışmalarda empatik, indirgemeci, hümanist benzeri birçok yaklaşım tarzı mevcuttur. Bunların büyük bir çoğunluğu indirgemeci ve eleştirel olmasına karşın W. Montgomery Watt Hz. Peygamber hakkında daha nesnel değerlendirme yapanlardan biridir. Bu cümleden, İslâm bilginleri tarafından genel olarak diğer oryantalistlerin kitapları yerilirken Watt'ın yazdıkları takdir edilmiştir. Watt'ın birçok çalışmasının tercüme edilmesi fikirlerinin etraflıca tartışılmasında etkili olmuştur.

Watt'ın empatik yaklaşım tarzı nedeniyle tercüme edilen eserlerinin³ akademik hayatta etkisi ve tartışılabilirliği da artmış ve bu durum, farklı disiplinlerde birçok akademik çalışmanın yapılmasına yol açmıştır.

² W. Montgomery Watt, *Günümüzde İslâm Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, İstanbul: İz Yayıncılık, 1991, 23-24; Elisabeth Özdalga, "Modern Bir Haçlının Kusurları: Montgomery Watt ve İslâm'ı Entellektüelizmle Fethetmenin Zorlukları", çev. Yasin Aktay, *Tezkire*, Vadi Yayınları, 1997, Sayı: 11-12, 24.

³ Türkçe tercüme edilen belli başlı eserleri için bkz. Dilek Çalışkan, "Vefeyat: W. Montgomery Watt", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2006, 219-220.

Fatma Çiftçi “Bir Mezhepler Tarihçi Olarak W. Montgomery Watt” adlı bir çalışma⁴ yürütmüştür. Sözü edilen çalışmada mezhepler tarihinin temel konuları kader, iman-küfür, yetmiş iki fırka meselesi gibi konular üzerinde durulmuştur. Bir başka araştırma Tuncay İmamoğlu tarafından “W. Montgomery Watt’da Dini Düşünce” adlı bir çalışmayla⁵ ortaya konulmuştur. Bu çalışmada Watt’ın dinî düşüncesi Din Felsefesi açısından bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Watt’ın İslâm ve Hıristiyan inançları arasında tespit ettiği benzer noktalar bu çalışmaya yansıtılmıştır. Yine bir başka akademik çalışma Watt’ın vahiy ve nübüvvet anlayışını ortaya koyan Mustafa Alıcı’nın “W. Montgomery Watt’da Vahiy ve Nübüvvet Anlayışı” adlı araştırmasıdır.⁶ Recep Ertugay da “William Montgomery Watt’ın İslâm’ın İman Esaslarına Bakışı ve Değerlendirmeler”⁷ isimli tezinde Watt’ın müsteşriklerin İslâm’a getirdikleri eleştirilere verdiği cevaplardan söz edilmektedir. Bu tezlerden başka yazarın eserleriyle ilgili bir takım kitap ve makale türü çalışmalar yapılmıştır. Söz gelimi Maşallah Turan⁸, Soner Akpınar⁹, İmadüddin Halil¹⁰, Elisabeth Özdalga¹¹, Tahsin Görgün¹², Hasan Hüseyin Adalıoğlu¹³ bunlardan bazılarıdır.

⁴ Fatma Çiftçi, *Bir Mezhepler Tarihçi Olarak W. Montgomery Watt*, Harran Üniversitesi SBE, Şanlıurfa, 2006, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

⁵ Tuncay İmamoğlu, *W. Montgomery Watt’da Dini Düşünce*, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 1996, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

⁶ Mustafa Alıcı, *W. Montgomery Watt’da Vahiy ve Nübüvvet Anlayışı*, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 1995, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

⁷ Recep Ertugay, *William Montgomery Watt’ın İslâm’ın İman Esaslarına Bakışı ve Değerlendirmeler*, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2008, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

⁸ Batılı İki Müsteşrik W. Montgomery Watt ve Rudi Paret’in İslâm’ı Algılama Biçimlerinin Kritiği, Konya: Hüner Yayınevi, 2016.

⁹ Çağdaş Oryantalistlerin Hz. Muhammed Algısı, Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019.

¹⁰ “Çağdaş İngiliz Müsteşrik Montgomery Watt’ın Yöntemi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma-1”; çev. Nurullah Agitoğlu, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 / 7 (Haziran 2013), 163-168; “Çağdaş İngiliz Müsteşrik Montgomery Watt’ın Yöntemi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma-2”; çev. Nurullah Agitoğlu, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 / 8 (Aralık 2013), s. 229-242.

¹¹ “Modern Bir Haçlının Kusurları: Montgomery Watt ve İslâm’ı Entellektüelizmle Fethetmenin Zorlukları”, çev. Yasin Aktay, *Tezkire*, Vadi Yayınları, 1997, Sayı: 11-12, 24-37.

¹² Tahsin Görgün, “W. Montgomery Watt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2013, 43/148-152.

¹³ Hasan Hüseyin Adalıoğlu, “W. Montgomery Watt ve İlk Devir İslâm Tarihine Tarihselci Bakış”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Yıl 3, Sayı 2, Güz 2008, s. 33-46.

Bahsedildiği üzere Watt'la ilgili yapılan akademik çalışmalar, onun fikirlerinin Felsefe, Kelam, Mezhepler Tarihi veya Tefsir bilim alanına giren kısımlarıyla ilgili olmuştur. Ancak ülkemizde Watt'ın siyere bakışı, yaklaşımı ve tahlili konulu özgün bir tez çalışması mevcut değildir. Halbuki eserleri incelendiğinde özellikle siyer sahasındaki çalışmaları ile ön plana çıkmaktadır. Keza siyere dair olanlar başta olmak üzere birçok çalışmasının Türkçe'ye tercüme edilmiş olması Watt'ın ülkemizdeki yapılmış olan çalışmalarına ve siyer alanına etki değerini tespit itibariyle hayli önemlidir." Nitekim Watt'ın en önemli çalışmalarından biri de Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili ortaya koymuş olduğu üç eseridir: O, Mekke ve Medine dönemlerini ayrı ayrı kitaplarda ele alırken, "Peygamber ve Devlet Adamı Hazreti Muhammed" kitabında kendi ifadesiyle her iki kitabın özetini yapmıştır. Hz. Peygamber'in kişiliği ve devlet adamı olarak vasıflarını Mekke ve Medine hayatından hareketle değerlendirmiştir.

Bu çalışmada özellikle sözü edilen üç kitap başta olmak üzere Watt'ın Siyere yaklaşım tarzı, olayları ele alış tarzı, okuma ve değerlendirme biçimi ve özgün fikirleri üzerinde bir tahlil ve tartışma ortaya konacaktır.

B. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Çalışmamız Watt'ın siyer algısı ve okuma biçimi olmakla beraber, bir oryantalist olması hasebiyle öncelikle oryantalizmin niteliği, tarihsel gelişimi, dönüşümü, Watt'ın yaşadığı dönem ve onun konuya yaklaşımı ele alınmıştır. Bu nedenledir ki çalışmamız hem kronolojik hem de problematik bir inceleme olacaktır.

Öncelikle oryantalizm çalışmalarına değinilmiş ve bunların amaçlarının ne olduğu hakkında fikir yürütülmüştür. Bu anlamda Watt'ı diğer oryantalistlerden ayıran nitelikler ele alınmıştır. Daha sonra ana konuya geçilmeden Watt'ın İslâm hakkındaki diğer görüşlerinden de kısaca bahsedilmiştir.

Watt'ın İslâm'a dair yazdığı tüm çalışmalar çalışmamızın kaynaklığını teşkil etmekle birlikte Hz. Peygamber'in hayatıyla alâkalı kaleme aldığı üç kitap bu çalışmanın ana kaynağı durumundadır. Yazar, ilk dönem İslâm tarihi kaynakları ile Kur'an'ı, çalışmasının ana kaynakları olarak belirlediğinden, bilgilerin kıyası

açısından zaman zaman temel kaynaklara müracaat edilecek, ilgili kaynak ile yazarın aktarımının bir karşılaştırması yapılacaktır. Watt'ın sadece Hz. Peygamber'in hayatı ile değil İslâm'a dair diğer birçok eserinde yer alan konuya ilişkin tespit ve analizlerine de bakılacaktır. Ancak bir oryantalist olması hasebiyle onun kimlerden etkilendiği, kimleri etkilediği noktasında kıyaslamalı bir yaklaşım takip edilecektir. Neticede oryantalist bütün içinde tevarüs ederek gelen okumalar bütünü içinde Watt'ın tespit ve analizleri analitik bir okuma ile ortaya konmaya çalışılacaktır.

C. Oryantalizm ve W. Montgomery Watt'ın İslâm'a Bakışı

Oryantalizm tabiri birkaç anlamda kullanılmaktadır: İlk olarak, Avrupa ile Asya arasındaki tarihsel bağ ve kültürel alış-veriş; ikinci olarak, 19. yüzyıl ilk yarısından itibaren Doğu kültürleri hakkında uzmanlaşmak; üçüncü olarak Doğu denilen bölge hakkındaki ideolojik önyargılar ve hayali resimler kastedilmektedir. Aynı şekilde “oryantalist” kavramı da farklı anlamlarda kullanılmıştır. 1683'te “oryantalist” terimi Doğu ve Yunan kilisesinin herhangi bir üyesini göstermekteydi. 1691'de Anthony Wood, “bazı doğu dillerini bilen kimse” anlamında “oryantalist” kavramını tanımlamıştır. “Doğu araştırmalarında uzmanlaşmış kişi” şeklindeki ilk ifade ise 1779'da Edward Pococke üzerine yazılan bir makalede onun için kullanılmıştır.¹⁴

Oryantalist teriminin “doğu ve doğuluyu araştıran” anlamı, 1973'te yapılan Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde alınan karar uyarınca artık kullanılmamaktadır.¹⁵

Oryantalistleri genelde Batılılarla, Hıristiyan misyonerliği veya sömürgecilikle iş birliği içerisinde hareket edenler olarak değerlendirenler de olmuştur.¹⁶ Bu anlamda “şarkiyatçı/oryantalist” kavramını oldukça geniş anlamda Edward Said şöyle tarif etmiştir: “*Doğu hakkında ders veren yazı yazan ve yapan herkes oryantalisttir. Ayrıca*

¹⁴ Yücel Bulut, “Oryantalizm”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, 33/428.

¹⁵ Ersin Kabakçı, W. Montgomery Watt'ın Vahiy ve Kur'an Algısı”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2013, 20.

¹⁶ Bulut, agm, s. 428.

*ister genel ister özel anlamda olsun; etnolog, sosyolog, tarihçi ve filologları da kendi bilimsel disiplinleriyle oryantalizm içine katmak mümkündür.”*¹⁷

Oryantalizm, akademik bir disiplin olarak 19. yüzyılda şekillenmiştir. Bu disiplini sürdürebilecek düzeyde uzmanlar o devirde yetişmeye başlamıştır. Öyle ki Batı’da Doğu’nun bütün dillerini öğretecek müesseseler kurulmuş, ayrıca doğuya ait oldukça fazla eser tercüme edilmiştir.¹⁸ Bu dönemde oryantalistlerin özellikle “hermenötik”i (yorum bilim) bir metot olarak benimsedikleri görülmektedir.

İnalcık, oryantalistlerin ortaya koymuş oldukları hermenötiğin üniversitelerde bilimsel topluluklarda yayılması gerektiği görüşündedir. Esasen Müslüman araştırmacılar arasında Hz. Peygamber’in hayatı veya İslâmî ilimlerin filoloji ve sosyoloji biliminin ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi ve bir sosyal tarih konusu yapılması uygun görülmez. Nitekim, oryantalist Dozy’nin Hz. Peygamber’i sadece tarihî bir şahsiyet olarak değerlendirmesi sert eleştirileri beraberinde getirmiş, hatta çevirisi yapılan kitabı Türkiye’de yasaklanmıştır.¹⁹

Şark meselesi M. Ö. 3. yüzyıla kadar götürülür. Zira böyle düşünenler problemi Büyük İskender’in büyük Asya seferi ile başlatmaktadırlar. Burada öncelikle doğu ve batı sınırının ne olduğunun açığa kavuşması gerekmektedir. Braudel’e göre bu sınır, Akdeniz’in kuzeyinde Zagreb ile Belgrat arasında Tuna üzerindeki bir noktadır. Arnavutluk ile Dalmayça arasında, Adriyatik kıyısındaki Alessio (Ljer) limanına inen çizgidir. Bu sınır Avrupa ile Osmanlı’yı ayıran nokta olmakla birlikte Doğu Roma ile Batı Roma’yı da birbirinden ayıran çizgidir.²⁰ Buna karşın bu siyasi bir sınır olarak kabul edilmektedir. Kültürel ve medeniyet sınırı ise bazı batılı düşünürlerce Batı medeniyetini İskender’in doğuda ulaştırdığı son noktaya kadar götürülür.

¹⁷ Edward W. Said, *Oryantalizm*, çev. Nezih Uzel, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1998, 4. Baskı, 13.

¹⁸ Said, *Oryantalizm*, s. 140-141.

¹⁹ Halil İnalcık, “Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji”, *Doğu Batı (Oryantalizm-1)*, 5/20 (2002), 22-23.

²⁰ Vahit Çabuk, *Osmanlı Teşkilat ve Siyaset Kültürü*, İstanbul: Emre Yayınları, 1996, s. 312.

Braudel ve Osmanlı'yı Bizans'ın devamı sayan bazı yazarlar ise Roma'yı ikiye ayıran sınırı, Osmanlı'nın Batı'daki son sınırı kabul eder.²¹ Batı Medeniyeti, Yunanlar aracılığıyla Doğu'dan Batı'ya intikal etmiştir. Yunan mitolojisi sanatı Hititlerden; matematik ve astronomiyi ise Mezopotamya'dan aldı. Batılılar bu bilgileri işleme hususunda oldukça mahir oldukları için kısa sürede bu sahaları genişlettiler.²²

Abbasiler devrine gelindiğinde batıya ait eserlerin tercüme edilmesiyle İslâm dünyasında ilmi bir hareketlilik ortaya çıkmıştır. Ancak tercüme faaliyetlerinin hızlandığı dönemde batı ile doğu arasında cereyan eden askeri hadiseler, siyasi anlamda doğu ile batı arasındaki üstünlük kavgasını tetiklemiştir. Haçlı Seferleri bu zaviyeden bakıldığında önemlidir. Zira bununla amaçlanan İslâm'ı yeniden Arap Yarımadası'na hapsetmek ve doğunun zengin şehirlerini yağmalamaktır.²³

Oryantalistlerin İslâm'a bakışı çoğunlukla problemlidir. Hz. Peygamber pek çok oryantalist çalışmada İslâm'ı kılıçla ve güç kullanarak yaymaya çalışan bir adam olarak tasvir edilmiştir. Onun sahte bir peygamber olduğu algısı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak yaratılan bu olumsuz imaj, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir nebze de olsa hafiflemiştir. Nitekim, Thomas Carlyle (1795-1881), bir konferansında Hz. Peygamber'in içtenliğinden ve İslâm'ın da hakikî bir din olduğundan bahsetmiştir. 20. yüzyıl başlarında II. Vatikan Konsili'nden sonra Hıristiyanların Hz. Peygamber'in peygamberliğini kabul etmesi yönünde önemli bir adım atılmış ve bununla Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki geçen hadiselerin unutulması istenmiştir. Yine de bu türden değerlendirmeler Hz. Muhammed hakkındaki olumsuz algıyı değiştirmemiş; aksine oryantalistler onun peygamber olamayacağını kanıtlamaya çalışmışlardır. Bu anlamda Katolik Kilisesi ve Dünya Kiliseler Birliği onun peygamberliği hakkındaki sessizliklerini hâlâ korumaktadırlar.²⁴

²¹ Çabuk, age, s. 312.

²² Çabuk, age, s. 312-313.

²³ Çabuk, age, s. 314.

²⁴ Mahmut Aydın, "Bazı Çağdaş Hıristiyan Düşünürlerine Göre Hz. Muhammed'in Peygamberliği", *Diyanet (Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav))*, Özel Sayı, Ankara: Diyanet Yayınevi, 2000, 272-

Günümüzdeki Hıristiyan Müslüman diyalog toplantılarında Hz. Muhammed'in peygamberliğinin peygamberlik mesleğinin bir devamı olduğu açıkça ifade edilmeye başlanmıştır. Bilinen bir Hıristiyan din adamı Jon Macquarrie (1919-2007), *Mediators (Şefaatçiler)* isimli eserinde Hz. Peygamber'i bir şefaatçi olarak görür ve kitabında ona bir bölüm ayırır. Aynı şekilde Willam E. Phipps de (1922-2018) "Muhammed and Jesus" kitabında Hıristiyan dinine bağlı olarak, Hz. Muhammed'in de İsa gibi bir peygamber olduğunu açıklar.²⁵

Türkiye'de çalışmalarıyla büyük ilgili gören Rus oryantalist W. Barthold (1869-1930), İslâm tarihinin dinle değil, tarihi sebeplerle açıklanabileceğini ileri sürmüştür. Ona göre batı tarihi nasıl inceleniyorsa İslâm tarihi de öyle değerlendirilmelidir. Bu anlamda dünya tarihi bir bütündür.²⁶ W. Montgomery Watt da bu açıdan Hz. Peygamber'in hayatı ve oluşturduğu topluluğun gelişim serüveninin açıklanmadan insanlık tarihinin eksik kalacağı görüşündedir. Watt'ın İslâm hakkındaki temel düşüncelerine geçmeden önce onun İslâm ve peygamberine karşı takındığı tavrın kendi hayat serüveni ile yakından ilişkisi üzerine kısaca bahsedelim.

1909'da İskoçya'nın Ceres kasabasında doğan Watt'ın babası Andrew, Presbiteryen bir rahiptir. Babasını bir yaşında kaybetmesine karşın, onun izinden giderek o da rahip olmuştur. İslâm'a olan ilgisi ise annesinin ölümü nedeniyle ev işlerini üstlenen Müslüman bir hizmetçi ile yaptığı sohbetler neticesinde oldukça uzun süren dinî tartışmalarla başlamıştır. Akademik anlamda İslâm'la ilgili ilk çalışmasını ise Kudüs Anglikan Kilisesi başrahibinin İslâm hakkında kendisinden bir çalışma yapmasını istemesi ile başlamıştır. Daha sonra akademik hayata dönüş yapmış; öyle ki İslâm'a dair çalışmaları Hıristiyanlıktan daha fazladır.²⁷

275; Mehmet Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1991, s. 84.

²⁵ Aydın, agm, s. 275-276.

²⁶ W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, haz. Fuad Köprülü, 6. Baskı, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 1984, Giriş XX; İnalçık, agm, s. 23.

²⁷ Özcan Hıdır, "Batı'da Hz. Muhammed İmajı (Watt Örneği)", *Peygamberimiz Hz. Muhammed –Özel Sayı- 2.Baskı, Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2003, s. 301-303.

Müellif kendi ifadesiyle bir Hıristiyan olmasına rağmen kırk küsur yıl İslâmî çalışmalarla iştigal ettiğini belirtmiştir. O bu süreçte diğer dinleri iyi niyetle değerlendirmeye çalışırken kendi inançlarını da sorgulamıştır. Ayrıca bilimsel ilkeler karşısında İslâm'ı savunmaksızın kendi inancını savunamayacağını görmüştür.²⁸ Watt'ın Hz. Peygamber dönemine ilişkin değerlendirmelerine geçmeden, oryantalistler ile Watt'ın İslâm'ın genel çerçevesine ilişkin görüşlerine temas edeceğiz.

1. Kuran ve Tanrı

Oryantalistler genel olarak tek tanrı inancına sahip olmakla beraber Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu inanmamaktadırlar. Bazı oryantalistler oldukça ileri giderek Kur'an'ın, Hıristiyan ve Musevîlerce düzenlendiğini ifade etmişlerdir. Bunlardan bazılarına değinmek gerekirse; J. W. Stobard, Robert Bell ve Maxime Rodinson Kur'an'ı Peygamber'in bilinçaltının bir ürünü olduğunu ileri sürerler. Von Grunbaum, Kur'an'daki ifadelerin Peygamber'in kendi fikirleri olduğunu iddia eder. Bunlara karşın, Fr. Buhl, Kur'an'ın vahiy kaynaklı olduğunu vurgular.²⁹

Watt ise Kur'an hakkında Batı'da yapılan çalışmaların çoğunu hatalı kabul eder ve bunları kayda değer bulmaz. Bu tür çalışmalarda metne bağlılığın putlaştırıldığını belirtir ve ona göre metinler için sadece bir tarafıdır.³⁰

Watt, Kur'an'daki "Allah" kavramının İslâmiyet öncesi görüşü ihtiva ettiğini belirtmektedir. Zira onlar da insan hayatının bir başka güç tarafından kontrol edildiğine inanmaktaydı.³¹ Yazar, müşriklerin inandığı "Dehr" in İslâmiyet'teki Allah olduğunu belirtir. Bu düşüncesine de şu kudsi hadisi delil getirir: "*Ademoğulları Dehr'e hakaret ederler; oysa ben, dehrim, gece ve gündüz benim elimdedir.*" Ancak

²⁸ Watt, Günümüzde İslâm ve Hıristiyanlık, s. 15.

²⁹ Çabuk, age, s. 318.

³⁰ W. Montgomery Watt, Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986, s. 32.

³¹ W. Montgomery Watt, İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, İstanbul: Sarkaç Yayınları, Epub Kitap, s. 97-98. [Bundan sonra "Teşekkül Devri" şeklinde kısaltılacaktır.

Watt bu hadisinin güvenilirliğinin tartışmalı olduğuna da temas eder.³² O, İslâmiyet öncesi “tanrı” anlayışının kısmen değiştirilerek Kur’ân’da sürdürüldüğünü iddia etmektedir. Nitekim, gayr-i şahsi ve duygusuz olan “dehr”in yerini, Kur’ân’da ifade edilen her şeyin üzerinde bağışlayıcı olan “Allah” almıştır.³³ Avrupalıların Kur’ân’ı ürkütücü bulmalarının aksine Watt, Kur’an’ın o günün ihtiyaç ve şartlarıyla insanı hayrette bırakacak bir şekilde örtüşüğünü belirtmektedir. Ancak Kur’ânî fikirlerin bütünüyle doğru olmadığını da ifade etmektedir.

2. Hz. Muhammed

Orta çağ Hristiyan dünyası, Hz. Peygamber’i “sapık”, “şarlatan”, “kâfir”, “Mutezili Hristiyan”, “şehvetperest” gibi kavramlarla itham etmiştir. O dönemin en öne çıkan iddiası ise Hz. Muhammed’in peygamber olmadığı ve vahye muhatap olmadığı yönündeydi. Öte yanan Müslümanları da Hz. Muhammed’e tapan birer kul olarak tanımlamışlardır. Ancak 19. yüzyılla birlikte farklı değerlendirmeler ortaya çıkmıştır.³⁴

Alman sosyalist Auguste Bebel, 1883 yılında yazdığı eserinde Hristiyanların başka din ve kültürleri inkâr eden tutumunun Rönesansla birlikte değiştiğini belirtmektedir. Ancak onun iddiası Hz. Peygamber’in dinini Yahudi ve Hristiyan görüşlerinden etkilenecek oluşturduğu yönündedir. Buna karşın Hz. Peygamberin o döneme kadar Asya’nın çıkardığı en büyük adamlardan biri olduğunu belirtir.³⁵

Görüşleri birçok müsteşrik tarafından kabul gören Goldziher (1850-1921), Hz. Peygamber’in sözlerinin İslâm’ın siyasi, içtimai ve dini gelişmeleri neticesinde oluştuğu iddiasında bulunarak, sahabiler ve onları takip edenlerin hadisleri

³² Watt, Teşekkül Devri, s. 98-99.

³³ Watt, Teşekkül Devri, s. 101.

³⁴ Şaban Öz, "Oryantalist Düşüncede Hz. Peygamber’i Tanımlama Paradoksu veya Oryantalist Tarafsızlar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7 / 3 (Haziran 2007), s. 172.

³⁵ Öz, agm, s. 175-176.

uydurduklarını ifade eder. Bunu takip eden Joseph Schact (1902-1969) sahih hadis olgusunu reddeder.³⁶

Hiz. Peygamber'in hayati hakkında yazdığı "Mahomat,1961" eseri oldukça ilgi gören Fransız şarkiyatçı Rodinson (1915-2014), Hiz. Peygamber'in atalarının dininden etkilendiğini hatta Uzza'ya kurban sunduğunu belirtir. Buna karşın çelişkili düşünceler içerisinde olduğu görülen Rodinson, Hiz. Peygamber'in davranış biçimini Freud'un bilinçaltı kuramı çerçevesinde "insanî eğilimler" ile açıklamaktadır. Yine bu fikriyat istikametinde onu "şehvetperest" olarak tavsif eder. Temel savının Hiz. Peygamber'in Hristiyan ve Yahudi dini öğretilerinden etkilenerak kendi dinini oluşturduğu üzerine kurur.³⁷

Bir diğeri oryantalist ve monoteist araştırmacı ise 1944 doğumlu Karen Armstrong'dur. Armstrong, Peygamberin biyografisi ile ilgili yazdığı kitabında İslâmiyet'e karşı ortaya konulan ön yargılardan rahatsızlık duyduğunu belirtir ve Hristiyanlara karşı İslâmî bakış açısıyla Hiz. Peygamber'i savunur. Armstrong, Batı'nın İslâm'a karşı tavrını şizofrenik bulurken.Hiz. Peygamber'in kendi insanına barış ve medeniyet getirdiği düşüncesine vurgu yapar.³⁸

Watt, öne çıkan bu oryantalistlerin fikirlerini nesnellik itibariyle yetersiz bulmaktadır. Onların Hiz. Peygamber hakkında daha nesnel bir görüşe ulaşmak için çaba sarf etmeleri gereğinden bahsetmektedir. Ona göre son iki yüzyıllık dönemde iki dinî zümre arasında olumlu bir hava cereyan etmiş olsa da Hristiyan alemi henüz ön yargılarından kurtulabilmiş değildir. Bunun aksine bir kısım Müslüman ve Avrupalı yazarlar ise onun hayatını romantik bulup idealleştirmektedir. Watt bunların her ikisini

³⁶ İbrahim Bayraktar, Müsteşrikler ve Hiz. Peygamber'e Bakışları, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0 / 21 (Haziran 2004), s. 29-33.

³⁷ Öz, agm, 176-177. Ahmet Kavas, "Maxime Rodinson", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 12, 2004, s. 165.

³⁸ Öz, agm, s. 180.

de yanlış bulur.³⁹ Çünkü ona göre Hz. Muhammed'in tek amacı tebliğdi dolayısıyla da dindi. Neticede kendisine yönelik muhalefete verdiği cevap dini içerikliydi.”⁴⁰

Hz. Muhammed'in gördüğü muhalefetin boyutu ve uğradığı itibar suikasti kendi dönemini aratmayacak kadar çok ve neredeyse bitmeyen bir uğraş gibidir. Bir oryantalist olarak Watt' bu durumdan adeta mustarıptır ve kendisi Hz. Muhammed'i iftiraya maruz kalma hususunda en büyük mağdur olarak betimler. Çünkü yüzyıllarca Hıristiyanlığın en büyük düşmanı olarak İslâm gösterilmiştir. Öyle ki onun adı “karanlıklar prensi” anlamında “Mahound”a dönüştürüldü. Orta çağ Hıristiyan dünyası kendisine büyük bir düşman yarattı. Yazara göre 12. yüzyıla kadar bu düşünceler gerçeğe oldukça aykırıydı.⁴¹ Yazar bu durumu zihinlere nakşedilmiş bir orta çağ kabulü olarak niteler ve çözüm olarak ise onun tanrının bir elçisi olduğunun kabulü gerekli görür. Burada Hıristiyan dünyası için temel sorun, Hz. Muhammed'in mesajının Hıristiyan inancıyla çatışıp çatışmadığıdır ki kendisi bu konuda bir olumsuzluğa yer olmadığı kanaatindedir. Bir diğer husus ise O'nun vahye mazhar olup olmamasıdır ki bu husustaki yaklaşımlar da bütünüyle olumsuz değildir. Buna göre Hz. Muhammed'in vahye mazhar olduğu söylenir ve fakat bazı vahiylerdeki hatalara vurgu yapılır.

Watt ise O'nun risaletinde ısrar ettiği gibi ideal bir insan olduğu hususunun Müslümanlarca batı dünyasına izah edilemediğinden yakınır. Bu anlamda Watt sanki kendisine bir rol biçmeye çalışmaktadır.⁴²

3. İslâm

Oryantalistlerin İslâm'a bakışı çoğunlukla problemlidir. İslâm hakkında yaptıkları çalışmalar çeşitli önyargılardan yola çıkılarak yapılmıştır. Oryantalistler, eserlerinde İslâmiyet'i, Hıristiyanlık ve Yahudilikten pek çok şey olarak ortaya çıkış

³⁹ Watt, Hz. Muhammed (Peygamber ve Devlet Adamı), çev. Erdem Türközü, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 262.

⁴⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 144.

⁴¹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 261-262.

⁴² Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 267.

bir din olarak resmederler. İslâm'ı Hıristiyanlık veya Yahudiliğin bir esasına dayandırmaktadırlar. Bununla beraber İslâm'a yaklaşım açısından Watt'ı diğer oryantalistler farklı kılan yönleri vardır.

Watt, Hıristiyanların İslâm'a yaklaşırken teolojik esaslara dayanmalarını gerektiğinden bahsetmektedir. O, çalışmalarını yürütürken bir metot olarak İslâm'ın esasını reddetmeye götürecek bir şey söylemediğini belirtir; buna karşın kendisinin Batı'nın ilmî metoduna da bağlı kaldığının altını çizer. Yazara göre Batılı bilim adamlarınca ortaya konulan verilerin Müslümanlarca kabul görmemesi hâlinde bunların gözden geçirilmesi; öte yandan İslâm inancının da temel rükünlerine dokunulmadan yeni ifadelerle yazılması gerekir.⁴³

Avrupalıların İslâm'a bakışını yanlış bulan Watt, bunun bir nebze olsun mazur görülebileceğini belirtmektedir. Şöyle ki Hz. Peygamber'in vefatını müteakip Müslümanlar, Hıristiyanlığın yaygın olduğu bölgelere akınlar düzenlemekte, Hıristiyanların memleketlerini sürekli ele geçirmekteydiler. Bu sebeple Orta çağ Hıristiyan dünyasında Müslümanlara karşı sürekli savaş teşvik edilmekteydi. Yazar, bunun yansımalarının yaşadığı dönemde (20. yüzyıl) hâlâ sürdüğünü belirtmekte, hatta Hıristiyanların Müslümanlar hakkındaki bu fikirlerini ve bu sevimsizliği modern bilimin bile ortadan kaldıramadığını ifade etmektedir.⁴⁴

Watt, İslâm'ın kökeninin ne olduğuna dair çeşitli fikirler ileri sürer: İktisadi unsurlar, beraberinde bir toplumsal sistemi üretmektedir. Nitekim bu anlamda Arap toplumunda "aile" şeklinde yapılanma yeterli olmamış; kabilecilik anlayışı ön plana çıkmıştır. Yeni bir teknikle karşılaşılması veya çevre toplumlarla girilen bir süreçte toplumsal sistemlerde yeni evirilmeler olacaktır. Bu süreçte dinî fikirler, toplumun yeniden belirlenen bu maddi ortama uyumunda önemli bir rol üstlenirler. Yeni tutumların belirlenmesi birkaç kuşak alabilir. Zira bilinçaltına işlenmiş olan düzenlerin

⁴³ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 1

⁴⁴ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 9.

değişimi kuşkusuz bir zamana ihtiyaç duyar. Öte yandan toplum, benimsediği şeyleri tümüyle değiştirmek yerine onları dönüştürmekle yetinir.

Burada işin odak noktasında dinî fikirler yer alır. Watt'a göre Mekkelilerin göçebe dünya görüşü ve alışkanlıklarıyla içerisinde buldukların iktisadî yaşam arasındaki zıtlık, İslâm'ın ortaya çıkmasındaki asıl şartlardır.⁴⁵

Mekke'de kabile kültürü yerini bireyselliğe bırakmıştı. Bireyler kabileleri aleyhine olsa bile kendi çıkarları için bir başka kabile mensubu ile iş birliğine girişmekteydi. Nitekim Ebû Leheb, ticari ortaklarının da teşvikiyle kendi çıkarı aleyhine olan kardeşinin oğlu Hz. Muhammed'e karşı çıkmaktaydı. Kabile kültürünün bu şekilde zayıflamasıyla dul ve yetimler daha zayıf duruma düşmüştür. Ekonomik bakımdan oldukça zenginleşen kabile reisleri geleneksel liderlikten sıyrılmış; artık kendi kabilesine mensup zayıfları gözetmez olmuşlardı. O dönemde kamuoyu üzerinde özellikle şairler etkiliydi. Ne var ki hamileri zenginler olan şairler onların aleyhlerine bir söz söylemez olmuşlardır. Dolayısıyla servet sahipleri kamuoyunu da kontrol eder hale gelmişlerdi.⁴⁶

Batılı düşünürlerin İslâm'a inananları samimiyetsiz bulmasını eleştiren Watt, batının zihin anlayışıyla doğudaki inancın izah edilemeyeceğini belirtir. Batıların maddî sebepleri ön plana çıkarmaları doğru değildir. Bu belki tamamlayıcı olabilir, ancak imanı tam anlamıyla açıklayan bir husus olamaz. Watt, daha da ileri giderek, batı anlayışına tuhaf gelen bu inanç bağılıklarının kendi gözlerini kör etmemesi gerektiği üzerinde durur.⁴⁷

Yazar, Müslümanların samimi eğilimlerinin sorgulanmasını doğru bulmaz. Burada batıda din değişikliğinin ve dindarlığın az olduğu olgusunun İslâm'a veya doğuya modellenemeyeceğini belirtir. Yakındoğu ölçülerine göre dindarlık belki de o

⁴⁵ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 61.

⁴⁶ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 61-63.

⁴⁷ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 160-161.

dönemde samimi idi. Buna karşın maddi saikleri de tamamen ötelemeyi, dini gerekçelerle bunların birbirini tamamladığını belirtir.⁴⁸

D. W. Montgomery Watt'ın İslâm Tarihi Çalışmaları ve Metodu

Hz. Peygamber'in hayatını ele alan şarkiyatçıların iki çeşit yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Bunlardan birinci grupta yer alanlar indirgemeci bir metotla Hz. Peygamber'i dinî kimliğinden ayırarak bir reformcu olarak ele almaktadırlar. Bu anlamda vahiy bağı da kesileceğinden Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in oluşturduğu sonucuna ulaşırlar. İkinci bir yaklaşım tarzı ise fenemoneolojiktir. Bu bakış açısına göre Hz. Peygamber'in dinî vasıfları tespit edilerek Müslümanların bakış açısıyla Hz. Muhammed eserlere konu edinilir. Her iki grubun ön kabulleri sonuçlara tesir etmektedir. Ancak ikinci grupta bulunanların bu kabulleri daha azdır.⁴⁹ W. Montgomery Watt'ın ise Hz. Peygamber'in hayatına dair yaptığı çalışmalarla ikinci grupta yer aldığı söylenebilir. Buna karşın, mevcut araştırmacılar tarafından tamamen farklı bir inanç ve yöntemle konuya yaklaşmıştır. Hz. Peygamberin dini kimliğini esas alarak çalışmalarını yürütmüştür.⁵⁰

Watt'ı diğer Batılı araştırmacılarından farklı kılan hususu İngiliz müsteşrik Sir Hamilton (1895-1971) en iyi şekilde dile getirir. Ona göre Watt, eserleriyle Hz. Peygamber'in hayatına hayalen iştirak ettiği hissi vermektedir. Ayrıca İslâm usulü incelemelerine dair önemli ve ince araştırma tekniklerini kullanmıştır. Bu açıdan siyer alanında bir rehber olmuştur. Dolayısıyla önceki araştırmacılar tarafından daha fazla takdiri hak etmektedir.⁵¹

Tarihçinin vazifesi olayların karmaşıklığı içerisinde önemli kalıpları bulmak ve bunları ortaya koymak olduğunu ifade eden yazar bu anlamda tarihi, kutsal ve laik

⁴⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 160.

⁴⁹ Hıdır, agm, s. 299.

⁵⁰ Hıdır, agm, s. 300-301.

⁵¹ İmamüddin Halil, "Çağdaş İngiliz Müsteşrik Montgomery Watt'ın Yöntemi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma – I", çev. Nurullah Agitoğlu, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 / 7 (Haziran 2013), s. 167.

olmak üzere ikiye ayırır. Kutsal olan tarih tanrı tarafından yazılır ve olayların ilahî yönünü gösterir. Ancak laik tarih ise olayların politik, ekonomik, toplumsal ve fikrî etkenleri üzerinde durur. Her iki tarihin tasavvurları birbirini tamamlar.⁵²

Bu cümleden olarak müellif, Hz. Peygamber'in hayatını ele alırken bu taksimi dikkate alarak, hadiselerde ilahî akışı verirken, bunların sebepleri ve neticeleri bağlamında insanî unsurları ortaya koymuştur.

Yazar, Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in hayatı için temel kaynak göstererek surelerin sebab-i nüzulleri hakkındaki rivayetleri doğru bulmakla birlikte Kur'ân ayetlerinin tam olarak tarihlendirilemediğini belirtir. Bu anlamda müsteşrikler T. Nöldeke (1836-1930) ve R. Bell'in (1876-1952) çalışmalarını önemli bulur. Onun anlayışına göre Kur'ân'ın esas kaynak sayılarak kullanılabilmesi ancak Hz. Peygamber'in hayatını genel hatlarıyla bilmekle mümkün olabilir.⁵³

Watt, "Muhammed Mekke'de" adlı kitabında kullandığı kaynakların bir değerlendirmesini yapmaktadır. Bu meyanda İbn Hişâm'ın (v. 833) "Sîre"sinin en önemli eser⁵⁴ olduğunu açıklamaktadır. Bununla İbn İshâk'ın (v. 768) "Sîre"sinden önemli ölçüde aktarmalar yaptığını ve buna ilavelerde bulunduğunu belirtmektedir. Onun kullandığı bir diğer önemli kaynak olan Vakıdî (v. 823), Meğazi adlı eserinde Hz. Peygamber'in yaptığı savaşlar hakkında bilgi vermektedir. Vakıdî'nin olayları ayrıntılı anlatmasını yazar açısından mühimdir.⁵⁵ Taberî ise İbn Hişâm kadar olmasa da İbn İshâk'tan alıntılar yapmıştır. Ancak yazara göre Taberî'nin dikkat çeken özelliği, ilklerden olan ve başka hiçbir yerde yazılı belgelerine rastlanmayan Urve bin Zübeyr (v. 712)'den aktarmalarda bulunmasıdır. Müellif, sahabe biyografilerini oldukça ilgili çekici bulur. Bunlardan Vâkıdî'nin kâtibi olan İbn Sa'd'ı (v. 845) esaslı bir kaynak olarak görmez, bunu da eserin önemli bir konuda bir tek kaynak olma

⁵² Watt, Günümüzde İslâm ve Hıristiyanlık, s. 177-178, s. 188.

⁵³ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 273; Hz. Muhammed Mekke'de, s. 68-69.

⁵⁴ Kıftî, Zehebî, İbn Kesir, İbnü'l-İmad, İbn Hallikan ve Sehavi gibi müellifler bu eseri en sağlam siyer kitabı olarak kabul ederler. Bkz. Mustafa Fayda, "İbn Hişâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1999, 20/72.

⁵⁵ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, 273-274; Hz. Muhammed Mekke'de, s. 3.

özelliğinin olmayışıyla ilişkilendirir. Ona göre İbnü'l Esîr'in (v. 1234) Üsdü'l-Ğabe'si ve İbn Hacer'in (v. 1447) el-İsâbe'si oldukça geniştir ve İbn Sa'd'ın Tabakât'ında olmayan birçok bilgiyi ihtiva etmektedir. Hadis kitapları olarak başta Buhârî (v. 870) ve Müslim'in (v. 875) Sahîhleri, Ahmet b. Hanbel'in (v. 855) Müsned'i, müellifin kullandığı kaynaklar arasındadır.⁵⁶

İlk inananlar konusunu ele alan yazar, Taberî'nin⁵⁷ zengin bir kaynak olduğunu vurguladıktan sonra ona göre ilk inanan erkeğin kim olduğu hususunda Taberî'nin kesin bir kanaati olmadığını, okuyucuyu üç aday arasında Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir ve Zeyd bin Hârise tercih yapmaya ittiğini belirtir. Watt ise bir tercihte bulunmakta ve bunu gerekçelendirmektedir: Ona göre ilk inanan kişi Zeyd bin Hârise idi. Ancak Hz. Ebû Bekir zenginliği ile Müslümanlara yardım etmesi bakımından ön plana çıktığından Zeyd bin Hârise'nin Müslüman oluşu dikkat çekmemiştir.⁵⁸

Rivayetçi tarih metodunun genel geçerliğine rağmen, mevcut temel İslâm tarihi kaynaklarında yer alan bilgiler, râvi ve müellif tercihleri itibarıyla bir bütünlük arz etmez. Bu nedenle olsa gerek Watt kaynaklar arasında karşılaştırmalı okumalar yapar ve bunu eserlerine nakleder. Nitekim yukarıda ilk inananlar konusunda Taberî'den bu şekilde bir aktarımda bulduktan sonra İbn İshâk'ın verdiği "ilk Müslümanlar" listesini genel hatlarıyla doğru bulur. Yazar bu listenin önemini ise ilk dönemde önde olmayan bazı kişilerin isimlerini içeriyor olmasına bağlar.⁵⁹

Akabe biatları hakkında Taberî⁶⁰ ile Urve bin Zübeyr'in anlatımlarının kıyası bu hususta başlıca örneklerdendir. Ancak burada Urve bin Zübeyr'in mensubiyetini dikkate alarak onun rivayetiyle ilgili duygularının etkisine kapılıp abarttığını belirtmektedir. Şöyle ki; Zübeyr'in kabilesi Ümeyye ile kavgalı, Hz. Peygamber'e de

⁵⁶ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 2-4, s. 117.

⁵⁷ Râviler ilk iman eden kişinin Hz. Hatice olduğu hususunda müttefiktirler. Ancak ondan sonra kimin iman ettiği tartışmalıdır. Bkz. Taberî, Milletler ve Hükümdar Tarihi, çev. Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Demir, I-IV, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, 1992, 4/109-110, s. 118-121.

⁵⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 93.

⁵⁹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 93.

⁶⁰ Taberî, 4/175 vd.

muhalifti. Bu sebepten dolayı yazara göre Zübeyr'in anlatımı olayların makul bir ifadesi olmaktan uzaktır ve dengeli bir anlatımı olamaz.⁶¹

Watt, kaynaklardan İbn Hişâm ve Taberî'de Hz. Peygambere karşı yapılan muhalefetle ilgili tutarlı bilgilerin yer aldığını belirtmektedir. Bunların Kur'an'daki bilgilerle örtüştüğünü ancak tümüyle uyuşmadığını belirttikten sonra bazı konuların abartılmış olabileceğini ileri sürer. Ancak yine de bunun batılı yazarların ileri sürdükleri kadar olmadığı kanaatini dile getirir.⁶² Watt, hiçbir kaynak göstermeden Hicret hikayesinin birçok hayal ürünü şeylerle donatıldığını belirtmektedir. Bu konu hakkında bilgi sunan ilk kaynaklarda bile bu anlamda eklemelerin olduğunu belirtmektedir.⁶³

Kaynaklara karşı eleştirel bir tutum sergilenmesi gerektiğini belirten Watt, olayların gerçekleştiği vakitten sonra bunları nakledenlerin kendi soylarının Hz. Muhammed'e olan muhalefetlerini görmezden geldiklerini veya bunu hafiflettiklerini öte yandan atalarının Hz. Peygamber'e düşmanlığı bulunanların da bunu oldukça abarttığını dile getirmektedir. Dolayısıyla bunların, failerin övülmesi veya yerilmesi amacıyla uydurulmuş olunabileceği dikkate alınmalıdır.⁶⁴ Yazar, kaynaklarda yer alan kişi sayılarını anlamlı bir çerçeveye oturtmaktadır. Bu bağlamda, Ebû Süfyan ve Safvan bin Umeyye'den her birinin iki eşli bulunmasını, onların Mekke'de birbirinin rakibi olduklarına delil olarak göstermektedir.⁶⁵

Kaynak olarak hadisleri kullandığını belirten yazar, bunların biyografik veriler olmaktan ziyade daha çok İslâm hukuku ve inanca dair hususlar içerdiğini belirtir. O, batılı araştırmacıların Kur'an dışında hiçbirinin güvenilir olmadığına dair aşırı şüpheli görüşlerinin anlamsız olduğuna dikkat çeker. Zaten bu iddia sahipleri böylelikle Hz. Muhammed'in hayatının yazılamayacağına ısrar ederler. Watt'a göre İslâm tarihi

⁶¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 153-154.

⁶² Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 124-125.

⁶³ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 159.

⁶⁴ W. Montgomery Watt, Hz. Muhammed Medine'de, çev. Süleyman Kalkan, İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016, s. 82.

⁶⁵ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 84.

açısından, bir rivayetin uydurma olduğunu düşündürecek hususî bir delil olmadığı müddetçe bunların doğruluğu kabul edilmelidir. Yazara göre çok sayıda farklı eserlerden topladığı verilerin bir araya getirilmesiyle de anlamlı bir bütün ortaya çıkmaktadır. Neticede onun amacı Hz. Muhammed'in hayatı ve başarıları hakkında tutarlı bir görüşü ortaya koymaktır.⁶⁶

Hadisleri değerlendirirken Mekke ve Medine dönemine aitliklerine göre farklı bir yöntem izlediğini belirtir. Nitekim o, Mekke dönemi hadislerini metin bakımından göz önüne alıp senedini önemsemez. Öte yandan Medine döneminde ise senedi hesaba katar. Ona göre Medine döneminde senetleri incelemek bir hadisin doğruluk derecesini belirlemede yardımcı olabilir; fakat hicret öncesi olaylarda ise böyle bir şey söz konusu değildir.⁶⁷

Batılı araştırmacılar içerisinde Watt'ı farklı kılan en önemli nitelik onun Kur'ân'ı birincil, diğer rivayetleri ise ikincil kaynak olarak kullanmasıdır. Kur'ân'dan başka İslâm tarihi kaynaklarını kullanması onun İslâm'a bakışı açısından oldukça önemlidir.⁶⁸ Nitekim hadiseleri ele alırken konuya ilişkin Kur'ân'dan ayetler vermektedir ki bunlardan bazıları aşağıda örnek olarak zikredilecektir: Söz gelimi Hicret'te mağara hadisesinin gerçek olduğuna Tevbe Sûresi'nin 40. ayetini, Hz. Peygamber'in aleyhine cereyan eden öldürme girişiminde Enfal Sûresi 30. ayetini⁶⁹, Bedir Savaşı'nı anlatırken burada okları atanın Hz. Peygamber olmadığı asıl başarının Allah'tan geldiğine dair Enfal Sûresi'nin 17. ayetini,⁷⁰ Uhud Savaşı'nda mağlubiyete yol açan okçuların tepyi terk etmesi hadisesinde Al-i İmran Suresi'nin 152. ayetini delil olarak göstermektedir.⁷¹

⁶⁶ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 274.

⁶⁷ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 7.

⁶⁸ Aydın, agm, s. 278.

⁶⁹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 159-160.

⁷⁰ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 37.

⁷¹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 46.

Kaynakları değerlendirme noktasında öncelikle en güvenilir olanlarından başlamakta; şüpheli rivayetleri sonraya bırakmaktadır.⁷² Rivayetlerde tenkit usulüne göre hareket etmektedir. Bunları ilk dönem kaynakları ile karşılaştırmakta ve bunların teyit edilmiş olan olgularla çelişip çelişmediklerine bakmaktadır.⁷³

Rivayetleri aktarırken râvilerin “sîka” olup olmadığı ve metnin tutarlılığı tartışmasına girmektedir.⁷⁴ Söz gelimi Nahle Gazvesi sırasında Sa’d bin Ebi Vakkas ile Utbe bin Gazvan’ın yollarını kaybettiklerini söylemelerini doğru bulmaz. Zira Utbe’nin bu sırada kendi kabilesi olan Benî Süleym arazisinde gezdiğini belirtmektedir. Öte yandan itibarını ciddi olarak zedeleyen Sa’d bin Ebi Vakkas’ın bu durumunu Kâdisiye Savaşı’yla telafi etmeye çalışır. Rivayetlerde bu şekilde Sa’d b. Ebi Vakkas lehine taraflı bir tutum takınılmaktadır. Çünkü bu taraflı nakiller Sa’d’ın akrabaları tarafından yapılmaktadır.⁷⁵

Yazar, kaynakların zaman zaman taraflı davrandıklarını belirtmektedir. İbn İshâk’ın fil olayını naklederken Abdülmuttalib’in Kureyş’in ulusu⁷⁶ olduğunu söylemesini onun Haşimoğullarını yüceltme isteği olarak yorumlamaktadır.⁷⁷ Kaynakları değerlendirirken Hz. Peygamber lehine olan rivayetlerde bir tarafgirlik ve yüceltme duygusunun ön plana çıktığını ileri sürmektedir. Mesela, Abdülmuttalib’in Ebrehe ile konuşmasının bazı yönleri Haşimoğulları ailesini yüceltme amacı görmekle birlikte bu konuşmanın gerçekliğinden şüphe etmez. Öte yandan Watt, konuşma⁷⁸ olayının da gerçek olduğundan söz eder.⁷⁹ Yazar Fil Vak’ası’nda Ebrehe’nin ordusunun yenilmesini veba hastalığına bağlamaktadır.⁸⁰

⁷² Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 73-74.

⁷³ Watt, Hz. Muhammed Medine’de, s. 109.

⁷⁴ Watt, Hz. Muhammed Medine’de, s. 23

⁷⁵ Watt, Hz. Muhammed Medine’de, s. 26-28.

⁷⁶ İbn İshâk, Siyer, haz. Muhammed Hamidullah, çev. Sezai Özel, İstanbul: Akabe Yayınları, 1988, s. 113.

⁷⁷ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 21.

⁷⁸ İbn İshâk, s. 113-114.

⁷⁹ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 21.

⁸⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 21.

Kaynakları değerlendirirken rivayeti nakledenin şahsiyetine ve kimliğine odaklanmaktadır. Zira râvinin nitelikleri hadisenin doğruluğuna veya yanlışlığına etki etmektedir. Yazar buna örnek olarak Uhud Savaşı'nda Uhud tepesinin arkasından dolanan kişinin Hz. Halid olduğunu söyleyenlerin ona düşman olan kişiler olduğunu ifade etmektedir. Zira bir başka rivayette bu tepenin arkasını dolanan kişinin Safvan bin Ümeyye olduğu söylenmektedir.⁸¹

Kaynakların kullanımının yanı sıra Hz. Peygamber'in peygamberliğini anlatırken insanların yaratıcı muhayyilelerini dikkate alarak veya onlara hitap etme yolunu seçerek meselenin izahına girişmektedir. Yani akli kullanmayı salık vermektedir ki buna sanatçılık, şairlik ve hayal gücü kuvvetli kurgu yazarlarını örnek olarak göstermektedir.⁸² Kaynaklarda yer almayan bazı hususlarda yorumlamalara gitmektedir.⁸³ Yaptığı yorumlamalara bazen “kesin” bazen “muhtemel” demektedir.⁸⁴

Çalışmalarını yürütürken tarafsız olmaya özen gösterdiğinden bahseden Watt, buna örnek olarak da şunu verir: Kur'ân'ın Allah'ın sözü olup olmadığına karar vermektan kaçınmak için Kur'ân'a atıfta bulunurken “Allah buyuruyor” yerine “Kur'ân buyuruyor” dediğini belirtir. Yöntem olarak Batının bilim anlayışına bağlı kalmakla birlikte İslâm'ın temel inançlarını da redde götürecek bir şeyler söylememeye gayret ettiğini ifade eder.⁸⁵

İslâm tarihi anlatımında Watt'ın kendisine bir rol biçtiği de görülmektedir. Nitekim insanlık için gerekli olan Hz. Muhammed'in örnek hayatını Müslümanların hem anlatması hem de temsil etmesini ister. Böylelikle bazı Hıristiyanların Hz. Muhammed hakkında gerçekleri öğrenmek için gayret göstereceklerini belirtmektedir.

⁸¹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 46-47.

⁸² Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 269.

⁸³ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 148.

⁸⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 147.

⁸⁵ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 1.

Ancak yazara göre böyle bir yol oldukça zahmetlidir. Zira bunda eleştirel bir bilimsel düşünüş ve iyi bir ahlâkî kavrayış gerekmektedir.⁸⁶

İslâm tarihi konularını değerlendirirken ve Hz. Peygamber'in davranış biçimleri üzerinde kafa yorarken veya hüküm verirken öncelikle o günün toplumsal şartları mı göz önünde bulundurulacak yoksa bugünün bilimsel aydınlık görüşlerine göre mi hareket edilecek; bunun belirlenmesi gerektiğini söyler. Bu anlamda Hz. Peygamber'in batılılarca eleştirilen davranışlarının o günkü çağdaşları tarafından bir eleştiriye tabi tutulmadığı görülmektedir.⁸⁷

İlmi çalışmalarında kendisine hedef olarak Hz. Muhammed ve dini hakkında doğru bilgiler elde etmeyi ve daha sonra da bu türden bilgileri yaygınlaştırmayı teşvik etmeyi seçmiştir.⁸⁸ O, bu noktada Hz. Peygamber hakkında sağlam bir görüşün nasıl elde edilebileceğini sorar: Batılıların ifadesiyle “O, ‘bir şehvet düşkünü’ veya ‘peygamber’ değilse nedir?” der. Bunun zor bir soru olduğunu, ancak kendisinin olaylar ve gerçeklerin sunumuyla ilgileneceğini belirtir.⁸⁹

İslâm tarihi alanında çalışma yapanların tarafı davrandıklarını belirten Watt, objektif olmaktan ziyade kendi duygu ve düşüncelerine göre yazılar kaleme aldıklarını belirtir. O, bu tür çalışmaların tutarlılıklarını da irdeler. Mesela, kaynak olarak kullandığı Lammens'in Habeşlilerle ilgili makalesini bu anlamda bir kritiğe tabi tutar. Netice itibariyle Lammens'in kaynakları keyfi şekilde kullandığına kanaat getirir.⁹⁰

Müellif kitaplarında zaman zaman kendisiyle çelişkiye düşmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in Mekke hayatına bakıldığı zaman onun siyasi bir hırs içerisinde olduğunu söylenmesinin çok güç olduğunu söylerken, Medine hayatında ona iktidar

⁸⁶ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 266.

⁸⁷ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 264

⁸⁸ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 262.

⁸⁹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 10.

⁹⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 163.

bir nimet olarak sunulduğunda bundan kaçınmadığını belirtmektedir. Ancak bunu Allah tarafından bahşedilen bir yük olarak görmektedir.⁹¹

Materyalist yaklaşım biçimini tarihi yöntem olarak benimseyen yazar bu yöntemi İslâm tarihi ve dinine uygulamakta, böylece İslâmiyet’i bir din olmaktan ziyade onu bir sosyal hareket olarak görmektedir. Dolayısıyla bütün çalışmalarında İslâm’ın, tarihi olaylar silsilesi içinde ortaya çıkan beşerî bir olay olarak yansıtmaktadır. Bu anlamda Hz. Peygamber de vahiy alan bir insandır. Yazar ayetleri mana itibariyle Allah’a söz olarak Hz. Peygamber’e dayandırmaktadır.⁹²

Watt, tarihi olayların öncelikle ortaya çıkış sebeplerini irdeler. Mesela garanik hadisesini bu istikamette değerlendirir.⁹³ Dinin doğuşuna Marksist ideoloji doğrultusunda iktisadî bir temel arar. Bu meyanda yazar, Hz. Peygamber devrinde göçebe iktisattan, kapitalist bir iktisada doğru geçiş olduğunu belirtir.⁹⁴ Mezheplerin ortaya çıkışını ele alırken de bunun temelinde sosyo-politik, tarihi olaylar ve bunların kültürel etkilerinden bahseder. Şiadaki imamet anlayışını “karizmatik lider” olgusuyla açıklar. Hariciliğin ortaya çıkışında ise İslâm öncesi öğretilerin etkisi olduğunu belirtir.⁹⁵ Netice itibariyle aktardığı hadiselerin sebepleri ve sonuçları üzerinde “yorumlama”lar yapmaktadır.

⁹¹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 89.

⁹² Tahsin Görgün, W. Montgomery Watt, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2013, 43/149-150.

⁹³ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 100.

⁹⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 26-27.

⁹⁵ Watt, Teşekkül Devri, s. 35-36.

1. İSLÂMİYETTEN ÖNCE ARAP YARIMADASINDA DİNİ YAŞAM VE PEYGAMBER BEKLENTİSİ

İslâmiyet'in nasıl bir ortamda ortaya çıktığı şarkiyatçıların her zaman ilgi alanı içerisinde olmuştur. Bu nedenledir ki İslâm öncesi Arap Yarımadası ve çevresi birçok çalışmaya konu edinilmiştir. Bir kısım materyalist tarih anlayışına sahip olan oryantalistler İslâm'ı Arap toplumunun sosyal ve ekonomik hayatlarının bir neticesi gibi göstermişlerdir. Öte yandan bedeviler ve diğer halk unsurları değerlendirildiğinde İslâm'ı, Hıristiyanlık ve Yahudilikten doğan bir din olarak yansıtmışlardır. Arap toplumunun dini yaşamı, içtimai ve ekonomik hayatlarıyla bağlantılı ve iç içeydi.

Bedeviler çöllerde yaşarken daha çok ticaretle uğraşmakta, medeniler ise şehirlerde yaşamakta ve tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Bedeviler ettiklerini hasat edebilmek amacıyla zamanla yerleşik hayata geçmişlerdir. Arap toplumunda bu çeşit insan grupları azdı. Öte yandan hayvancılıkla uğraşan bedeviler ise hayvanlarına mera bulmak amacıyla sürekli göç etmek durumundaydılar. Arap bedevileri daha çok devecilik yapmaktaydılar. Bunlar sürekli çöllerde dolaştıkları için diğer insanlara göre daha sert ve cesaret sahibiydiler. Halkın çoğunluğu böyle olduğu için Arap Yarımadasında şehir sayısı oldukça azdı. Bunların en başta geleni Hicaz'da Mekke, Medine, Taif; Yemen'de Mağrip ve San'a'ydı. Şehir halkları Arap, İranlı ve Musevilerden oluşmaktaydı.⁹⁶

Mekke, Kur'ân'daki ifadesiyle ziraat yapılmayan bir vadidir.⁹⁷ Mekke'de Hz. Peygamber dönemine gelinceye kadar en azından iki bin yıllık bir yerleşik hayattan söz edilmekte ve buranın halkı ticaretle uğraşmaktaydılar. Mekke'nin uluslararası ticarete bir geçiş güzergahı olduğu görülmektedir. Mekke'den kalkan kervanlar Suriye, Mısır, Irak, Yemen ve Habeşistan'a gitmekteydi.⁹⁸ Corci Zeydan Araplar

⁹⁶ Corci Zeydan, İslâm Uygarlıkları Tarihi, çev. Necdet Gök, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2015, c.2/, s. 211-213.

⁹⁷ Kur'ân, 14/37.

⁹⁸ Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İmaj Baskı, Ankara 2003, 1/21

arasında ticaretin bu kadar yaygınlaşmasının sebeplerinden biri olarak Arapça'nın o dönem uygar devletlerin diliyle benzerlik göstermesini gösterir.⁹⁹

Tarihi yarımadanın vahalarında ve dağlardaki bazı alanlarda tarım yapılmakta olup bu alanları temel ürünü ise hurma idi. Hayber, Yahudilerin tarımla uğraştıkları önemli bir saha olma özelliğine sahipti. Mekke'nin ticarete ön plana çıkmasında "harem" bölgesi olmasının önemli bir rolü vardı. Zira, insanlar burada hem can hem de mal bakımından kendilerini emniyet altında hissetmekteydi. Öte yandan coğrafi şartlarda bu büyümeyi desteklerdi. Mekke, kuzey-güney yönünde bulunan ticaret yollarının kavşak noktasındaydı. Özellikle de Yemen-Suriye yol hattının merkezi konumundaydı.¹⁰⁰

Mekke ve çevresi kutsal kabul edilirdi ki İslâm'dan evvel taşıdığı adıyla burası Ümmü'l-Kura (şehirlerin anası/metropolis) idi. Bu şehir hiçbir zaman Arap'tan başka bir kavmin hakimiyeti altına girmemiştir. Arabistan'ın birçok bölgesinden hac için buraya gelinir ve bu mevsimde haram aylar (Zilkade, Zilhicce, Muharrem) devreye girmiştir.¹⁰¹ Watt, bunlardan hareketle Mekke'nin güvenli bir şehir olmasının ne gibi sonuçlara yol açacağı üzerinde durmuştur. Nitekim hac ibadeti güvenli bir şekilde yerine getirilirken göçebelerin zirai ürünlerini tacirlerle mübadele etmelerine olanak sağlanmakta ve Allah'ın evinin Mekke'de olması, Mekkeli tacirleri çevresine göre daha ayrıcalıklı ve zengin hale getirmiştir.¹⁰²

Kureyş kabilesinin uluslararası bir ticarî organizasyonun başına geçtikleri söylenebilir. Kureyş kabilesi; Bizans imparatoru, İran imparatoru, Habeş kralı Necaşi ve Yemen'in Kindî hükümdarlarıyla antlaşmalar yapmışlardı.¹⁰³ Watt, bütün bunlara dayanarak Mekke'nin bir finans merkezi olduğunu ve Mekke'nin efendilerinin de

⁹⁹ Zeydan, İslâm Uygarlıkları, 1/38.

¹⁰⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 9-10.

¹⁰¹ Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İmaj Baskı, Ankara 2003. I/24-25.

¹⁰² Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 59-60.

¹⁰³ Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/21.

Arap Yarımadası'nın birçok bölgesinde ticari faaliyet gösteren birer yatırımcı olduklarını belirtmektedir.¹⁰⁴

Risalet öncesi çöldeki yaşamı etraflıca ele alan Watt, aşağıda belirtilen hususlara dikkat çekmektedir: Göçebe bedeviler arasında hububat zenginlerin yemeğiydi. Eşkıyalık gayet normal karşılanan bir husustu. Hatta bazı göçebe kabileler bir tür geçim kaynağı olarak kervanlara saldırmaktaydı. Bu sebeptir ki kervanlarını emniyete almak isteyenler bu çeşit kabilelere para ödemekteydiler.¹⁰⁵

Watt'a göre göçebe yaşam iklimsel şartların bir sonucuydu. Geçimlerini sağlamak için ticaret yeterli ve kâfi değildi. Baharda topraklar verimli hale geldiğinde orada ikamet edilir; fakat bu bolluk kısa sürerdi. Daha sonra kuyularla suyun sağlandığı yerlere göç ederlerdi. Çölde su ihtiyacının karşılanması imkânsızdı. Bu sebeptir ki sıvı ihtiyacı deve sütünden temin edilmekteydi. Göçebeler kendileri gibi diğer topluluklara veya yerleşkelere saldırırdı. Bu bakımdan yerleşik toplumlar daha fazla tehlikeye açıktı. Göçebelerin bir diğer gelir kaynağını ise anlaştıkları ticaret kervanlarının güvenliğinden elde ettikleri ödemeler oluşturmaktaydı.¹⁰⁶

Tüm bu ekonomik ve sosyal gelişmeleri Hz. Peygamber'in nübüvvet süreciyle ilişkilendirerek değerlendiren Watt, Arap topraklarının gittikçe çoraklaşmasının yeni bir din doğuşundaki etkisini ve bunun fetihlere yansımalarını sorgulamaktadır. O, iklimsel şartların fetihlerde zorlayıcı bir etkisi olduğunu düşünmemektedir. Buna da fetihlerle başka bölgelere ulaşanların oralarda Mekke ve Medine'ye nispeten daha iyi bir yaşam sürmeleri beklenirken, bunu terk ederek Arabistan'a dönmelerini gerekçe göstermektedir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 10.

¹⁰⁵ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 8-9.

¹⁰⁶ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 60.

¹⁰⁷ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 10-11.

1.1. Arap Yarımadasında Dini Yaşam

Hicaz ve Necid'in içinde yer aldığı Kuzey Arabistan halkının büyük bir çoğunluğu yukarıda da temas edildiği üzere göçebe idi. Bedevîler'in tarihi "Eyyâmü'l-Arab" denilen mahalli savaşlar hakkında bilgi vermektedir. Bunlarda bahse konu olan şey ise akınlar ve yağmalardır. Bu şekilde sürekli çatışmanın ortaya çıkardığı kan davası Bedeviler arasında dinî ve sosyal bir kanun haline gelmişti.¹⁰⁸

Watt'a göre Hz. Peygamber'in doğumundan evvel Arap Yarımadası üzerinde Bizans ve Sasani İmparatorluğun hakimiyet kurma çabaları vardı. Mevcut şartlar nedeniyle her iki devlet de yarımada'nın merkezine ulaşamamışlardır. Esas olarak böyle bir politika da gütmüyorlardı. Zira sınır boylarındaki küçük devletçikleri desteklemek onlar için yeterliydi. Bizans kuzeyde Hıristiyan Gassani devletine arka çıkarken, Farslılar da büyük bir hanedanlık olan Lahmidleri koruyordu. Her iki grupta Hıristiyan'dı. Bunlarla birlikte büyük devletlerin de desteğiyle Hıristiyanlık kabileler arasında yayılıyordu.¹⁰⁹

Bizans'ın Hıristiyanlığı kendi otoritesini yaygınlaştırmada bir araç olarak kullandığı görülmektedir. Watt, İslâm'dan önce Arap Yarımadası'nda mevcut dini anlayışların siyasî cereyanlara bağlı olarak yayıldığını dile getirmektedir. Bu cümleden Hıristiyan olan Gassanîler ve Habeşliler kendilerini Bizans'a yakın bulmaktaydı. Ancak Gassaniler Ortodoks iken Habeşliler Monofizitti. Buna karşın Hıristiyanların Nasturi koluna mensup olan Doğu Suriyeliler ise kendilerini Farslara daha yakın buluyorlardı. Irak'ta da bunların birçok taraftarı bulunuyordu. Aynı şekilde bu coğrafyada birtakım Yahudiler de vardı. Yahudiler ise çoğunlukla Fars yanlısı idiler. Mekke'li tacirlerin bir kısmı Suriye'ye bir kısmı da Irak topraklarına seyahat ediyordu. Öte yandan bunlar, Bizans ve Habeş ittifakının da farkındaydılar.¹¹⁰ Dolayısıyla bunlar, din ve siyasetin birbirini şekillendirdiğini biliyorlardı.

¹⁰⁸ Philip K. Hitti, Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İFAV Yayınları, 1995, 1/132, 134.

¹⁰⁹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 12-13.

¹¹⁰ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 13-14; Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 19

Hız. Peygamber'in atası Kusay, Suriye sınır bölgesinde bulunan Hıristiyan bir kabile olan Benu Uzra ile temas halindeydi. Mekke'ye hâkim olma sürecinde Kusay, Roma ve Gassanilerden yardım almış olabilir.¹¹¹

Arabistan yarımadasına özelde ise Mekke'ye bakıldığı zaman Putperestlik, Mecusilik, Hıristiyanlık, Haniflik, Sabiilik inancı mensupları vardı. Bunlar küçük gruplar halindeydiler. Aynı aile içerisinde farklı dinî kanaate sahip olanlar da vardı. Bu açıdan bakıldığında bir hoşgörüden söz edilebilir.¹¹²

İslâm öncesi Arap Yarımadası'nda dinî hayat denilince akla Putperestlik, Yahudilik, Hıristiyanlık, Mecûsîlik ve Haniflik gibi dinler gelmektedir. Bu sebeple Arap Yarımadası'ndaki dinî hayat başlığı altında bu dinler üzerinde duracağız.

1.1.1. Putperestlik

Putperestlik, çok tanrılı dinlerde tanrısal varlık sayılan çeşitli şekillere tapınmaktır. İslâm kaynakları genel olarak putperestliği Hz. Nuh döneminden başlatırlar. Puta tapıcılığın yaygın olduğu dönem ise Hz. İbrahim devridir. Kur'an'a göre Hz. İbrahim soyundan gelenler arasında puta tapıcılık devam etmiştir. Araplar, Nebatiler başta olmak üzere çevrelerindeki çeşitli putperest topluluklardan etkilendi.¹¹³

Arap yarımadasında ve Cahiliye Arapları çok tanrılı bir anlayışla beraber evreni yaratan tek bir aşkın gücün varlığına inanmaktaydılar. Buna karşın bu tanrı âtil idi ve varlıklar aleminde kendisini göstermemekteydi. Dolayısıyla bunun güçleri putlar arasında taksim ediliyordu.¹¹⁴

¹¹¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 20

¹¹² Hamidullah, I/26.

¹¹³ Ahmet Güç, "Putperestlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2007, 34/365-366.

¹¹⁴ Mehmet Alıcı, "Cahiliye Arabı Bir Peygamber Bekliyor muydu? Âtil Tanrı/Deus Otiosus Bağlamında Cahiliye Dönemi Peygamber Algısı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59:1 (2018), 126.

Putlara tapıcılığın nasıl doğduğuyula ilgili İbn Hişâm'da farklı iki rivayet bulunmaktadır: Amr bin Luhay Belka topraklarından Meab'a gittiği zaman orada insanların putlara tapıtığını gördü ve bunun sebeplerini sordu. Onlar da "...*bunların birtakım putlar olduklarını ve onlardan yağmur veya yardım istediğimizde onlar buna cevap verirler.*" Cevabını aldı. Bu cevabı alan Amr bin Luhay, "Hubel"¹¹⁵ adlı bir putu onlardan aldığı izinle Mekke'ye getirdi ve böylece puta tapıcılık başladı. Bir diğer rivayete göre İsmailoğulları çoğalmak suretiyle etrafa dağılmaya başladı. Kâbe'den ayrılan her bir kişi buradan bir taş alarak buldukları yerlere götürür, sonra onun etrafından Kabe'yi tavaf eder gibi dönerdi. Öyle ki zamanla değerli görülen her bir taşa karşı aynı tutum sergilenmeye başlandı.¹¹⁶

İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde Mekkeliler putperest/müşrik idiler. Aslında vahid ve kahhar olan bir Allah'ı biliyor ve tanıyorlardı. Putları ise bu tanrıya ulaşmak için aracı konumundaydılar. Kâbe'nin etrafında bütün kabileleri temsil edecek kadar yüzlerce put bulunmaktaydı.¹¹⁷ Ayrıca her evin merkezinde bir put yer almakta ve yolculuğa çıkmadan önce veya dönüşte öncelikle bu put okşanmakta, ondan yardım dilenmekteydi.¹¹⁸

Watt'a göre İslâm'daki kader anlayışı, kaderciliğin var olduğu bir ortamda zuhur etti. Bu anlayışa bağlı olarak özellikle başarısızlık "kader/dehr"ın bir takdiri idi. Arapların anlayışında dehr, soyut bir varlıktır. Bu açıdan dişi ilah olan "Menat" talih, kader anlamlarına gelmektedir. Ancak bu kaderî anlayışlar da tabiat kaynaklı olarak görülmekteydi. Putperestliğin birtakım izleri Müslümanların kadercilik anlayışında ortaya çıkmıştı. Araplar ölüm tarihine müdahale edilemeyeceğine inanırdı. Ayrıca insan rızkının, her nereye giderse gitsin, değişmeyeceğini düşünüyorlardı. Bu anlayış

¹¹⁵ Mekke'deki putların en büyüğü idi. Kâbe'nin içindeki kuyunun üzerine yerleştirilmişti. Kâbe'ye adak olarak kesilmek üzere getirilen hayvanlar bu kuyuda toplanırdı. Bunun yanında yedi adet ok bulunurdu. (Taberî, 4/4; İbn İshâk, 82)

¹¹⁶ İbn Hişâm, Siret, çev. Hasan Ege, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006, 1/117-118.

¹¹⁷ Hamidullah, İslâm Peygamberi, I/26.

¹¹⁸ Lings, age, s. 22.

bedevî yaşama uygundu. Bedevînin çöl şartları altında maruz kalacağı hadiselere karşı yapabileceği bir şey de yoktu. Bu bir tür kabullenişti.¹¹⁹

Putperestlik uzunca bir tecrübenin neticesiydi. İlk zamanlar taşlar ve ağaçlara tapınılmaktaydı. Aslında bunların bizatihi kutsallığını içinde barındırdıkları kutsal ruhlardan aldığı düşüncesi vardı. Kutsal varlıkların evi olma düşüncesi zamanla değişerek nesnelere kendilerinin kutsal olduğu inancı oluşmaya başlamıştı.¹²⁰ Yazara göre putperestliğin karşısına “kabile insancılığı” denilen bir anlayış çıkmıştı. Cahiliye dönemi şiirlerinde en çok öne çıkan husus, yiğitlik ve cömertliği ile övünen bir kabileye sahip olmaktı. Burada kişiden ziyade “kabile” kutsal bir kimliğe bürünmüştü.¹²¹

Arabistan da çeşitli tapınaklarda birçok ibadet şekli olsa da bunlar Arapların yaşamında çok da önemli değildi. Bunlardan biri ok çekme (ezlâm) idi. Araplar kuraklık olduğunda, develerin sütü azaldığında; su kuyusu açma, savaşa gitme gibi işlere başlamadan fal oklarına başvururdu. Nitekim Abdülmuttalip zemzem kuyusunu açacağı zaman fal oklarına başvurmuştu.¹²² Bu işlem sırasında istedikleri cevapları alamayanlar bunu yadırgayabiliyor, putu hafife alabiliyordu.¹²³

Araplarda “kabile hümanizmi” vardı. Kabul gören şey, insanî erdemler ve yiğitlikti. Bireyler kabilenin onuruyla kendi onurlarını özdeşleştirmişlerdi. Böyle bireyleri şairlerin övmesi bir görevdi. Bu bir tür ritüel olarak icra edilirdi. Övgünün karşısında ise diğer kabilenin yerilmesi durumu vardı.¹²⁴

Sami dinlerinde bulunan Tanrı tasavvurunda kişisel özellikler çok yoktur. Tanrılar belirli bir yer ve nesneye bağlı kuvvetlerdir. Tanrıya verilen isimler;

¹¹⁹ Watt, Teşekkül Devri, s. 95-97.

¹²⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 30.

¹²¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 31.

¹²² İbn Hişâm, 1/206-211; Necati Sümer, “Cahiliye Araplarında Falcılık”, Milet ve Nihal, 13 (1), 2016, 140.

¹²³ Hitti, I/144-145; Çağatay, age, s. 11.

¹²⁴ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 63-64.

“Tanrıça”, “Kadir-i Mutlak” ve “Takdir Edici” şeklindeydi.¹²⁵ Putperestlerin taptıkları tanrılardan biri olan Lat, Taif’in tanrısıdır ve oldukça gösterişli bir tapınakta bulunmaktadır. Uzza, Mekke ile Taif arasında Nahle ovasında bir tapınakta; Menat ise Mekke ve Medine arasında Kudayd’da bir tapınakta bulunuyordu. Bu üç put “Allah’ın kızları” olarak isimlendirilmişti. İslâm’ın hâkim olmasıyla bu üç tapınak ortadan kaldırılmıştır. Kureyş kabilesi içinde en fazla itibar edilen put Uzza idi. Bu sebeplerdir ki “Abdüluzza” ismine müşrikler arasında oldukça rağbet edilmekteydi.¹²⁶

Mekkeli müşriklerin tanrıları bir tapınma aracı olmasının ötesinde ticarî bir metâya dönüşmüştü. Mekke müşrikler, putların kendileri için oluşturduğu bu pozitif etkiyi kırabilecek olan Hz. Muhammed’in gücünü; ona kız alıp vermek, onunla içli dışlı olmak suretiyle azaltabileceklerini düşündüler. Hatta ticaret bakımından onu kendi çevrelerine kabul ederek onu pasifleştirmek niyetinde idiler. Ancak bunlar Mekke dışındaki tapınakları ticari etkinliklerini kaybetme tehlikesiyle karşılaşınca, Hz. Peygamber’den kendi tanrılarını öven bir şeyler söylemelerini istediler.¹²⁷

Hz. Peygamber’in putların isimlerini andığı Garanik hadisesinde¹²⁸ Watt, yanlış bir yorumlamaya gitmekte, Hz. Peygamber’in inen ayetlere¹²⁹ bakışını, Arapların meleklerle, cinlere ve diğer doğaüstü güçlere inanışıyla bağdaştırmaktadır.¹³⁰ Yazar Hz. Peygamber’in putperestlerin tanrıları hususunda yanılığa düşmesini şimdiye kadar içinde bulunduğu inanç ortamıyla ilişkilendirilmiştir.

Arapların bu putperest din mensuplarında kadercilik inancı vardır. Buna göre dört şey Tanrı’ya izafe edilmekte idi. Bunlar; ecel, rızık, çocuğun cinsiyeti, mutluluk

¹²⁵ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, 76; Hitti, 1/145-146.

¹²⁶ İbn Hişâm, 1/122-125; Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, 75-76; Hitti, 1/148-150; Martin Lings, Hz. Muhammed’in Hayatı, çev. Nazife Şişman, İstanbul: İnsan Yayınları, 2006, s. 21.

¹²⁷ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 77-78.

¹²⁸ Taberî, 4/151-156.

¹²⁹ “Gördünüz değil mi (âciz durumdaki) Lât’ı, Uzzâ’yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menât’ı?” Kur’ân, 53/19-20; “Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki o bir temennide bulunduğu şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilmekte, hikmetle yönetmektedir.” Kur’ân, 22/52.

¹³⁰ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 77

veya mutsuzluktur. Watt'a göre bunlar da tabiat şartlarının getirdiği bir zorunluluktur. Zira çölün zor koşullarında bedeviler, talihsizliği yaygın bir olgu olarak benimsemekteydi.¹³¹

1.1.2. Mecûsîlik

Mecusilik Zerdüş'tin kurduğu monoteist öğeler içeren, eski İran'ın inanç ve gelenekleriyle karışmış bir dindir.¹³² Arap Yarımadası'nda İslâm'dan önce Mecusilik dinine bağlı olanlar vardı. Nitekim Hz. Peygamberin kölelerinden biri olan İranlı böyle kişiydi. Bunların sayıları oldukça fazlaydı.¹³³ Ayrıca İslâm'ın ortaya çıktığı sırada Yemen, Hadramevt ve Umman'da Mecusilere rastlanmaktaydı. Fakat bunlar Arap asıllı değillerdi. Yemen sürekli İranlıların hedefinde olduğu için burayı işgal ettiklerinde İran'dan Fars aileler getirerek buralara yerleştirilirdi. Ayrıca ticaret kervanlarıyla gelenler de burada kalırdı. Dolayısıyla Yemen bölgesindeki Mecusilerin bu şekilde göç ettirilenler olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁴

Kur'ân'da sadece bir ayette Mecusilerden bahsetmektedir: “*Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, Sabiiler, Hıristiyanlar, Mecusiler ve Allah'a ortak koşanlar var ya; Allah, kıyamet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir. Çünkü Allah, her şeye şahittir.*”¹³⁵

Öteden beri Araplar bu dine mensup olan Farşlılarla sürekli bir ilişki halindeydi. Hz. Peygamber'e isnat edilen bir hadise göre “Mecusilere Ehl-i Kitap zümresine gösterilen davranışın aynısının sergilenmesi istenmektedir.”¹³⁶

¹³¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 31-32

¹³² Şinasi Gündüz, “Mecusilk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınevi, 28/279.

¹³³ Zeydan, age, 2/235-236.

¹³⁴ Neşet Çağatay, age, s. 97.

¹³⁵ Kur'ân, 22/17.

¹³⁶ Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, s. 646-647.

1.1.3. Semavî dinler

Mekke ve Medine de Ehl-i Kitaptan Hıristiyan ve Yahudiler vardı. Hıristiyanlık Arap topraklarında Necran Hıristiyanları vasıtasıyla yayıldı.¹³⁷ Yahudilik ise Zü-Nüvas zamanında Yemen’de devlet dini dahi olmuştur. Dolayısıyla Medine ve Hicaz’ın kuzey bölgelerine dinin yayılışında bunların etkisi de olmuştur.¹³⁸ Watt, Mekke’de Yahudi ve Hıristiyanlıkla ilgili hangi düşüncelerin var olduğunu önemsemekten ziyade, bu dinlerin öğretilerinin çevreyi Hz. Peygamber’in öğretilerine nasıl hazırlamış olduğuyla ilgilenmektedir.¹³⁹ Mekke’de Hıristiyanlık, Hz. Hatice’nin akrabaları arasında kısmen yayılmıştı. Mekke’de papaz ve keşiş olmamasına karşın özellikle Hıristiyan kölelerin var olduğu bilinmektedir.¹⁴⁰

Watt, ilk surelerin Hz. Muhammed’in ve o dönem ileri gelenlerinin zihinlerinde var olmayan konular olduğunu ileri sürer. Buna karşın Peygamber kıssalarına gelindiğinde burada durumun farklı olduğundan söz eder. Zira Kur’ân kıssalarıyla Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinleri arasında büyük benzerlikler vardır. Fakat bunların çoğunluğu, kabul edilen İncillerden öte, daha çok sonradan hahamların yazdıkları Tevrat’ın yorumlarıyla daha çok örtüşmektedir.¹⁴¹

Hz. Peygamber’in zihninde kıssalar var olabilirdi. Meryem, İsa, Zekeriya ve Yahya’yı biliyor olabilir. Ancak Kur’ân onların haberlerine dikkat çekmekten ziyade manayı vurgulamaktadır. Öte yandan Watt, Hz. Peygamber’in zihin dünyasında var olan bu olayların gerçek yönünü Allah’tan öğrenmeyi talep etmiş olabileceğini belirtmektedir.¹⁴²

Watt, Hz. Muhammed’in tebliğinin üzerinde Yahudi ve Hıristiyanları nasıl bir etki oluşturduğunu sorgular. İslâm’ın kendi öğretisine göre Hz. Peygamber ümmî

¹³⁷ İbn Hişâm, 1/68.

¹³⁸ Hitti, 1/160-161.

¹³⁹ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 35.

¹⁴⁰ Taberî, 4/163-164; İbn Hişâm, 1/315; Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/71-72.

¹⁴¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 91.

¹⁴² Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 92.

olduğundan Eski ve Yeni Ahit'i okuma şansı yoktu. Buna karşın müsteşrikler bunun şüpheli bir durum olduğunu ifade ederler. Onlara göre Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmeyişi, vahyin ilahî kaynaklı olduğu inancını desteklemek içindir. Watt'a göre Kur'an'ın tertip şekli Hz. Peygamber'in Kitab-ı Mukaddes'i okumadığını kesin kılmaktadır. Bu anlamda Peygamber'in Yahudi ve Hıristiyanlar hakkındaki bilgisinin kaynağının şifahî kültür olduğunun altını çizer. Bu kültür ise çevre kabilelerden, Suriye sınırında Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Araplardan ve Yemen'de yaşayan Habeşli kölelerden ticaret amacıyla Mekke'ye geliş-gidişleri sırasında elde edilmiş olmalıdır. Öte yandan Medine ve çevre mahallerde ise Yahudiler yaşamaktaydı.¹⁴³ Ancak yazar Hz. Muhammed'in bu bilgilerini Mekkeli entelektüellerle yaptığı mülakatlar esnasında edinmiş olabileceğini de muhtemel görür. Netice itibariyle yazara göre Mekke toplumunda Kitab-ı Mukaddes bilinmekteydi.¹⁴⁴

Watt'ın, İslâm'ın Hıristiyanlık ve Yahudilikten ne ölçüde etkilendiği hususunda çelişkili fikirleri bulunmaktadır. Nitekim bir yerde İslâm'ın Yahudi-Hıristiyanlık gibi dinlerin etkisinde oluştuğunu söylemenin imkânsız olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁵ Müellifin bu ifadesi ile yukarıda bahsedilen fikirleri arasında bir zıtlık ortaya çıkmaktadır. Buna karşın "Tanrı" inancının Arapların kadim düşüncesinde mevcut olduğu yazar. Öyle ki onların icra ettikleri batıl dini törenlerinin Allah'ın emri olduğuna inandıklarını belirtir.¹⁴⁶

1.1.4. Hanîflik

Hanif kelimesi birçok manaya gelmektedir.¹⁴⁷ Araştırmacılar, bu kelimenin Süryaniceden geldiğini belirtmektedir. Bu dildeki manası diğer Sami dinlerinde olduğu gibi, dinle ilgili hususlarda kararsızlık, çeşitli inanışların birleştirilmesidir. Müsteşrik Bell ise bu kavramın dinlerinden vazgeçmeyen, Yahudi ve Hıristiyan

¹⁴³ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 51-52

¹⁴⁴ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 53-54

¹⁴⁵ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 54.

¹⁴⁶ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 35.

¹⁴⁷ Ayrıntılı manaları için bkz. İsmail Cerrahoğlu, "Kur'an-ı Kerim ve Hanifler", *AÜİFD*, 11 (1963),

olmayıp yerel dininde kalan Araplar için kullanıldığını kaydeder.¹⁴⁸ Bunlar İbrahim dinini tam olarak bilemediklerinden Hristiyanlık ve Yahudilikte, İbrahim'in dininde izler vardır diye bu dinlerin bazı ritüellerine yönelmekteydiler.¹⁴⁹

Hız. Peygamber'e vahiy gelmeden evvel Mekke'de tek tanrı inancının biliniyor olduğu muhakkaktır. Zira Hız. Peygamber, muhataplarına hitap ederken bu literatürü kullanmıştır. Ancak Watt'a göre bu tek tanrıcılık muğlaktır ve belli dini ritüelleri yoktur.¹⁵⁰ Abdulmuttalib tam olmasa da kavminden daha ziyade bu tek tanrıcılık inancına yakındı. Hubel'e ibadet etmemekte; Allah'a yakarmaktaydı.¹⁵¹

Watt, Hanifliği Müslümanların bir üst kimliği olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle Kur'an¹⁵² müminlere kendilerini ne Yahudi ne de Hristiyan olarak tanıtmalarını aksine İbrahim'in dininden, milletinden geldiklerini kabul etmelerini istemektedir. Yazar, Hanifle Müslim kelimesinin eş anlamlı olarak kullanıldığını belirtmektedir. Müslümanların ataları İbrahim'in dinine¹⁵³ uymaları emredilmektedir. Yazara göre kıblenin de Hız. İbrahim'in mabedi Kâbe'ye çevrilmesi bunun bir neticesidir.¹⁵⁴

Kâbe, Âdem peygamber tarafından inşa edilmiş; zamanla harap hale gelmesiyle Hız. İbrahim tarafından yeniden inşa edilmiştir. Dolayısıyla insanlığın varoluşundan beri Kâbe kutsallığını hiç kaybetmemiştir.¹⁵⁵ Kâbe'nin kutsal hizmetleri uzun bir süre

¹⁴⁸ Şaban Düzgün, "Hanîf", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1997, 16/33-34.

¹⁴⁹ Neşet Çağatay, İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, 1957, 145.

¹⁵⁰ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 53.

¹⁵¹ Lings, age, s. 22.

¹⁵² "Kendini bilmeyenden başka İbrahim'in dininden kim yüz çevirir? Andolsun, biz İbrahim'i bu dünyada seçkin kıldık. Şüphesiz o ahirette de iyilerdendir." Kur'an 2/130; (Yahudiler) "Yahudi olun ve (Hristiyanlar da) "Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler. De ki: "Hayır, hakka yönelen İbrahim'in dinine uyarız. O, Allah'a ortak koşanlardan değildir." Kur'an, 2/135.

¹⁵³ "Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi. Babanız İbrahim'in dinine uyun. Allah, sizi hem daha önce, hem de bu Kur'an'da müslüman diye isimlendirdi ki Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız" Kur'an 22/78.

¹⁵⁴ Watt, Hız. Muhammed Mekke'de, s. 243, 244.

¹⁵⁵ Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/24.

Cürhüm kabilesinin kontrolünde iken daha sonra Huzâa kabilesine intikal etmiştir. Bunlar, birtakım hizmetleri Kinâne, Kudâ'a ve Kureyş'ten Kusay'a bırakmak zorunda kalmıştır. Hz. Peygamber'in büyük dedesi Kusay'ı icraatlarıyla, "daru'n-nedve"yi inşasıyla Mekke'nin kurucusu olarak kabul edilir.¹⁵⁶ Mekke'de oturanlar Kureyş el-Bitah (Kâbe'nin çevresine yerleşenler) ve Kureyş ez-Zevâhir (dış mahallerde oturanlar) olarak iki şekilde isimlendirilmekte idiler. Bu şekildeki bir düzenleme Kusay'a izafe edilir. Kusay ve kabilesi Kâbe'nin hemen etrafında oturuyordu.¹⁵⁷

Watt'a göre Mekke'de Sâbîiler gibi Yunan felsefesinden esinlenen tektanrıcılığa inanan küçük topluluklar vardı. "Hanif" kelimesi de böyle bir manayı çağrıştırmaktadır. Ona göre 6. yüzyıl sonunda manevi ihtiyaçlarını tatmine yönelik ciddi bir boşluğun oluşmasına bağlı olarak böyle bir inancı bekleyen, buna kafa yoran bireyler vardı.¹⁵⁸ O, bunları İbn İshâk rivayetinden değerlendirmektedir.

Bu rivayetteki dört kişinin putperestlerden farklı hareket ettikleri belirtilmektedir: Bunlardan Varaka bin Nevfel ve Osman bin Huveyris daha sonra Hıristiyan oldular. Ubeydullah bin Cahş ise Müslüman oldu ve Habeşistan'a hicret etti ancak orada din değiştirerek Hıristiyan oldu. Bunlar arasında bulunan Zeyd bin Amr, hiçbir yere bağlanmamıştır. Bu kişiler müşriklerin yaptıklarından kaçınır; ölü hayvan eti ve putlara kurban edilenlerin etini yemekten sakınırdı. İbrahim'in Rabbine ibadet ederlerdi. Zeyd bin Amr avuç içi açık olarak secde eder, kız çocuklarını diri diri topraktan gömülmeden kurtarırdı.¹⁵⁹ Bu şekilde tek tanrı inancının sürdüğünden söz edilebilir. Watt, isimleri belirtilen bu dört kişiyi bir araya getiren siyasî bir sebep bulamamıştır. O hâlde onları birleştiren hususun müşriklerin yaptıklarından uzak durmak ve tek Allah'a inanmak olduğunu belirtir.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 11-12.

¹⁵⁷ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 12.

¹⁵⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 34-35.

¹⁵⁹ İbn Hişâm, 1/295-298.

¹⁶⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 103, 171-172.

Netice itibariyle yazar, “Hanif” kelimesinin Kur’ân’daki kullanım biçiminin esas alınması gerektiğine vurgu yapar ve sözü edilenlerden hiçbirisinin kendilerini “Hanif” olarak tanıtmadığını veya Hz. İbrahim’in dinini arama gibi bir amaçlarının olmadığını belirtir.¹⁶¹

1.2. Arap Yarımadası’nda Risalet Beklentisi ve Son Peygamber

Arap toplumu politeist bir din anlayışına sahipti. Bunlar tanrısal gücü, tanrıyla irtibat halinde olduğunu düşündükleri putlar arasında taksim etmişlerdi. Bu açıdan varlık anlayışlarını şekillendiren pagan inancına bağlı olarak bir peygamber beklentisi içerisinde oldukları söylenemez. Onlar gaybla ilgili hususlarda putları, bunlarla bağlantılı kâhinleri ve cinlerle ilişkileri olan şairleri dikkate almaktaydı.¹⁶² Buna karşın, Araplar ticaret için uğradıkları şehirlerde özellikle Şam’da ve diğerlerinde yaşayan Yahudi ve Hıristiyanlardan son peygamberin geleceğine dair bir bilgiye erişmişlerdi. Bu cümleden onların inançları sebebiyle bir peygamber beklemez iken, eriştikleri bilgiler hasebiyle bir peygamberin geleceği bilgisine sahip olduklarını alıyoruz.

Arap yarımadasında yaşayan Hıristiyanlar ve Yahudilerde bir peygamberin ortaya çıkacağı beklentisi vardı. Ancak bunun kendi içlerinden çıkacağını iddia etmekteydiler. Öte yandan putperest Araplar Hz. Peygamberin nübüvvet iddiasıyla karşılaşınca şaşırılmış ve bununla nasıl başa çıkacaklarını, buna dair daha önce bilgi aldıkları Yahudi ve Hıristiyanlara başvurmuşlardı.¹⁶³

1.2.1. İslâm öncesi dinlerde son peygamber algısı

Dinler tarihi araştırmacılarının tespitlerine göre kabile dinleri de dâhil olmak üzere Uzakdoğu dinleri ve semâvî dinler de bir kurtarıcı/mesih beklenmekteydi.

¹⁶¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 170-171.

¹⁶² Yunus Akyürek, Siyer ve İslâm Tarihi Kaynaklarına Göre Cahiliye Dönemi Kureyş Toplumunun Bir Peygamber Beklentisi Var mıydı? *İslâmî İlimler Dergisi*, Yıl 13, Cilt 13, Sayı 2, Güz 2018, s. 342.

¹⁶³ Alıcı, agm, s. 119-120.

Zerdüşt'ün kutsal kitabı Zend Avesta'da "Saoşyant" adında birinin geleceği ve bunun putları kıracağı müjdelenmektedir. Bu kelime "alemlere rahmet" manasındadır. Aynı şekilde İslâm alimleri, Ahd-i Atik ve İncil'de Hz. Peygamber'in geleceğine dair işaretlerin bulunduğu ancak bunların tahrif edildiğini belirtir.¹⁶⁴

Son peygamberin nitelikleri önceki kitaplarda bildirildiği için Ehl-i Kitap, Hz. Peygamber'i iyi tanımaktaydı: "*Kendilerine kitap vermiş olduğumuz kimseler, onu (Muhammed'i) tıpkı evlatlarını tanıdıkları gibi tanırırlar*".¹⁶⁵ Ehl-i Kitap Resulullah'ın geleceği zamanı biliyorlardı, İsmi belliydi ve sıfatları onların kitaplarında yazılıydı. Onlar, işaretleri verilen bu peygamberin gelişyle müşriklere karşı zafere erişeceklerdi. Tevrat ve İncil'de bunun vasıflarının zikredildiğine dair İbn İshâk birçok Kur'ân ayetini¹⁶⁶ delil olarak getirmektedir. Putperest Mekkeliler Ehl-i Kitap'ın hoşuna gitmeyen bir şey yaptıklarında onlar, "*Son peygamberin zamanı geldi, gelince ona bağlanacağız...*" diyorlardı. Buna karşın o gelince putperestler kısmen ona uymasına rağmen Yahudi ve Hıristiyanlar inkâr etti.¹⁶⁷ Aynı şekilde Yahudilerin birçoğu son peygamberin geliş vaktinin yaklaştığını bildirmişti. Hasan bin Sabit bu istikametteki ifadelerden birine şahit olmuştu.¹⁶⁸

Hıristiyanlar arasında özellikle Şam bölgesinde son peygamber bekleniyordu ve onun alâmetleri biliniyordu. Bunlar içerisinde en bilinen rivayet Rahip Bahîrâ'nın son peygambere dair anlattıklarıdır. Bahîrâ'nın bulunduğu manastırda münzevilerden ulaşan bir grup ve eski inançları anlatan bir kitap vardı. Bu kitaptan öğrendikleriyle o, Suriye'ye gitmekte olan Mekke kafilesinde olağanüstü özelliklere sahip bir şahsın olduğunu anlamıştı. Zira bir bulut onu korumaktaydı. Bahîrâ, bahsedilen kitapta

¹⁶⁴ Mehmet Aydın, "Beşairü'n-Nübüvve", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayını, 1992, s. 549.

¹⁶⁵ Kur'ân, 2/146. Konuya ilişkin bir başka ayet ise şudur: "Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılmış bulacakları ümmi peygambere uyarlar..." Kur'ân, 7/157.

¹⁶⁶ Bunlardan biri: "*Hani, Meryem oğlu İsa, "Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim" demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler.*" Kur'ân, 61/6.

¹⁶⁷ Kur'ân, 2/89

¹⁶⁸ İbn İshâk, 134-138

beklenen peygamberlerle ilgili anlatılan diğer işaretlerin bu zatta olup olmadığını merak ediyordu. Özellikle sırtının ortasındaki mühürle bu şahsın beklenen peygamber olabileceğine kanaat getirdi ve amcasına sıkıca tembihatta bulunarak Yahudilerin buna zarar verebileceğini belirtti.¹⁶⁹ Watt, bu nakli basit¹⁷⁰ olsa da Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemi doğru tasvir eden bir rivayet olduğunu belirtir.¹⁷¹

Hıristiyanlar tarafından son peygamberin geleceğinin bilindiğini gösteren bir başka nakil ise şu şekildedir: İbn İshâk'tan rivayet edildiğine göre, Hz. Hatice'nin hizmetçisi Meysere, Hz. Peygamberle Şam'a ticaret için gittiği sırada yaşadıklarını Hz. Hatice'ye anlatınca, o da bunları Hıristiyan din adamı akrabası Varaka'ya anlattı. Bunun üzerine Varaka: "...Şüphesiz Muhammed elbette bu ümmetin peygamberidir. Ve ben bilmiştim ki bu ümmet için beklenen bir Peygamber vardır. Onun zamanı işte budur," dedi.¹⁷²

Bundan başka Hıristiyan rahiplerden Rahip İsa de Mekke'ye yakın Merri Zehran adlı bölgede Hıristiyanlığı yaşarken beklenen peygamberi haber vermek için Mekke'ye gelmiş ve insanları bu hususta bilgilendirerek uyarmıştır. Öte yandan Kureyşli bir kişiye Cürhüm kabilesinden bir rahip "Bu gece bir yıldız doğdu, sizin içinizden bir nebi gönderildi." haberini vermiştir. Ayrıca Talha bin Ubeydullah'a Busra çarşısında konuştuğu bir rahip, gelecek son peygamberin çıkış yerini ve nereye hicret edeceğini bildirmiştir.¹⁷³

Hıristiyan iken sonradan Müslüman olan Selman-ı Farisi'nin anlattıkları Hıristiyan rahiplerce son peygamberin özelliklerinin gayet iyi bilindiğini göstermektedir. Selman-ı Farisi'ye Ammuriye'deki Hıristiyan bir din adamı, son peygamberin Arabistan topraklarında çıkacağını, sırtında nübüvvet mührü başta olmak

¹⁶⁹ Taberî, 4/63-64.

¹⁷⁰ Muhammed Hamidullah da bu rivayeti basit bulur ve metni tenkit eder. Dokuz yaşında bir çocuğu Rahibin tanıması hele de bedeviler arasında bunu aramasını anlamsız bulur ve buna inananları küçümser (İslâm Peygamberi, I/47.)

¹⁷¹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 7-8. 10.

¹⁷² İbn Hişâm, 1/254.

¹⁷³ Abdurrahman Demirci, "İbn Heyyebân'ın Vasiyeti Ekseninde Arap Yarımadası'nda Son Peygamber Beklentisi", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 9, Nisan 2016, s. 120-121.

üzere bazı alametleri taşıyacağını bildirmiş ve Selman'a oraya gitmesini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Selman, başından geçen bazı hadiselerle Medine'ye ulaştığı zaman, burasının son peygamber yurdu olarak anlatılanlarla tam uyuştuğunu görmüştür.¹⁷⁴

Medine Yahudileri Hz. Peygamber'i yanlarına hicret ettiği zaman çok iyi tanıyorlardı. Nitekim Bişr bin Bera ve Muaz bin Cebel, müşrik oldukları sırada Yahudilerin kendilerini "Muhammed"le tehdit ettiğini onun geleceğini haber verdiklerini ve sıfatlarını tanıttıklarını bildirmişlerdi.¹⁷⁵

Şam Yahudilerinden İbn Heyyeban vahyin indirilişinden iki sene evvel Medine'ye gelişi sebebini şu şekilde açıklamaktadır: *"Ben bu beldeye ancak zamanı yaklaşmış bir nebinin çıkmasını beklemek üzere gelmişimdir. Bu belde ise onun hicret edeceği yerdir. Ben umuyorum ki o gönderilir. Ben de ona tabi olurum. Ve size onun zamanı yaklaşmıştır."*¹⁷⁶ Bir Yahudi tacir de Kureyş ailesinin son peygamberin kendilerinden çıkmasına sevinmelerine karşılık bunun için fazla sevinmemeleri gerektiğini belirtmiş, zira son peygamberin kendilerine karşı çıkacağını belirtmiştir.¹⁷⁷ İbn İshâk'ın bir rivayetine göre Abdileşhel'den bir Yahudi, eliyle Mekke ve Yemen taraflarını işaret ederek bir peygamberin çıkışının yakın olduğunu bildirir.¹⁷⁸

Yahudi hahamlardan biri olan Numan bin Sebei, Yemen'den Medine'ye gelerek Müslüman olmuştur. Babası ona son peygamberin ve son ümmetin vasıflarını ayrıntılı olarak anlatmıştı.¹⁷⁹ Taberî, İbn İshâk kanalıyla bir başka rivayeti zikretmektedir: Farslılar Medine'de savaştıkları sırada Beni Kurayza'dan iki Yahudi, komutan Tübbaa'ya Medine'yi yıkamayacağını, bunu yaptığı takdirde zarar göreceklerini anlatmıştı. Tübbaa, sebebini sorunca da Medine'ye Kureyş'ten çıkacak bir

¹⁷⁴ İbn Hişâm,1/ 287-290.

¹⁷⁵ Demirci, agm, s. 126.

¹⁷⁶ İbn Hişâm 384-285.

¹⁷⁷ Demirci, agm, s. 122.

¹⁷⁸ İbn Hişâm,1/283-284.

¹⁷⁹ Demirci, agm, s. 124.

peygamberin geleceğini ve buraya yerleşeceği bildirmişlerdi. Böylece Tübbaa bu fikrinden vazgeçmiştir.¹⁸⁰

1.2.2. Risalet öncesi Hz. Muhammed

Watt, vahiy öncesi zaman dilimini “gizli yıllar” olarak isimlendirir ve bu devre ilişkin kayıtların sınırlı olduğunu belirtir. Dolayısıyla dönemin hadiselerine sonraki olgulardan hareketle bir açıklama getirmektedir. Söz gelimi Duha Suresi’nden¹⁸¹ buna dair bazı çıkarımlar yapar.¹⁸² O, garanik olayından hareketle, Hz. Peygamber’in vahiy gelmeden önce tek tanrı inancına sahip olduğunu, bununla beraber çağdaşları gibi putları da birer şefaatçi olarak kabul ettiğini ileri sürer. Buna karşın Hz. Peygamber bunları tanrı olarak kabul etmekten ziyade birer melek olarak görür, der. Ona göre Müslümanlarca bunun kabulü zordur; zira Müslümanlar batıdaki gibi tedrici bir anlayışa sahip değildir.¹⁸³

Aşağıda Hz. Peygamberin nesebi, doğumu, ailesi, gençlik dönemi, peygamberliğin geldiği ana değin çevresi ve yetiştiği ortam ele alınacaktır. Watt, Hz. Peygamber’in çocukluk ve gençlik yıllarında teolojik bir yönün ortaya çok çıkmadığını belirtir.¹⁸⁴ Bu cümleden en dikkat çekici hadise olarak Hz. Peygamber’in Halime’nin yanına verilmesiyle orada büyük bir bereketin meydana gelmesini zikreder ve bunu İbn İshâk’tan aktararak yorumlar.

1.2.2.1. Hz. Muhammed’in nesebi, doğumu ve ailesi

Arabın soyu Hz. İsmail’e dayanmaktadır. Bir diğer ifadeyle Adnanîlerin¹⁸⁵ Kinane kolundan Kureyş kabilesi ortaya çıkmıştır. Fihri b. Malik’in zürriyetinden

¹⁸⁰ Taberî, 3/1062-1064.

¹⁸¹ Kur’ân, 93/3-8.

¹⁸² Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 46-47.

¹⁸³ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 111-116.

¹⁸⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 34.

¹⁸⁵ Bir diğer adıyla İsmaililer, Yemen’in kuzeyinde Tihame, Hicaz, Necid, Suriye ve Irak’a kadar genişleyen bölgede ikamet ediyor ve Hz. İsmail’in soyundan geldikleri varsayılıyordu. Bkz. Günaltay, İslâm Öncesi Arap Tarihi, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Ağustos 2006, s. 165-168.

gelenlere Kureyş denildiği rivayet edilmektedir.¹⁸⁶ Watt, Arapların bir tek soya dayanarak diğer halklardan farklılıkları veya onlara karşı üstünlüklerinin özellikle Medine döneminde önem kazandığını belirtir. Zira o zaman bundan hareketle Araplar arasında siyasî bir birlik oluşturma çabası öne çıkmıştı.¹⁸⁷

Kureyş'in başında 5. asırda Kusay bin Kilab bulunuyordu. Kabe'nin kapıcılığı ve bekçiliği ise Huzaa kabilesinin elindeydi. Kusay Huzaa'dan evlenmek suretiyle damat oldu ve kayınpederinden Kabe'nin bekçiliği ve koruyuculuğu vazifesini elde etti. Bu sebeptendir ki Huzaa ve Kureyş kabilesi arasında birtakım mücadeleler olmuştur. Nihayetinde hakem kararıyla Kâbe'nin sayılan bu hizmetleri Kureyş kabilesinde kalmıştır. Böylece Hz. Peygamber'in büyük dedesi Kusay, Kureyşlileri Mekke'de topladı. Her kabileye birtakım vazifeler verdi. Bu şekilde önemli görevleri yürütme Kureyş kabilesini egemen bir unsur hâline getirdi. Bunlar, ötekine göre kendilerini üstün görmüşlerdi. Nitekim vergiden ve savunma hizmetlerinden muaf kılınmışlardı.¹⁸⁸

Kusay'ın vefatından sonra oğulları arasında iktidar mücadelesi başladı. Çünkü Mekke'nin birtakım hizmetlerini üstlenmek ailelere siyasî ve iktisadî üstünlük sağlayabiliyordu. Bu hizmetlerden bazıları; nesi, ay takvimini güneş takvimine adapte etme; sikâyeye, hacılara su sağlama; rifade, fakir olan hacıların ihtiyaçlarını giderme; liva, savaşta bayrak taşıma vazifeleriydi. Sikaye vazifesini yürüten aile ciddi bir gelir elde etmekteydi. Abdimenaf'a sikaye ve rifade; Beni Abdüddar'a da hicabe, liva ve nedve vazifeleri verildi. Sikaye ve rifade vazifeleri daha sonra Hz. Peygamber'in dedeleri Haşim ve Abdulmuttalib'e ulaşmıştır.¹⁸⁹ Watt, bu ekonomik gelire sahip olma arzusunun Kusayoğulları arasındaki mücadeleyi tetiklediğini belirtmektedir. Nitekim Abdümenaf ve Abdüddâr arasında bir çekişme vardı. Hz. Peygamber döneminde

¹⁸⁶ İbn İshâk'a göre bu şekilde isimlendirilmeleri dağıldıktan sonra bir araya gelmeleri hasebiyledir. Bir diğer rivayete göre ticaretten kazanmaları sebebiyle böyle denilmiştir. İbn Hişâm, 1/135-137; Taberî, 4/29.

¹⁸⁷ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 25.

¹⁸⁸ Zeydan, age, 1/45-46.

¹⁸⁹ İbn Hişâm, 1/179-180 vd.

Mekke’de siyaseten etkin bir konumda bulunan Ebû Süfyan bu gücü kendi oymağı Abdişems ve dedesi Ümeyye’den almaktaydı.¹⁹⁰ Yazara göre Kureyş kabilesi içerisindeki bu yarış MuteyyEbûn ve Ahlaf arasındaki antlaşmalardan kaynaklanmaktadır. O, Hz. Peygamber devrindeki ittifakların kökenini yine bu antlaşmalara bağlamaktadır.¹⁹¹

Mutayyebûn ve Ahlâf grupları ise aşağıda anlatıldığı üzere ortaya çıkmıştır: Benû Abdumenaf güzel kokulu bir çanak çıkarttı. Buna elini sokanlar Abdimenaf müttefiki oldu. Dolayısıyla bu antlaşmaya dahil olanlar “güzel kokulular” mealinde “muteyyEbûn” olarak adlandırıldı. Öte yandan Beni Abdûddar da Kâbe’nin yanında bir araya gelerek müttefikleriyle ahitleştiler ki bunlara da “yeminliler” anlamında “Ahlâf” denildi.¹⁹²

Mekke, Dârünnedve’de bir asiller meclisi bir diğer ifadeyle mele’ler tarafından yönetilir ve Kureyş’in kırk yaşından büyük aile üyeleri buna iştirak edebilirdi. Bu mecliste savaş ve barış gibi siyasi kararlar alınabileceği gibi sosyal ve toplumsal hayatı ilgilendiren nikâh merasimi gibi törenler de yapılırdı. Bu tür bir yapıyı kuran kişi ise Hz. Peygamber’in büyük dedesi Kusay’dı.¹⁹³

Mekke yönetimi, şehrin etrafındaki kabilelerle iyi ilişki içerisindeydi. Zira bunlar Mekke ticaret kervanlarının kendi bölgelerinden geçerken güvenliklerini temin ediyorlardı. Bunun karşılığında belli bir meblağ ücret almaktaydılar. Kureyş kabilesi, sabırlı ve siyaseten akıllı davranmasıyla yıllarca Mekke ve çevresinde böylece liderliğini korudu.¹⁹⁴

Watt, Hz. Peygamber’in doğum tarihiyle alakalı rivayetlere dikkat çeker. Hz. Peygamber’in pazartesi gününde doğduğunda ittifak vardır. Ancak ayın hangisi

¹⁹⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 11-13

¹⁹¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 12-13.

¹⁹² İbn Hişâm, 1/181-182.

¹⁹³ Corci Zeydan, 1/49-51; Ethem Ruhi Fığlalı, “Darünnedve”, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 8/555.

¹⁹⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 17-18.

olduğuna dair bir kesinlik yoktur.¹⁹⁵ Hz. Peygamber'in Fil Yılı'nda doğduğu rivayet edilir. Bu yıl ise Habeşistan'da Yemen kralının temsilcisi olan Ebrehe'nin Mekke yakınlarına kadar geldiği yıldır. Ancak son elde edilen bulgular ışığında bu tarih 570 yılından daha geri götürölmektedir. Zira Farslar Yemen'deki Habeş kontrolüne 570'e yakın bir tarihte son vermişlerdir.¹⁹⁶

Hz. Peygamber'in nesebi Abdullah b. Abdölmuttalib b. Haşim b. Abdimenaf b. Kusay b. Kilab şeklinde bilinir. Kusay Mekke'nin yöneticisi idi.¹⁹⁷ Annesi Amine binti Vehb b. Abdimenaf b. Zühre b. Kilab'tır.¹⁹⁸ Watt, Hz. Peygamber'in şeceresi hakkında Kilab'a kadar olan kısmı güvenilir bulur. Zira o, Arapların soy bilimine önem verdiğini, nitekim John Van Ess'in (1879-1949), atalarının on beş göbeğine kadar giden bir çocukla karşılaştığını belirtir. Ancak Hz. Peygamber'in ana soyu ağacında bazı güçlüklerin olduğunu ileri sürer.¹⁹⁹

Hz. Peygamber'in babası doğumundan birkaç ay önce ölmesi hasebiyle onunla dedesi Abdölmuttalib ve annesi ilgilendi.²⁰⁰ Watt, Hz. Peygamberin dedesi Abdölmuttalib'i Zemzem kuyusunu açması hasebiyle girişimci ve enerjik bulur. Ancak bunu sikaye vazifesiyle ilgili görür ve bu durumun Abdölmuttalib'i Mekke'nin en ileri geleni olarak gösteremeyeceğini ileri sürer.²⁰¹ Yazar, Hz. Peygamber'in dedesi Abdölmuttalib ve ailesinin Mekke'deki konumuyla ilgili en çarpıcı bilgiye ulaşmak için halalarının²⁰² kiminle evli olduğuna bakmak gerektiğini belirtir. Nitekim bunların Mekke'nin en etkili ailelerinin çocuklarıyla evlendirildiği görölmektedir.²⁰³

¹⁹⁵ İlk vahyin aynı günde geldiği rivayet edilmektedir. Taberî, 4/85-86.

¹⁹⁶ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 14.

¹⁹⁷ İbn Hişâm, 1/37-38, 41, 152-153, 180.

¹⁹⁸ İbn Hişâm, 1/154-155.

¹⁹⁹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 5-6.

²⁰⁰ Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/39.

²⁰¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 37.

²⁰² Hz. Peygamber'in halaları; Safiyye, Ümmü Hâkime, Beyza, Atike, Umeyme, Erve ve Berre olduğu rivayet edilmektedir. İbn Hişâm, 1/153.

²⁰³ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 37.

Cahiliye döneminde Mekke’de yüksek konumu ihraz eden ailelerin çocukları anneleri tarafından emzirilmeyip sütannelere verilirdi. Böylece çölün sağlıklı havasında çocuklar daha iyi gelişebilirdi.²⁰⁴ Mekke’ye sütannelik için gelenler Hz. Peygamber’i “yetim” bulduklarından almak istemedi. Fakat Hevazin kabilesinden Sa’d bin Bekr oymağından Halime’den başka herkes emzirecek bir çocuk bulmuştu. Halime geriye eli boş dönmek için Hz. Peygamber’i almıştı. Böylece o, sütannenin yanında iki yıldan biraz fazla kaldı. Hz. Peygamber orada iken olağanüstü hadiseler vuku bulduğu rivayet edilir. Rivayetlere göre, Halime’nin kendi sütü öyle artmış ki açlıktan şimdiye kadar doyuramadığı çocuğunu artık doyurabilmiş, üstelik Hz. Peygamber’i de bu memeden kana kana emzirmişti. Ayrıca Halime’nin hayvanlarının memeleri sütle dolmuştu. Bu sıra dışı hadiseler bütün kabile tarafından gözlenir ve bilinir olmuştu.²⁰⁵

Bundan başka vuku bulan ikinci önemli hadise ise Hz. Peygamberin iki yaşında iken göğsünün melekler tarafından yarılmasıdır. Böylece emanet çocuğun geleceğinden endişe eden Halime ve kocası Hz. Peygamber’e bir şey olur endişesiyle annesine teslim eder ve endişelerini aktarırlar. Anne Âmine onları sakinleştirir; çocuğunu ileride büyük bir insan olacağını, bu çeşit hadiseleri kendisi hem hamilelik hem de doğum sırasında yaşadığını belirtir.²⁰⁶

Watt, yukarıda anlatılan hadiseleri İbn İshâk’tan aktarır ve bir laik tarihçi gözüyle bunların doğru olmadığını kabul eder. Öte yandan Müslümanların bu olgulara inanabileceğini peygamberlerinin büyüklüğünü anlatmak için bunu uygun bir giriş olarak kabul edebileceğini belirtir.²⁰⁷

Hız. Peygamber annesinin vefatından sonra dedesinin onun da vefatından sonra Haşimoğullarının lideri olan Ebû Tâlib’in himayesine girmişti. Ancak Haşimîler ekonomik açıdan sıkıntı çekmekteydi. Ebû Tâlib Suriye’ye ticarî seyahatler yapmakla

²⁰⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 39.

²⁰⁵ İbn İshâk, 99-100; İbn Hişâm, 1/ 217-221.

²⁰⁶ İbn İshâk, 100-102; İbn Hişâm, 1/221-222.

²⁰⁷ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 40.

birlikte yeterli bir sermayesi yoktu.²⁰⁸ O, bir seyahatinde yeğeni Hz. Muhammed'i Suriye'ye giderken yanında götürmeye karar verdi. Bu süreçte yukarıda da bahsedildiği üzere Rahip Bahîrâ ile arasında bir görüşme gerçekleşti. Bahîrâ, Ebû Tâlib'e "*Bu çocuğu memleketine götür ve Yahudilerden koru; zira Yahudiler, benim gördüğüm işaretleri bu çocukta görürlerse ona zarar verirler*" dedi. Bunun üzerine Ebû Talip zaman kaybetmeden yeğenini alarak Mekke'ye döndü.²⁰⁹

1.2.2.2.Yetişme ortamı

Hız. Peygamber erişkinlik döneminde Allah'ın kendisini Cahiliye adetlerinden muhafaza ettiğini belirtmektedir. O, bülüğ çağına erdiğinde kavminin en ahlâklı erkeği, en doğru sözlüsü ve en güvenilen kişisiydi. Bu sebeple kavmi arasında "el-emîn" olarak anılıyordu. Hız. Peygamber Allah'ın kendisini korumasıyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "*Ben yaşıttım çocuklarla beraberdim. Oynayacağımız bir taşı taşımak için peştemallerimizi boyunlarımıza koymuştuk. İşte o esnada bana biri kuvvetlice vurarak: 'İzarını bağla.' dedi.*" O, Cahiliye devrinde gayr-i ahlakî fiillerin işlendiği iki eğlenceye katılmak istedi. Ancak her ikisinde de Allah tarafından korundu.²¹⁰

Watt, Hız. Peygamber'in yetişkinlik dönemi Mekke'si hakkındaki bilgilerin kısıtlı olduğunu belirtir. Dolayısıyla burada öne çıkan birkaç hususa, onun fıcar savaşlarına, Hilfülfudul cemiyetine katılımına ve evliliğine temas edilecektir.

Araplar ticari anlamda yabancıları bölgelerine çekmek için barış ayları - Muharrem, Recep, Zilhicce ve Zilkade- ihdas etmişlerdi. Bu dönemlerde fuarlar kurulur ve buna katılanlardan vergiler tahsil edilirdi. Bu aylar gözetilmediği takdirde

²⁰⁸ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 15.

²⁰⁹ Watt, Hız. Muhammed Mekke'de, s. 43-45.

²¹⁰ İbn İshâk, s. 131-132.

adına “fıcar”²¹¹ denilen savaşlar ortaya çıkardı. Rivayetlere göre İslâm’dan önce Araplar arasında bu dört defa gerçekleşti.²¹²

Hz. Peygamber’in doğum zamanlarında Mekke’de yıllardır süre gelen kabile savaşları devam etmekteydi. Hz. Peygamber’in Mekke hayatının bir parçası olarak fıcar savaşlarına katılımı önemlidir. 590 yılları başında olduğu varsayılan bu hadisede Hz. Peygamber yeterince etkin olmasa da amcalarına iştirak etmek suretiyle buna dâhil olmuştur. O, fıcar savaşına katıldığında 15-20 yaş aralığındaydı. Bu savaş Kinâne ile Hevâzin kabileleri arasında vuku bulmuştu. Mekkeliler de Kinane ile ittifak içerisinde olması hasebiyle savaşta yer almıştı. Birkaç kez tekrar eden bu savaşların neticesinde Mekkeliler galip gelmişti.²¹³

Hz. Peygamber çok genç olması hasebiyle o sırada kabilenin başında bulunan Zübeyr ve amcası Ebû Tâlib, ondan sadece hedefine ulaşmayan düşman oklarını toplayarak kendilerine vermesini istedi. Nitekim Hz. Peygamber de böyle yapmıştır.²¹⁴ Bu savaşın sebebi Hire’den Yemen’e giden bir kervana Mekkelilerin müttefiklerince yapılan bir saldırıdır. Bununla Mekkeliler bu ticaret yolunu ya tamamen kapatmak ya da yolu bütünüyle ele geçirmek niyetindeydi.²¹⁵

Hz. Peygamber fıcar savaşına katıldığını kendisi bildirmiş ve bundan da pişmanlık duymadığını belirtmişti.²¹⁶ Watt, fıcar savaşlarını İslâm tarihi kaynaklarına bağlı kalarak anlattıktan sonra bunun sebepleri ve sonuçlarına ekonomik açıdan işaret eder. Nitekim buna bağlı olarak Mekkeliler önemli ticaret merkezlerinden Taif üzerinde kısmen bir kontrol sağlarken, Yemen’i de ticari manada saf dışı bırakmaya zorlamıştır.²¹⁷

²¹¹ Kabile savaşları Haram aylara denk geldiği zaman bunlara “Fıcar savaşı”denilmekteydi. Hitti, age, 1/134-135.

²¹² Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/51.

²¹³ İbn Hişâm, 1/247-249.

²¹⁴ İbn Hişâm, 1/248.

²¹⁵ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, 21-22.

²¹⁶ Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/52.

²¹⁷ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 16-17; Hz. Muhammed Mekke’de, s. 39.

Kabileler arası çatışmaların bir yansıması olarak Hz. Peygamberin de içinde bulunduğu “Hilfulfudul/Erdemliler Birliği” vahyin gelişinden yirmi sene önce kurumuştur. Bu birliğin tesisinde Hz. Peygamber’in kabilesi Haşimîlerin öncü rolü vardı. Bunlar her mazlumun hakkını koruyacak ve onun hakkını alıncaya kadar karşı tarafla mücadele edeceklerini belirtmişlerdi. Bu antlaşmaya şahit olan Hz. Peygamber, İslâm devrinde bile böyle bir antlaşmaya çağırılsalardı yine katılacağını beyan etmiştir.²¹⁸

Watt, Mekkelilerin karakterlerinin diğer Araplardan farklı olduğunu belirtmektedir: Zira onlar, çıkarlarının söz konusu olduğu yerlerde şiddet hislerini bastırıp “hilm/yumuşaklık” içerisinde hareket edebiliyorlardı. Bu şekilde kabilelerle ittifak kurup bunun uzun süreye yayabiliyorlardı.²¹⁹ Diğer taraftan yazar, kabileler arasındaki “Erdemliler Birliği” hareketinin ortaya çıkışında maddi menfaatlerin ön plana çıktığını ileri sürmüştü²²⁰ ve bu cemiyeti bir tür hizipleşmenin neticesi olarak görmüştür. Bu birliktelik, mutayyEbûn (Güzel kokulular) grubunun daha sonraki yıllarda gerçekleştirdiği bir eylem olarak değerlendirir. Kuruluş sebebi, Sehmoğullarından As bin Vail’den bir Yemenlinin alacaklarının tahsil edilmesidir. Buna Haşim ve Muttalib de katılmıştır. Öte yandan Watt, bu gruplaşmaların Hz. Muaviye döneminde hâlâ aktif olduğunu belirtir.²²¹

Vahiy öncesi dönemin en önemli hadiselerinden birisi de Hz. Peygamber’in ticaret kadını Hz. Hatice ile evlenmesidir. Hz. Hatice güvenilir olarak bilinen bu gence bir takım ticarî görevler vererek izler ve sonunda ona kalben alaka duymaya başlar. Nihayetinde yaşadığı bu duygu durumunu Nufeyse adlı bir kadına açar. Bunun aracı olmasıyla Hz. Peygamber, Hz. Hatice’ye evlilik teklif eder. Hatice’nin babasının

²¹⁸ İbn Hişâm, 1/183-185; M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/52-53.

²¹⁹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, 17-18; Hz. Muhammed Mekke’de, s. 18.

²²⁰ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 50.

²²¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 12-13.

ölmesi nedeniyle Ebû Tâlib tarafından Hatice, amcasından istenir. Böylece Hatice ile Hz. Peygamber 595 yılında evlenirler.²²²

Watt, Hz. Peygamber'in evliliğini ise bir başka açıdan değerlendirerek onun evliliğine bir takım ekonomik ve sosyal gerekçeler yükler. Watt, kaynakların doğru ele alındığı takdirde o dönem Mekke'si'nin büyük güçlerin merkezinde yer aldığını belirtir. Nitekim o dönemin süper güçlerinden biri Bizans bir diğer ifadeyle Doğu Roma İmparatorluğu idi. Anadolu, Suriye ve Mısır toprakları bunların elindeydi. Bir diğer süper güç Fars İmparatorluğudur ve bu ikisi birbiriyle çatışma halindeydiler. Arabistan'daki kabileler arası mücadelelerde Farslılar müdahil olabilmekteydi.²²³ Watt'a göre Hz. Peygamber'in kendi tabiatına oldukça ters olan böyle bir ortamda varlığını sürdürebilmesinin yolu, bir ticaret kadını olan Hz. Hatice ile evlenmekten geçmekteydi. Hatta yazar Hz. Peygamber'in bu tercihinin bir sebebi olarak da Hz. Hatice'nin daha önce iki defa evlenmiş olmasını gösterir. Watt, Hz. Hatice'nin evlenirken 40 yaşında sayılmasının güç bir husus olduğunu, Hz. Hatice'nin yedi çocuk doğurmasından hareketle dile getirir.²²⁴

Watt, ticari hayatın sürdüğü bu yıllarda Hz. Muhammed'in olgunlaştığını, vahiy inişine hazırlandığını belirtmektedir.²²⁵ Zira, Hz. Hatice, vahyin iniş sürecinde Hz. Peygamber için büyük bir dayanak noktası olmuştur. O, bunaldığında derdini eşine açmış; onun sözleriyle teselli bulmuştur. Vahyin ilk heyecan oluşturduğu dönemde her ikisi birlikte Hatice'nin kuzeni Hıristiyan Varaka'yı ziyaret etmişlerdi. Varaka, kendi inancına dayanarak böyle bir peygamberin beklendiğini bildirip onları rahatlatmıştır. Yazara göre Varaka'nın bu tanıklığı Hz. Peygamber'in kendi işine olan güvenini artırmıştır.²²⁶

²²² Hamidullah, İslâm Peygamberi, s. 61 vd.

²²³ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 10-11.

²²⁴ (Çocukları: Zeynep, Ümmü Gülsüm, Rukiyye, Fatıma, Kasım, Tahir, Tayyip. Bunların her biri vahiyden önce dünyaya geldi. Hz. Peygamber oğlu Kasım ile künyelenirdi. Erkekler İslâm gelmeden vefat ettiler. Kızlar ise Hz. Peygamberle hicret ettiler, ona uydular.(İbn İshâk, 134) Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, 18-20

²²⁵ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 21.

²²⁶ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 20, 31; Watt, Günümüzde İslâm Hıristiyanlık, s. 17-18.

2. VAHYİN İNİŞ SÜRECİ VE BUNUN TOPLUMA YANSIMALARI

Vahyin öncelikli hedefi, indiği devrin insanına hitap ederek inançları hususunda düştüğü yanılığdan ve toplumla münasebetleri bağlamında ortaya çıkan zarar verici davranışlarından onu sakındırmaktır. İnanç ve amel boyutundaki bozuklukları bir anda ortadan kaldırmak insanoğlunun tabiatı gereği mümkün olmadığından tedricî bir yöntemin takip edilmesi gerekmektedir. Mekke’de yaratıcı bir tanrı inancı vardı; ancak bu bozuktur. Dolayısıyla ilk inen ayetlerin inançla ilgili olması doğaldır. Vahyin ana konusunu inanç ve ibadetler teşkil eder. Kişiler arası münasebetlerin nasıl olacağına dair ayetler ise aşama aşama indirilmiştir.

Hz. Peygamber’in risâleti öncesi Mekke’de cahiliye dönemi hüküm sürüyordu. Kahramanlık, cömertlik ve vefa gibi faziletler daha çok dünyevî amaçlar için kullanılmaktaydı.²²⁷ Bu kavramlar dünyevî ve kabileci bir anlayışa göre mana kazanmaktaydı. Cahiliye insanı ahirete inanmadığından zevk ve sefahat içerisinde bir yaşam sürmekteydi. Kuvvetlilerin zayıfları ezdiği, üstünlerin hukuku hüküm sürüyordu. Böyle bir ortamdan kendisini soyutlamak isteyen Hz. Peygamber zaman zaman Mekke yakınlarındaki Hira Mağarası’na çekilmekteydi. Esasen İslâm’dan önce Hz. Peygamber’in dedesi Abdülmuttalib, Hira mağarasına Ramazan aylarında çekilerek düşüncelere dalar, ruhunu arındırmaya çalışırdı. İbn Hişâm’da Kureyş’in bu çeşit mağaraya çekilme âdeti “tahannüs”²²⁸ kavramıyla ifade edilmektedir. Buna karşın Recep ve Ramazan aylarında bazı hanifler de bu mağaraya çekilirdi.²²⁹

“Tahannüs” kavramını doğru bulan Watt, bu kelimenin “suç ve günahtan sakınmak” anlamında kullanılmasının kabul edilebilir olduğunu ancak inzivaya

²²⁷ Mustafa Çağrıncı, “Ahlâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1989, 2/1.

²²⁸ İbn Hişâm, 1/311.

²²⁹ Fuat Günel, “Hira”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1998, 18/121.

çekilme biçimindeki bu adetin, Hıristiyan ve Yahudi keşişlerin etkisiyle oluştuğunu belirtir. Yazar, Hz. Peygamber'in inzivaya çekilmesinin sebebi olarak Mekke'nin sorunları karşısında duyduğu endişeleri gösterir. Hz. Muhammed mağaradaki yalnızlığı esnasında ilginç tecrübeler yaşamıştır. Nitekim O, bu süreçte artık başkalarının görmediklerini görmeye başlamıştır.²³⁰ Öte yandan yazar bu uygulama için bir başka sebepten bahseder: Nitekim dinlenmek için Tâif'e gidemeyenlerin bunun yerine Mekke'nin sıcağından kaçmanın bir yolu olarak bu mağaraya gittiklerini belirtir.²³¹ Watt'ın burada inzivayı maddî bir ihtiyaçtan ziyade kültürel ve akidevî öğelerle açıklamaya çalışmaktadır.

Hz. Peygamber senede bir ay Hira'da itikafa çekilirdi.²³² Bu süreçte Hz. Peygamber'in vahiy psikolojisine hazır hale getirildiği düşünülebilir. Mağarada yalnız kalmaktan hoşlanırdı. Bu durumda Hz. Hatice, eşine azıklar gönderir veya kendisi ihtiyaçları için zaman zaman evine gelirdi. İnziva dönüşü Kâbe'ye uğrar, yedi defa tavaf yapardı.²³³ Hamidullah, Hz. Peygamber'in Hira mağarasında bulunduğu zaman dilimini dinî açıdan bir "uyanış ve ruhu teskin" olarak niteler. Artık sadık rüyalar görmeye başlamıştı ki bunların gün içerisinde gerçekleştiğine şahitlik etmekteydi.²³⁴ İşte bu şekilde Hz. Peygamber'in vahyin indirilişinde yaşanılacak olanlara psikolojik olarak hazırlanmaktaydı.

2.1. Vahiy

2.1.1. Vahyin indirilişi

Hz. Peygamber'e vahiy çeşitli yollarla gelmiştir.²³⁵ Bunlardan birincisi: Hz. Peygamber'in rüyasında gördüklerinin sabah aydınlığı gibi çıkmasıdır.²³⁶ Urve b.

²³⁰ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 23-24

²³¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 51.

²³² İbn Hişâm, 1/311-312.

²³³ İbn İshâk, 188; İbn Hişâm, 1/311-312; M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/72-73.

²³⁴ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/73-74.

²³⁵ Watt, bu hususla ilgili olarak Müslüman alimler arasında bir tartışma olduğunu belirtir (Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, 62).

²³⁶ İbn İshâk, s. 188.

Zübeyr'in rivayetine göre Hz. Peygamber'e ilk gelen vahiyler rüya biçimindeydi.²³⁷ Watt, vahyin geliş şekillerinden biri olan sadık rüyadan şüphe etmek için hiçbir sağlam kanıtın olmadığını dile getirir. Burada Urve b. Zübeyr'in Hz. Âişe'den gelen rivayetini nakleder.²³⁸ İkincisi: Meleğin görünmeden onun kalbine ilham etmesidir. Üçüncüsü: Meleğin Hz. Peygamber'e insan suretinde görünüp onunla konuşmasıdır. Dördüncüsü: Vahyin bazen çan sesine benzer şekilde gelmesidir. Bu durum Hz. Peygamber'i zorlar, terletirdi. Beşincisi: Miraç gecesinde olduğu gibi Allah'ın semaların üzerinden vahy etmesidir. Altıncısı: Allah'ın melek vasıtası olmaksızın kendisiyle konuşmasıdır.²³⁹

Müellif bunlar içerisinde Hz. Peygamber'e en zor gelen vahiy şeklini Buhârî'nin Sahih'inde Hz. Âişe hadisine atıfta bulunarak kaydeder: Buna göre, vahiy bir çan sesine benzer şekilde gelmektedir ki Hz. Peygamber'e en zor gelen vahiy şekli buydu. Çan sesinin kesilmesiyle Hz. Peygamber vahyin sona erdiğini anlardı. Burada asıl dikkat çekici olan husus ise çok soğuk olan günde bile Hz. Peygamber'in vahyin geliş sırasında boncuk boncuk terliyor olmasıdır.²⁴⁰

Hz. Peygamber'in vahiy esnasında havanın çok soğuk olduğu zamanlarda bile alınının inci gibi terlemesini batılı birtakım yazarlar epilepsiye yorar. Ancak Watt bunu dayanaksız bulur; aksine epilepsinin bir takım zihni bozukluklara yol açtığını Hz. Muhammed'in hayatının son demlerine kadar aklı melekelerini tam anlamıyla kullandığını belirtir.²⁴¹ Ona göre bu türden iddiada bulunanlar ön yargılı ve bilgisizdir; fizikî beraberlikler dinî tecrübeyi geçerli veya geçersiz kılmaz.²⁴² Aslında dini tecrübe bir şeyin doğruluğunu kesin biçimde aşılır. Bu sebeptendir ki dini tecrübenin doğruluğu din veya dini öğretilerle ölçülür.²⁴³

²³⁷ Taberî, 4/92.

²³⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 47,49.

²³⁹ Safiyürrahman, s. 76.

²⁴⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 63.

²⁴¹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 28.

²⁴² Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 64.

²⁴³ Hakan Hemşinli, "Dini Tecrübenin Nesneliği Üzerine", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 33, Erzurum 2010, s. 130.

Allah'ın perde arkasından konuşması ise yazarın üzerinde durduğu bir başka vahiy çeşididir. Ona göre ilk gelen vahiyler, daha çok çan sesine benzemektedir. O bunların Hz. Peygamber'in tecrübesinde "zihnî anlatımlar" olduğunu belirtir. Medine dönemi boyunca ise daha çok Cebrail aracılığıyla vahiy indirilmiştir.²⁴⁴ Watt, vahiy meleğinin görünmesinin mahiyetini tartışırken bunun ameli bir sonucunun olduğuna dikkat çeker. Zira Hz. Muhammed'in gelen vahye tam inandırılması veya bunların başkalarına bildirilmesi amaçlanmış olabilir. Yazara göre, bu görüntü oluşana kadar Hz. Peygamber'in vahiyden emin olmadığı varsayımının kabulü gerekmektedir.²⁴⁵

Necm Suresi'ndeki ifadelerden vahiy için görünen kişiyi Müslümanların Cebrail olarak yorumladıklarını belirten yazar, Hz. Peygamber'in bu görüntüdeki varlığın Allah olabileceği düşündüğüne dair sebeplerin varlığından söz eder. Bu noktada Watt, Müddessir suresine dair hadisin Cabir'den gelen varyantını nakleder: Hz. Peygamber semadan bir ses işitmiş, dönüp o tarafa baktığında kimseyi görmemiş ta ki yukarı baktığında O'nun kürsü üzerinde oturduğunu görmüştür.²⁴⁶ Watt, her ne kadar böyle bir ihtimalden bahsetse de sünnî inanışa göre Hz. Peygamber'in Allah'ı görmediği kabulüyle de çelişmekten kaçınmaktadır. Burada Hz. Peygamber'in gördüğü şeyin Allah'a ait bir delil ve kalbin de bunu idrak etmesi olabileceği şeklinde düşüncesini ortaya koyar. Dolayısıyla Cebrail'in bir görüntüsünden bahsedilemez, Necm Suresi on birinci ayeti²⁴⁷ de bu şekilde yorumlanmalıdır.²⁴⁸

Vahiy olgusunu oryantalistlerin kendi dinsel öğretileriyle ilişkilendirmeleri doğaldır. Watt da ilk vahiy anlatırken, Hz. Peygamber'in Yahudi öğretisinden beslendiğini ve ilham aldığını iddia eder. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in ilk vahiydeki Cebrail görüntüsünün tanrı olduğunu zannettiğini belirtir. Yazar bu sırada

²⁴⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 63-64.

²⁴⁵ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 52-53.

²⁴⁶ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 50.

²⁴⁷ "Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı." Kur'an, 53/11.

²⁴⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 50-51.

Yahudi öğretisini anımsayan Peygamber'in parlaklığın Tanrı değil de Cebrail olduğunu ileri sürer.²⁴⁹

Hız. Peygamber yalnız kaldığı zamanlarda vahyin öncülü bazı sesler işitmekte ve bunlar kendisini oldukça endişelendirmekteydi. Bu kaygısını eşi Hz. Hatice'yle paylaşınca eşinin akrabası Hıristiyan bilgin Varaka'ya birlikte gittiler. Hz. Peygamber ne tür sesler duyduklarını ve peşinden neler yaşadığını ona anlattı. Varaka, bütün bu tecrübelerin O'nun son peygamber olduğuna işaret ettiğini belirterek O'nu son peygamber olarak müjdelemiştir.²⁵⁰

İlk vahiy esnasında Cebrail, Hz. Peygamber'e dört defa "oku" emrini tekrar etmişti. Daha sonra Alak Suresi'nin ilk beş ayeti indirildi.²⁵¹ Watt, inen ilk ayetler hususunu tartışmaya açıp bahsi geçenlerden evvel inen bazı ayetler olduğunu ancak bunların Kur'an'dan çıkarıldıklarını iddia eder. Ayrıca "ikra" kelimesi ile Süryanîlerin "keryâna" kelimesi arasında bir bağlantı kurarak bu emir ile Süryanice konuşan Hıristiyanlara benzer bir şekilde ibadetlerinin oluşturulacağını sinyalinin verildiğini belirtir. Bu noktada yazarın kendisiyle çelişkiye düştüğü görülmektedir: Zira, Kur'ândaki ilk ayetlerin mantıksal açısından doğrulandığını bizzat belirtir.²⁵²

Vahyin gerçekleşme biçimi Hz. Peygamber'in büyük sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştu; öyle ki kendisini kayalıklardan aşağıya bırakmak istediğinde "*Sen Allah'ın elçisisin*" uyarısını işittiğinden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber vahyin çok korktuğu şeytanın bir işi olabileceğini düşünmüştü. Bunun üzerine Hz. Hatice kendisini teskin etmişti.²⁵³ O anlarda Hz. Peygamber dağların tepesine çıkarak kendisini atmak istemiştir. Bu anlarda Cebrail ona görünüp "*Sen Allah'ın elçisisin*" diyerek onu sakinleştiriyordu.²⁵⁴ Watt, "*Sen Allah'ın elçisisin*" sözleri gibi Hz. Peygamber'in Kur'an'a girmeyen benzer vahiyler aldığına hükmedilebileceğini

²⁴⁹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 24-25

²⁵⁰ İbn İshâk 188-189.

²⁵¹ İbn İshâk, 176-177; İbn Hişâm, 1/313-314.

²⁵² Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, 30-31.

²⁵³ İslâm Peygamberi, 1/83-84.

²⁵⁴ Taberî, 4/103.

belirtir.²⁵⁵ Halbuki Yasin Suresi 3. ayetinde “Sen şüphesiz peygamberlerdensin” buyurulmaktadır. Bu ayetin başında manayı kuvvetlendirmek/tekid için hem “lam” hem de “inne” vardır. İkinci ayetin başındaki “yemin vavı”yla da müşriklerin Hz. Peygamber’e attıkları iftiralar tamamıyla reddedilmiştir.²⁵⁶ Kur’ân’da Hz. Peygamberin risalet yönüne bu anlamda sürekli vurgu yapılırken Watt’ın bunları göz ardı etmesi oldukça düşündürücüdür.

İlk vahiy ve yaşananlarla ilgili hadis varyantlarını Taberî’den nakleden Watt, bu rivayetlerdeki isnat zincirinin tartışılmasının gereksiz olduğunu belirttikten sonra metinlerdeki kanıtlar üzerinde durur. Bu bağlamda Hz. Aişe’nin Hz. Peygamber’in sadık rüyalarının ilk vahiy olduğunu nakletmesini doğru bulur ve bunun Necm Suresi’nin ilk ayetleriyle²⁵⁷ de paralellik arz ettiğini dile getirir.²⁵⁸ Ayrıca vahiy esnasında Hz. Peygamber’in karşısındaki görüntünün ne olduğu hususunu ele alır. Bahsi geçen sureye atıfla Hz. Peygamber’in hem Cebrail hem de Allah’ı²⁵⁹ gördüğünü kaydeder.²⁶⁰

Hz. Peygamber’in Cebrail’le ilk karşılaşmalarını yazar şöyle tasvir etmektedir: Ufukta parlak bir varlık dimdik bir şekilde durur; sonra iki ok atımı veya daha yakın bir mesafeye kadar iner. Hz. Peygamber’e yaklaşır ve O’na vahyeder. Bu varlığın ikinci gelişi ise bir bahçede bir ağacın yanında durması şeklindeydi; ağacı tümüyle kaplamıştır. Yazara göre peygamber, ümitsizliğe düştüğü anlarda bu gerçeği hatırlamış ve görevine devam etmiştir.²⁶¹

²⁵⁵ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 55.

²⁵⁶ Ömer Cihangir, Konuları Açısından Yasin Suresinin Tefsiri, *Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 32-35.

²⁵⁷ “...Bu arkadaşınız ne sapıtmiş ne de eğri yola gitmiştir. Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir. Onu çok güçlü, üstün niteliklerle donatılmış biri öğretti. O ufkun en yüce noktasındayken asıl şekliyle göründü.” Kur’ân, 53/2-7.

²⁵⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 49.

²⁵⁹ “...Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu. Böylece Allah kuluna vahyini ilettili. Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı” Kur’ân, 53/8-10.

²⁶⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 50.

²⁶¹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 24.

Vahyin ilk indirilişinde bir dinlemenin olup olmadığına ilişkin Watt, ilk vahyin böyle olmayabileceğini belirtir. Ona göre burada Peygamber'in parlak bir varlık görmesinden ziyade daha çok vahyin onun kalbine indirildiğinden söz edilebilir. Bir başka ifadeyle Hz. Peygamber ilk vahiyde ruhsal bir tecrübe yaşamıştır. Yazar bunu bir iç anlatım yoluyla zihnî bir faaliyet olarak görür. "Ruh"tan (Cebrail) bahsedilmesinin sebebi ise ruhsal tecrübeye bir gerekçe bulunması olarak gösterir.²⁶² Nitekim buna Şûrâ sûresi, 51'inci ayetinde²⁶³ işaret edilmektedir. Watt, Müslümanların her vahyi Cebrail'le bağlamak gibi bir algıya düştüklerinden söz eder. Ona göre vahiy daha çok ilham şeklindeydi.²⁶⁴ Buna karşın İslâm alimleri arasında ilhamın kesin bilgi olup olmadığı hususu tartışmalıdır.²⁶⁵

Vahye ilişkin diğer oryantalistlere göre Watt'ın İslâm inancına yakın bir tutum benimsediği söylenebilir. Nitekim o, batılı araştırmacıların vahiy hakkındaki düşüncelerini dinî inançlarıyla ilişkilendirir. Hatta onları, mistik teolojik disiplinden hayret edilecek derecede uzak bir cehalet içerisinde olmakla itham eder. Yazara göre bir şeyin hayalî veya zihnî olması gerçeklik için bir ölçüt olamaz. Bu husus din psikolojisi sahasına girer; bu anlamda Hz. Muhammed'in yaşadığı dinî tecrübe ile Hıristiyan azizlerin dini tecrübelerini karşılaştırmada fayda görür. Nitekim tarihçilerin veya ilahiyatçıların, Hz. Peygamber'in vahiy kaynaklı bilgi ile kendi sözlerini birbirinden ayırt edebildiklerinden söz eder.²⁶⁶

Bahsi geçen görüşe katılan Watt, Hz. Muhammed'in kendi düşünceleri ile vahiy bilgisini birbirinden ayırt edebilecek bir düzeyde olduğuna işaret eder. Onun vahiy kaynaklı olanlara kendi düşüncesini kattığı hiçbir şekilde ileri sürülemez. Yazara göre vahye konu sözler, eğer Hz. Peygamber'in tecrübesi veya düşünceleri olsaydı, onun

²⁶² Watt, Muhammed Mekke'de, s. 62.

²⁶³ "Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile, dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir." Kur'ân, 42/51.

²⁶⁴ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 28.

²⁶⁵ Konu hakkında bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "İlham", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayını, 2000, 22/98-99.

²⁶⁶ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 64.

başlatmış olduğu bu dinî hareket baştan temelsiz başlamış ve tamamıyla ortadan kalkardı. Nitekim onun, kendisine izafe edilen bütün iftira ve düşmanlıklar karşısında, elçi olduğu bilincine tamamen ikna olmaksızın zayıf düşeceği ve davasını sürdürmeyeceği açıktır.²⁶⁷ Watt'ın düşüncesi, Hz. Peygamber'in yoğun bir dini tecrübe yaşadığı yönündedir. Motivasyonu o kadar güçlüydü ki hiçbir işkence, hakaret ve baskılar onu davasından vazgeçirmemiştir.

Yukarıda anlatılan fikirlerinin aksine yazar, vahyin doğruluğu konusunda Hz. Muhammed'in samimiyetinden kuşku duyulamayacağını ancak vahye ilişkin doğru söyleyip söylemediği hususunun ise şüpheli olduğunu ifade eder. İslâm'a yakın bir tutum sergilerken zaman zaman bu çeşit sözler müellifin bilinçaltının bir yansıması olabilir. Kafasının karışık olduğundan hareketle vahyin kime aitliğini karmaşık bir sorun olarak görür ve bu konuda bir yöntem ileri sürer: Kur'ân'a fikirler bütünü olarak yaklaşılmalı, bunların toplumla ilgisi ve tarihsel gerçeklikleri değerlendirilmelidir.²⁶⁸ Ayrıca müellif, Hz. Peygamber'in vahyi dinledikten sonra tashih ettiğini belirtir. Ona göre nasih-mensuh meselesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir.²⁶⁹ Bütün bu görüşler, Watt'ın vahiy konusunda açık bir düşünceye sahip olmadığını göstermektedir. Vahyin Allah'ın kelamı olduğu olgusuna karşın, Hz. Peygamber'in sözlerinin eseri olabileceği ihtimalinden söz edilebileceğini ileri sürer.

Vahyin nasıl kayda alındığı ise İslâm Tarihinin önemli mevzularından birini teşkil etmektedir: Bu cümleden öncelikle Hz. Peygamber'in ümmî olup olmadığı hususu tartışılmaktadır. Ümmî olduğunu savunanlar, O'nun anadan doğduğu gibi kaldığını, dolayısıyla vahiy konusunda tamamıyla ilahî kaynaktan beslendiğinden söz etmektedirler. Çoğunluk bu görüştedir. Aksini düşünenler ise özellikle oryantalistler Hz. Peygamber'in okuma yazma bildiğini ancak bunu öne çıkarmaktan sakındığını belirtmektedir. Zira böyle bir durumda aldığı mesajın Allah'tan olduğu hususunda

²⁶⁷ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 26; Hz. Muhammed Mekke'de, s. 60.

²⁶⁸ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 27.

²⁶⁹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 27; Muhammed Mekke'de, s. 60.

insanlar bir şüpheye düşebilir.²⁷⁰ Aslında ümmî kelimesine “okuma yazma bilmeyen” anlamı kelamcı ez-Zeccac tarafından verilmiş; başta Lisanü’l-Arab sahibi İbn Manzur olmak üzere sonraki dilciler tarafından tekrar edilmiştir. Buna karşın tefsirci Ferrâ ise aynı kelimeye “kendisine kutsal kitap verilmemiş olan kişi veya toplum” şeklinde mana vermiştir.²⁷¹

İlk dönem kaynakları Hz. Peygamber’in vahiy katibinin sayısı ile ilgili farklılıklar bulunmaktadır ki bu rakam kırka kadar çıkmaktadır. Vahyin indirildiği dönemde henüz kâğıt mevcut olmadığından imkânlar nispetinde ayetler; deri, taş, hurma yaprakları, develerin kürek kemikleri, kumaş ya da bez parçası, tahta tabletler, kırık seramik parçaları üzerine yazılmaktaydı. Hz. Peygamber almış olduğu vahyi etrafına tebliğ etmekle kalmıyor, bunları katiplerine yazdırıyordu. Hatta inananlar arasında yayılması amacıyla çoğaltıyordu. Kur’ân’ın nüshaları oluşturulana kadar vahyin ezberlenmesi ve yazıya geçirilmesi şeklinde iki metod uygulandı.²⁷² Watt, Kur’an’ın ezberlenmesini yazı malzemelerinin sınırlı olmasına bağlamaktadır. Ona göre Hz. Muhammed hayatta iken Kur’ân’a bugünkü şekli vermiş, surelerin sıralamasını yapmıştır.²⁷³

2.2. Davetin Şekli

Allah’ın emirlerinin insanlara ulaştırılması için gizli ve açık olmak üzere iki farklı usûl takip edilmiştir. Şartlara göre bunlardan biri uygulanmıştır. Tebliğde tedricî bir yöntemin izlendiği görülmektedir. Nitekim Kur’ân ayetleri bu doğrultuda peyderpey indirilmiştir. Şüphesiz bir toplumun birdenbire dönüştürülmesi mümkün değildir. Bu açıdan adım adım bir değişim sürecine girilmiştir. Toplulukların kalıplaşmış inançlarından ve davranışlarından hemen sıyrılması söz konusu olmadığından onlarda bir şok etkisi yapmama adına öncelikle gizli olarak tebliği

²⁷⁰ Muhsin Demirci, Kur’ân Tarihi, 8. Baskı, İstanbul: İFAV Yayını, 2015, s. 131-135.

²⁷¹ Zeynel Abidin Aydın, “Hz. Peygamber’in Ümmîliği Meselesi”, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1 (2), 2012, c. 288.

²⁷² M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 4; Demirci, Kur’ân Tarihi, s. 137-139.

²⁷³ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 25-26

dinleyebilecek insanlara mesaj iletmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla tebliğin açık olmadığı dönemde muhatabın seçildiğinden söz edilebilir. Gizli davet dönemindeki Müslümanların aracılığıyla inananların belli bir sayıya ve güce ulaşması neticesinde “açıktan” tebliğ dönemi başlamıştır. Bir nevi gizli dönemde büyük insan topluluklarına açılma için bir zemin hazırlanmış; güvenli bir alan oluşturulmuştur.

Hiz. Peygamberin, tebliği gizli veya açık olarak yerine getirdiği sırada müşriklere veya ehli kitaba karşı ne tür bir metot takip edeceği ise vahiyle bildirilmiştir. Bu bağlamda onların taptıklarına karşı sövgü mahiyetinde sözler söylenmemesi istenmiştir.²⁷⁴ Yine Hiz. Peygamber fakir insanlarla muhavereye sakınmaması ve onları yanından kovmaması²⁷⁵ hususunda uyarılmıştır.²⁷⁶ Nitekim, O'nun tebliğini yaparken muhatabına karşı ne kadar sevecen ve hoşgörülü olduğu şu ayette dile getirilmektedir: “*Sen onlara sırf Allah'ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi...*”²⁷⁷

Hiz. Peygamber'in gizli dönemde fertten ferde başlatmış olduğu tebliğ, vahyin açıktan yapılmaya başlandığı dönemde öncelikle O'nun kendi ailesi başta olmak üzere Arap kabilelerinin bölük bölük İslâm'a davetiyle devam etmişti. Medine döneminde ise artık devlet düzeyinde büyük devletlerin başındaki insanlar İslâm'a davet edilmiştir.

2.2.1. Gizli davet: İlk Müslümanlar

Vahiy Mekke'de on üç, Medine'de ise on sene devam etti. Mekke'deki bu dönemin ilk üç senesi gizliydi. İlk inananlar gizlice Müslüman olmuşlardı. Bu

²⁷⁴ “Onların, Allah'ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah'a söverler...” Kur'ân, 6/108.

²⁷⁵ “Rab'lerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na dua edenleri yanından kovma...” Kur'ân 6/52.

²⁷⁶ Ahmet Önkâl, “Kaynakları Açısından Hiz. Peygamber'in Tebliğ Metodu”, *Vahyin Nüzulünün 1400. Yılında Hiz. Muhammed (s.a.v)*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2011, 547-548.

²⁷⁷ Kur'ân, 3/159.

dönemde gelen ayetler kısa idi. İlk inen emirlerden biri namazdı.²⁷⁸ İlk Müslümanların kimler veya kaç kişi oldukları hususunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Hz. Peygamber ilk tebliği kendisine en yakın aile üyelerinden başladı. Zira bir yola çıkacaktı, ilk olarak yanındakilere haber vermek durumundaydı.

Hz. Peygamber, amcasının çocuk yaştaki oğlu Ali'yi İslâm'a davet edince, o; bu durumu babası Ebû Tâlib'e danışmak için izin istedi. Bunun üzerine Allah'ın elçisi: “*Ya Ali Müslüman olmazsan meseleyi gizli tut*” buyurdu. Ali Müslüman oldu, ancak bunu babasından bir ay sakladı.²⁷⁹ Hz. Ali'nin bu sıralarda 9 veya 10 yaşında olduğundan bahsedilmektedir. Hz. Peygamber namaz vakti geldiğinde Mekke'nin vadilerine Hz. Ali'yle gider, orada namazlarını amcaları Ebû Tâlib ve diğerlerinden gizli olarak eda ederdi. Ebû Tâlib bu duruma vakıf olunca, Hz. Peygamber'in davetine karşı dinini değiştirmemiş, fakat oğlunun da bunun içerisinde yer almasına engel olmamıştır.²⁸⁰ Öte yandan davetin gizli olduğu dönemde Hz. Peygamber'in Kâbe'de açıktan namaz kıldığı, kendisine Hz. Hatice ve Hz. Ali'nin de tabi olduğu rivayet edilmektedir.²⁸¹

İlk Müslümanlardan Ebû Bekir sadece kendisi Müslüman olmakla kalmamış, birçok Kureyş ileri geleninin İslâm'ı tanımasına ve kabulüne aracılık etmiştir. Hz. Peygamber'in sözlerine göre, İslâm'a davet edildiğinde herkes tereddüt etmiş, ancak Ebû Bekir tam bir teslimiyetle Müslüman olmuştur.²⁸² Ebû Bekir'in davetiyle Osman b. Affan, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm Müslüman olmuşlardır.²⁸³ İbn İshâk'a göre ilk Müslüman olan kişi Hz. Ali'dir. Bunun ardından ise üç kişi ise Ebû Zer, Büreyda ve Ebû Zerr'in amcaoğlu Müslüman olmuştur.²⁸⁴ İlk Müslümanların zayıf kişilerden oluştuğu varsayımını reddeden Watt,

²⁷⁸ İbn Hişâm, 1/348; Safiyyurrahman Mübarek Furi, *Peygamberimizin Hayatı ve Daveti*, çev. Halil İbrahim Kutlay, 10. Baskı, İstanbul: Risale Yayınları, 2016, s. 75, 82.

²⁷⁹ İbn İshâk, 194-195.

²⁸⁰ İbn Hişâm, 1/326-328; Taberî, 4/113-114.

²⁸¹ Taberî, 4/111-112.

²⁸² İbn İshâk 196.

²⁸³ İbn Hişâm, 1/332-335

²⁸⁴ İbn İshâk, 195.

kaynaklara dayalı olarak İslâm'ı ilk kabul edenleri iki grupta ele alır: Bunlar “gençlerden” ve “zayıflar”dan oluşmaktaydı. Zayıf olanlar küçük bir gruptur; gençler ise nüfuzlu ailelerin çocuklarıdır.²⁸⁵

Gizli davetin gerçekleştiği dönemde Hz. Peygamber Erkam'ın evini merkez edinmişti. Burasının seçilmesinin nedeni Kâbe'nin haremine dâhil olması, dolayısıyla hac için dışarıdan gelenlerle dikkat çekmeden iletişime geçilebilmesiydi. Evini İslâm'a açan Erkam b. Ebû'l-Erkam, Osman b. Maz'un'la birlikte Müslüman olmuştu. İlk Müslümanlardan olan Erkam, okuma yazma bilmekteydi. Bu sebeptendir ki sonradan vahiy kâtibi yapılmıştı. Darü'l-Erkam'da gizli vahyin ne zaman başladığına dair kaynaklarda açık bir bilgi yoktur. Ancak Hz. Ömer'in Müslüman oluşundan sonra açıktan tebliğin başlamasıyla Hz. Peygamber bu evden ayrılmıştır.²⁸⁶

Hz. Peygamber'in Erkam'ın evine gidişini Watt birkaç sebebe dayandırır: Bu hususta ve İslâm Tarihi kaynaklarının ileri sürdüğü rivayetleri anlaşılır bulmadığı gibi, bu tür rivayetlerin birer yakıştırma ibaret olduğunu belirtir. Ona göre, Erkam, evine gelenlere göre daha zengin olduğu için biraz daha serbest hareket etmektedir. Ayrıca Erkam genç olmakla birlikte kendi kabilesinin reisidir. Watt, böyle olmadığı takdirde onun evini Müslümanlara açamayacağını belirtir. 614 yılında burası İslâm öğretisinin tebliğ merkezi yapılmış olabilir. Hz. Peygamber, günün büyük bir kısmında bu evde bulunuyordu. Ancak O'nun bu eve gidip gelmeye başlamasından itibaren amansız bir muhalefetin var olup olmadığı hususu açık değildir. Yazar, Erkam'ın Ebû Cehil ile aynı Mahzum kabilesinden olmasını da oldukça dikkat çekici bulur.²⁸⁷

Vahyin gizli olan dönemi Watt'a göre Hamza'nın Müslüman olmasıyla bitmiştir. Şöyle ki; Ebû Cehil bir gün sözel sataşmanın ötesinde Hz. Peygamber'e dokunacak kadar ileri gider. Bu hadise hızlı bir şekilde Hz. Hamza'ya bildirilir. Hamza sinirlenir,

²⁸⁵ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 95.

²⁸⁶ M. Asım Köksal, “Darü'l-Erkam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1993, 8/520; Yusuf Deveci, Erkam b. Ebû'l-Erkam'ın Hayatı ve İlk İslâm Toplumundaki Yeri, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2020, s. 18-20;

²⁸⁷ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 69-70.

İslâm'ı kabul eder ve Ebû Cehil'e kendisinin Müslüman olduğunu bildirdikten sonra, bundan böyle yeğenine dokunanın kendisi karşısında bulacağını bildirir. Böylece Ebû Cehil eskisi kadar Müslümanların üzerine gidemez.²⁸⁸

2.2.2. Alenî davet

Siyer kaynaklarında açıktan davetin başlangıcı şu şekilde anlatılmaktadır: Hz. Peygamber'e vahiy gelip üç yıl geçtikten sonra İslâmiyet'i açıktan yayması için “*Sen, sana buyrulmanı açıkça duyur, müşriklere aldırış etme!*”²⁸⁹ emri gelmiştir. Ayrıca ilk uyarması gereken kişilerin de akrabası olduğu kendisine şöyle bildirilmiştir: “*Yakın akrabanı da uyar. Sana uyan müminlere kol kanat ger. Şayet sana karşı gelirlerse de ki: ‘Ben sizin yaptıklarınızdan kesinlikle uzağım.’*”²⁹⁰ Hz. Peygamber bir gün dışarıya çıktığında köle veya hür, her kime rast geldiyse yaptığı tebliğ karşısında büyük bir yalanlama ve eziyetle karşılaştı. Buna çok üzülen Hz. Peygamber evine çekilerek Hz. Hatice'ye “*Benî örtün*” buyurdu. Buna karşın: “*Ey örtünüp bürünen, kalk da insanları uyar*”²⁹¹ emri geldi.²⁹² Bu emir gereğince, Hz. Peygamber Kureyş kabilesini bir bildiride bulunmak üzere, Safa tepesine çağırdı ve onlara Allah'ın elçisi olduğunu, bazı hususlarda kendilerini ikaz etmek için gönderildiği söyledi. Buraya davet edilmediği halde iştirak eden amcası Ebû Leheb bu sözlere karşı en sert tepkiyi gösterdi. Onun eşi Ümmü Cemîl aynı şekilde Hz. Peygamber'e hücum etti. Onların bu sert tutumlarına karşı Tebbet suresi nazil oldu. İslâm'a davete, akrabadan hiç kimse icabet etmezken sadece Hz. Ali bunu kabul etti.²⁹³ Diğer taraftan Müslüman olmamasına karşın, Ebû Talib kardeşinin oğlunu sürekli olarak koruyacağını belirtti.²⁹⁴

²⁸⁸ İbn Hişâm, 1/386-388; Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 71.

²⁸⁹ Kur'ân, 15/94. Buna dair diğer bir ayet: “*Ey peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.*” Kur'ân, 3/67.

²⁹⁰ Kur'ân, 26/214-216.

²⁹¹ Kur'ân, 74/1-2.

²⁹² İbn Hişâm, 1/386.

²⁹³ Taberî, 4/122-127; İslâm Peygamberi, s. 89-91.

²⁹⁴ Furi, age, s. 63-64.

Watt, ilk ayetlerin “İkra” veya Müddessir Suresi’ndeki “*Kalk ve uyar*” olması hususunu tartışmaya açarak şöyle bir kanaate varır: “İkra” zaruri olarak halka tebliğin başlangıcı olarak kabul edilemez; dolayısıyla bir hazırlık evresinden sonra “*Kalk ve uyar*” emri açıktan tebliğin başlangıcı olarak kabul edilebilir.”²⁹⁵ Yazar, ilk ayetlerin içeriği üzerinde de durur. Açıktan tebliğin başlamasıyla toplumun ihtiyaçlarına göre Kur’an ayetlerinin indiğini belirtir. Bu cümleden, o günün toplumunun nasıl bir yapı içerisinde bulunduğunu açıklar: Buna göre; toplumsal anlayışta dayanışma düşüncesi zayıflamış, kan bağı etkisini kaybetmeye başlamıştı. Çünkü servet biriktirmeye bağlı olarak ferdiyetçilik daha çok ön plana çıkmıştı. Zenginler, akrabaları olan fakirlerle ilgilenmemektedir. Akrabası olan yetimleri korumaları gerekirken onlara kötü muamelede bulunmaktaydı. Nitekim Hz. Muhammed de Abese Suresi’nde²⁹⁶ bu minvalde uyarılmıştı. Kur’an bozulan bu toplumsal düzeni yeni bir anlayışla inşa etmekteydi. Aslında insanlar elleri altındaki servetlerin bizzat sahipleri olmayıp bunların vekilharçları idi. Zenginlik kişiye sadece kendisi için değil bir topluluk için bahşedilmişti. Yazar dindarlarda bulunması gereken yardımseverlik davranışına Me’âric Suresi 24 ve 25.²⁹⁷ ayetlerini örnek gösterir.²⁹⁸

Arap toplumu hakkında aşağıda bahsedildiği üzere bazı saptamalarda bulunan Watt, ön plâna çıkan bireyselliğin Kur’an ayetleriyle desteklendiğini belirtir²⁹⁹ ve şu ayeti nazara verir: “*O gün hiç kimsenin başkası için bir şey yapması elinden gelmez. O gün hüküm yalnız Allah’ındır.*”³⁰⁰ Yani Arap toplumunda bir başkası için yapılan cömertliklerin artık fayda etmeyeceğine dikkat çekilmektedir.

Yeni toplumun ahlâk anlayışında güçsüzü dikkate alma yoktu. Zira bu onların ticârî ve mâlî başarılarına zarar verebilirdi. Tüccar sürekli kendi payını büyütmele

²⁹⁵ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 55.

²⁹⁶ “*Gönlünde Allah korkusu taşıyarak koşup sana geleni umursamıyorsun! Hayır! Şüphesiz bu ayetler birer öğüttür.*” Kur’ân, 80/11-13.

²⁹⁷ “*İsteyene ve yoksun kalmışa mallarından belli bir hak tanıyanlar...*”

²⁹⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 80-81.

²⁹⁹ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 81.

³⁰⁰ Kur’ân, 82/18.

meşgul olduğundan cömert değildi; yine de “cömertlik” önemli bir erdem olma vasfını hâlâ koruyordu. Ticaretin dönebilmesi için dürüstlüğün şart olduğu açıktır. İşte Kur’an bu anlayışın yeniden tesisini salık vermekteydi. Kur’an toplumda oluşan ahlâkî yozlaşmayı düzeltirken öte yandan bu inancın yaygınlaştırılmasıyla yeni bir toplum inşâ ediyordu.³⁰¹

Watt’a göre Mekke’nin siyasi gücünü ellerinde bulunduran zenginlerin davranışları, diğer insanların din hakkında düşüncelerini sağladı. Arap toplumunda bir kabileye mensup olmak şeref kaynağıydı; bununla övünülürdü. Ancak daha sonra bunun yerini servet aldı. Bunların büyük çoğunluğu kendilerini diğer topluluktan üstün görmelerine karşın, bir kısım zenginlerin zihninde servet bir tatmin kaynağı değildi. Bu insanlar paranın her şeye yetmediğinin idrakinde idiler.³⁰² Müellif bu açıdan Kur’ân’ın ilk vahiy sürecinde servete olan aşırı güvene itiraz ettiğini vurgular. İnsanoğlunun mahluk olduğunu hissettirebilmek adına zenginlerin sahip olduklarının tümünün Allah’ın bir nimeti olduğu hatırlatılmaktaydı. Bunlar üzerinde durulurken Kıyamet gününe mutlaka atıfta bulunulmaktaydı.³⁰³ İnsan müdahalesinin hiçbir şekilde mümkün olmadığı, onun aciz olduğunu vurgulamak amacıyla öteki, görünmeyen aleme işaret edilmekteydi.

2.3. Vahye Tepki

2.3.1. Vahye karşı direnenler

Vahye karşı direnen kitle İslâm’ı kendileri açısından bir tehdit ve düşman olarak görmekteydiler. Zira İslâm, getirdiği mesajla Mekke ileri gelenleri için ticari bir meta haline gelen putları ortadan kaldırmakta, toplum içerisinde oluşturulan katmanları, gücü elinde bulunduranların dayanak noktalarını ortadan kaldırmaktaydı. Dolayısıyla

³⁰¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 82-83.

³⁰² Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 84-85.

³⁰³ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 86.

vahye karşı direncin dini bir saikten ziyade sosyal ve ekonomik kaynaklı olduğundan söz edilebilir.

Müşriklerden bireysel olarak çeşitli boyutlarda Hz. Peygamber'e işkence edenler O'nu yolundan çeviremeyince, topluca ciddi plânlar yapmaya başladılar ve Allah'ın elçisini öldürmeyi planladılar.³⁰⁴ Bunun üzerine Cebrail gelip Allah'ın bunların dilerse helâk edebileceğini bildirdi. Ancak O'nun cevabı: "...Belki tövbe ederler de Allah da onların tövbelerini kabul eder" şeklindeydi.³⁰⁵ Hz. Peygamber İslâm'a karşı duran bu zümrenin inanmasını çok istiyordu. O'nun bu hâli Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: "*İman etmiyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin!*"³⁰⁶

Hz. Peygamber, tebliğe başladığı sırada Mekke'de toplumun en üst kesimini zengin tacirler oluşturmaktaydı. Zengin sınıfın ve aynı zamanda en güçlü kabilelerin de liderleri konumundaki bu kişilerin tamamına yakınının Hz. Peygamber'e karşı olduğu görülmektedir. Öte yandan Hz. Peygamber'e inananlar bunların yakınları idi. Bir diğer ifadeyle İslâm'a ilk girenler aşağı ve dışlanmış kesimlerden değildi.³⁰⁷

Vahye karşı duranların niteliklerini ele alan Watt, bunların biriktirdikleri servetle kibirlenerek bir nevi tanrılık iddiasında bulduklarını belirtir.³⁰⁸ Ona göre, vahye direnenler, Kur'an'ın ticaretlerini bütünüyle engelleyeceğine inanmamaktaydılar. Aynı şekilde putperest bir tapınağın bulunduğu Tâif'te Hz. Muhammed'e karşı muhalefetin başlamasının bir başka nedeni olabilir. Müşriklerin burada sert muhalefet yapmaları iki şekilde açıklanabilir: Bunlardan biri Kur'an'ın kendilerini "cimri" olarak vasıflandırması ve bunların yaratılmışların efendileri olmadıklarının kendilerine söylenmiş olmasıdır.³⁰⁹ Ayrıca Hz. Muhammed'in vahiy alması onların seçkinliklerine

³⁰⁴ İbn İshâk, 292; İbn Hişâm, 1/397-398.

³⁰⁵ İbn İshâk, 269.

³⁰⁶ Kur'an, 26/3.

³⁰⁷ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 50-51.

³⁰⁸ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 40.

³⁰⁹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 72.

zarar veriyordu. Vahyi tanıdıkları takdirde, Hz. Muhammed'in Mekke'de idareyi ele geçireceğini kabul etmek zorunda kalacaklardı.³¹⁰

El-Velid gibi liderleri düşündüren husus ise İslâm'ın yayılmasının bir neticesi olarak Hz. Peygamber'in kazanacağı siyasi nüfuzdur. Böylece Kureyş ileri gelenleri efendiliklerini kaybetmekten korkuyorlardı. Burada puta tapanların fikirlerini destekleyecek veya onlara bir dayanak noktası oluşturabilecek hiçbir şey yoktu. Watt'a göre ilahlar Kureyş için çok bir şey ifade etmemekteydi. Ancak onların uygun bulmadıkları şey eskinin değiştirilmesi idi. Yazar bu noktada bir başka hususa dikkat çeker: Kureyşlilere göre İslâm sadece putlara hücum etmekle kalmıyor, kendi atalarının da cehennemlik olduğunu ileri sürüyordu. Bu da Arapların atalara saygı inancını sarsıyordu.³¹¹

Araplar, atalarının belirli bir din üzere olduğunu ve kendi adına doğru olan şeyin de bunların peşinden gitmek olduğunu açıklamakta idiler. Bu da tam anlamıyla kendi yaşadıkları kadim kültürlerine uygun bir inanış biçimiydi. Watt'a göre böyle bir inançtan sapmak, atalarıyla övünme kültü ile tezatlık teşkil etmekteydi.³¹²

Watt, muhalifliğin bir başka sebebi olarak, Arapların tutuculuğundan söz eder. Bu anlamda Kur'ân, Arapların atalarının dini üzere³¹³ olduklarını vurgulamaktadır. Yazar, Arap toplumundaki bu çeşit fikrî sabitliğin Müslüman olduktan sonra devam ettiğini belirtir ki buna "bid'a" denilmektedir. Bu bir nevi sapıklıktır.³¹⁴

Hz. Peygamber'in mesajları bütün Araplar arasında yayılmaya başlayınca Kureyş ileri gelenleri O'nun anlattıklarının geçersiz olduğunu ortaya koyabilmek adına çeşitli yollara başvurdular:³¹⁵ Bunlardan birisi, Hz. Peygamber'in kendileri gibi

³¹⁰ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 73.

³¹¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 144.

³¹² Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 86-87.

³¹³ "Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde, "Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız" dediler. Ya atalarının akli bir şeye ermemiş, doğru yolu bulamamışlarsa!" Kur'ân, 2/170.

³¹⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 143-144.

³¹⁵ İbn Hişâm, 1/358-361, 384.

bir beşer olmasıdır.³¹⁶ Onun olağanüstü şeyler yapmasını, mucizeler göstermesini istiyorlardı.³¹⁷ Bunun üzerine “Dediler ki: ‘Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de, bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!. Yahut kendisine bir hazine verilseydi veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı ya!’ Zalimler, (inananlara): ‘Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz’ dediler.”³¹⁸

Kabul etmeyenlerin bir başka iddiası O’nun bir kâhin olduğudur. Müşriklere göre O’na melek değil aksine şeytan gelmekteydi. Halbuki Kur’ân açıkça onların bu iddiaların yersiz olduğundan bahsetmektedir: “(Ey Muhammed!) O hâlde, sen öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde, sen ne bir kâhinsin ne de bir deli.”³¹⁹ Kâhinler gelecekte haber vermekteydiler. Bunlar, Ehl-i Kitap’tan kişilerdi. Okuma-yazması olmayan müşrikler üzerinde oldukça etkiliydiler.³²⁰ Gerçekte, O’nun kâhin olmadığını herkes idrak edebiliyordu; zira kâhinleri giyimlerinden başlamak üzere konuşma biçimlerine varıncaya kadar herkes tanıyordu.³²¹

Bir başka iddia vahyin şeytanlar tarafından indirilmesi idi ki bunun mümkün olmadığı Kur’an’da bildirilmektedir: “Onu (ilâhî öğüdü) şeytanlar indirmedi. Bu onların yapacağı iş değildir, zaten buna güçleri de yetmez.”³²² Hz. Peygamber’e yapılan bir başka itham ise onun “mecnun” olduğu idi. Nitekim bu husus Kur’an’da şu şekilde ifade edilmektedir: “Biz, deli bir şair için ilahlarımızı mı terk edeceğiz? diyorlardı.”³²³ Ayrıca şairlikle itham ediyorlardı: Halbuki Kur’an’da; “Biz ona şair

³¹⁶ İbn Hişâm, 1/415-416.

³¹⁷ İbn İshâk, 331-333.

³¹⁸ Kur’ân, 25/7-8.

³¹⁹ Kur’ân, 52/29.

³²⁰ Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/552-553.

³²¹ İbn Hişâm, 1/358.

³²² Kur’ân, 26/210-211. Konu hakkında bir başka ayette ise şöyle buyurulmaktadır: “Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına and olsun ki sen -rabbinin lütfu sayesinde- asla deli değilsin.” Kur’ân, 68/1-2.

³²³ Kur’an, 37/36.

*öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen, ancak bir öğüt ve apaçık Kur'an'dır.” buyrulmaktadır.*³²⁴

Vahye inanmayanlar, onun cinlendiğini ifade etmeye başladılar. Böyle bir iddiada bulunanlar O'nu, inanç eğilimi içerisinde olanlara karşı küçük düşürmek amacı taşımaktaydı.³²⁵ Aynı şekilde onun vahiy alacak vasıfta bir insan olmadığını iddia ettiler. İleri gelenler, Hz. Peygamber'in kendileri gibi zengin olması gerektiğini ileri sürdü. Buna karşın Kur'an'daki ifadesiyle Hz. Peygamber anlattıkları karşısında bir ücret talep etmemekteydi.³²⁶ *“Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir.”*³²⁷

Watt'a göre, müşriklerin Hz. Muhammed'i vahyin gelmesine bağlı, “deli” olarak yaftalamaları, Peygamber'in bizatihi kendisinin haklılığını ortaya çıkarır. Ayrıca yazar Peygamber'in şüphe ve şaşkınlığını iddiasındaki büyüklüğe bağlamaktadır.³²⁸ Utbe b. Rebia Hz. Peygamber'e cinlenmiş ise bunları tedavi yollarını arayacaklarını bildirdi. O'nun Abdulmuttaliboğulları içinde en iyi şair olduğunu söylediler. Ancak onlar bunların bir sihir, bir kehanet ve bir şiir olmadığını; aynı şekilde O'nun bir mecnun olmadığını çok iyi biliyorlardı.³²⁹ Kendi konuların kaybetmek korkusuyla böyle bir direnç göstermekteydiler.

Vahye karşı ilk direnç gösterisinin nasıl başladığını üzerinde duran Watt, Zühri'den alıntı yaparak konuyu değerlendirmektedir: Hz. Peygamber hem gizli hem de açık olarak çağrısına devam ederken Kureyşliler onu tenkit etmediler. Onun önünde geçerken *“İşte Abdulmuttalib'in oğullarından gökten bir şeyler söyleyen genç”* der, idiler. Ancak Kur'an onların taptıklarını ayıplayınca ve kâfir olarak ölen babalarının helak olduklarını belirtmesiyle Hz. Peygamber'den nefret ettiler ve O'na karşı sert bir

³²⁴ Kur'an, 36/69

³²⁵ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 87.

³²⁶ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 88-89.

³²⁷ Kur'an, 26/109.

³²⁸ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 31.

³²⁹ İbn İshâk, 267; İbn Hişâm 358.

direnışı başlattılar.³³⁰ Öyle ki O'nu öldürmeye teşebbüs ettiler. Bu teşebbüslerden O'nu Ebû Tâlib ve Hz. Ebû Bekir korudu; fakat onlara da zulmettiler.³³¹ Her ikisi de hiçbir ezaya aldırış etmeden Hz. Peygamber'i savunmaya devam ettiler.

Watt, Hz. Peygamber'e karşı ilk toplu direnişin kaynağını Taberî'nin Hişâm b. Urve'den aktardığını belirterek, Hişâm'ın babası Urve'nin Halife Abdülmelik b. Mervan'a yazdığı mektupta Hz. Peygamber'in vahyinin ilk zamanlarında Kureyşlilerin kendilerinden uzaklaşmadıklarını belirtmektedir. Ancak Kureyş'e mensup olup Tâif'ten gelen bir grubun Mekke'deki Kureyşlileri Hz. Peygamber'in aleyhine çevirmesiyle eziyetler başlamıştır.³³² Yazar konu hakkında yaptığı araştırmalar neticesinde muhalefetin, putların isimlerinin anılmasından çok önce başladığını; ancak etkili muhalefetin ise bunların zikrinden sonra devreye girdiği kanaatine ulaşır.³³³

Hz. Peygamber'e karşı direnenlerin psikolojisi, yazarın dikkat çektiği bir başka husustur. Zalimlerin en başında Mahzumoğullarından Ebû Cehil gelmekteydi. Bir başka kişi bu kabilenin başındaki Velid b. Muğire idi. Ancak bu şahıs, Ebû Cehil kadar sert bir tutuma sahip değildi. Nitekim Ebû Cehil'i aynı duygularla yeterli sayıda bir insanın takip etmediği anlaşılmaktadır. Yazar, İslâm tarihi kaynaklarında anlatılan putperestliğin bırakılması ile insanların artık ticaret için Mekke'ye gelmeyeceği savını sebepler açısından yeterli görmez. Aslında ticaret tam anlamıyla bu tapınaklara bağlı olmamasına karşın tapınaklarla ticarî ilişkileri olanlar bundan endişe duymaktaydı. Watt'a göre bu kesindir, dolayısıyla vahye karşı en çok direnenler özel çıkarları olan kişilerdir.³³⁴ Ayrıca o, Hz. Peygamber'e karşı muhalefetin siyasî bir yönünden de bahseder. Bunun sebeplerini irdelerken ekonomik boyuta dikkat çeker: Buna göre

³³⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 94-95.

³³¹ İbn Hişâm, 1/385-387.

³³² Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 107-108.

³³³ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 108-109.

³³⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 142-143.

Kureyşin ileri gelenleri Kur'ân'ın getireceği inançlar silsilesiyle kendi ekonomik düzenlerinin bozulacağını hissetmişlerdi.³³⁵

Yazara göre böyle bir mücadele esnasında Hz. Muhammed yorgun düştü. Bu sebeple onun, Mekkelilerin vahye tabi olmalarında yaşadıkları güçlükleri ortadan kaldıracak bir vahiy beklemeye koyulduğunu ve nitekim bu sırada Allah'a ulaşmada putların vesile kılınabileceğini bildiren iki ayet geldiğini iddia etmektedir. Watt, bunların şeytan ayeti olabileceğini Hz. Peygamber'in sonradan düşündüğünü belirtir. Böylece müellif, Peygamber'in başlangıçta doğüstü güçlere dua etmeye karşı olmadığını açıklamaktadır.³³⁶

2.3.2. Vahiy himaye edenler

Hz. Peygambere indirilen vahiy öncelikle ailesinden eşi Hz. Hatice ve amcası Ebû Tâlib himaye etmişlerdir. Hz. Hatice vahyin ilk zorlu sürecinde Hz. Peygamber'in yanında yer almış; O'na inanmış ve O'nu teselli etmiştir. Akrabası Varaka b. Nevfel'e³³⁷ götürmek suretiyle Hz. Peygamber'in rolü hususunda destekleyici bilgilerle O'nun ilk vahiy sürecini daha rahat anlamasına katkıda bulunmuştur.

Watt, farklı kabilelerden ilk inananları incelediğinde ilk Müslümanları üç guruba ayırmaktadır: Bunlardan ilki en iyi ailelerin genç oğulları: Buna en iyi örnek olarak Halid b. Said ve buna benzer birkaç kişi gösterilebilir ve burada dikkat çekici husus Bedir'de işte bu çocuklarla onların büyüklerinin karşı karşıya gelmesidir. İkinci grup diğer ailelerden çoğu oldukça genç olan erkekler olup bunlar da aslında birinci gruptaki gençler gibidirler. Ancak bunların aileleri daha zayıftır. İlk Müslümanlardan bir veya ikisi dışında çoğunluğu otuz yaşın altındaydı. Üçüncü grup ise hiçbir soyla sıkı bağı olmayanlardı. Her ne kadar bunların bir soyları olsa da kendileri soy sistemi dışında kalmışlardı. Muhtemelen antlaşmalı oldukları kabileler bunları kabul etmedi

³³⁵ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 143.

³³⁶ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 37.

³³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan Hıdır, "İlk Vahyin Gelişi Hadisi Bağlamında Varaka b. Nevfel'in Hz. Peygamber'e Dinî-Kültürel Etkisine Dair İddiaların Değerlendirilmesi", *Marife*, Yıl 4, Sayı 2, Güz 2004, s. 30 vd.

ya da bunları koruyamayacak kadar çok zayıf durumdaydılar. Hz. Ebû Bekir'in koruduklarına onun soyu Teymoğulları sahip çıkmamaktaydı. Aynı şekilde Abdüşşemsoğulları'nın antlaşmalısı olan Ammar b. Yasir onların korumasını görmemekteydi.³³⁸ Dolayısıyla kabilecilik paydası ve ruhu bu anlamda çiğnenmiş olmaktadır.

Yazar ilk inananlar üzerine yaptığı çalışmada şunu tespit etmiştir: İslâm başlangıcı itibariyle bir gençler hareketidir. Yaşları kayıt altına alınanların çoğunluğu hicret sırasında 40 yaşın altındadır. İkinci nokta ise, İslâm Mekke'deki kabile bağları kalmamış olan "bezginler" ve "beleşçiler" hareketi değildir. Tam anlamıyla Hz. Peygamber'in desteğini daha çok orta tabakadan aldığı görülmektedir. O halde İslâm, "zenginler"le fakirler arasındaki bir mücadeleden ziyade "zenginler"le "orta sınıf" arasındaki bir mücadele idi.³³⁹

Watt, üçüncü grupta yer alan zayıf kimselerin imanında herhangi bir siyasi ve iktisadi beklentiden ziyade daha çok iç-dış güven arayışlarının bunda etkili olduğunu dile getirir. Yenilik arayışında olan zümre daha çok orta sınıfa mensup olanlardan ibaretti. Tebliğin siyasi ve iktisadi mahiyetini çekici bulanların sayıca fazla oldukları söylenemez.³⁴⁰ Watt'a göre insanların İslâm'a girişlerinde iktisat ve siyasetle ilgili düşüncelerin hiçbir etkisinin olmadığı söylenemez. Akıllı kimselerin mesajın bu iktisadi ve sosyal boyutuyla daha çok ilgilendikleri söylenebilir. Ancak aşağıda Müslüman olup Hz. Peygamber'i korumaya girişenlerde kabaca iki unsurun etkisine temas edilecektir.

2.3.2.1. Semavî/İlahî motivasyon

Vahye ilk inanan kişinin Hz. Hatice olduğu noktasında kuşku yoktur. Watt, Hz. Hatice'nin bu şekilde ilk inanan olmasının sebebinin Hıristiyan olan kuzeni Varaka'ya bağlar. Hatice, Varaka'dan aldığı bilgilerle Hz. Peygamber'in yaşadığı ruhanî

³³⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 101-102.

³³⁹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 103.

³⁴⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 105.

tecrübenin Allah'tan vahiy alma biçimiyle örtüştüğüne inanmıştı. Hz. Muhammed'i heyecanlandıran bu süreç eşi tarafından sükûnetle karşılanmıştı.³⁴¹

Hz. Hatice'nin kocasına inanan ilk kişi olduğu bütün kaynaklarca kabul edilmektedir. Buna karşın ilk inanan erkeğin kim olduğu hususunda tartışmalar vardır. İlk Müslümanlardan olan Ebû Bekir, Hz. Peygamber'den iki yaş küçük ve uzun süreden beri arkadaşıydı. Watt, Ebû Bekir'in, Hz. Peygamber'in danıştığı bir kişi ve yardımcısı olduğunu ifade eder. Ebû Bekir çok zengin olmamasına karşın, İslâm'a ettiği hizmetler oldukça büyüktür. Bütün bu vasıfları dikkate alındığında yazar onun Hz. Peygamber'in havarisi olmasını gayet tabii bulur.³⁴²

Gençlerin İslâmlaşmasında ilâhî motivasyonun büyük bir etkisi vardır. Onlar kendilerini vahyin ilahiliğine kaptırmışlardır. Watt, İslâm'a ilk tabi olanların güçsüz ve zayıf kimselerden oluştuğu tezini kabul etmemektedir. Ancak İslâm'a ilk girenlerin büyük ölçüde gençlerden müteşekkil olduğunu belirtir.³⁴³

Watt, inanç ile iktisadi boyut arasında bir ilişki kurmaktadır. Buna karşın iyi ailelerinin genç çocuklarının bunun dışında kaldıkları görülmektedir. Yazar buna örnek olarak Halid b. Said'i verir. O İslâm'a ilgi duyduğu için Müslüman olmuştur. Yani sosyal ve iktisadî bakımdan bir beklentisi yoktur. Nitekim Habeşistan'a hicretinden yedi sene sonra geri dönmüştür. Watt bu konuya ilişkin bir rüyadan bahseder: Halid'in anlatımına göre düşünde babası onu ateşe atmaya çalışmaktadır. Ancak Hz. Ebû Bekir'in Hz. Muhammed olarak belirttiği bir kişinin kendisini o ateşe düşmekten korur. Rüeyayı yorumlayan yazar, burada ateşten kastın Mekke kapitalizmi olduğunu belirtir. Buna zorlayan babasıdır. Yazara göre rüyanın gerçekliği hakkında şüphe bulunsa da Halid'in İslâm'a girişinde bilinçli bir düşüncenin var olduğunu göstermektedir.³⁴⁴

³⁴¹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 45-46.

³⁴² Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 47.

³⁴³ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 49.

³⁴⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 104-105.

H. Hamza ve H. Ömer'in, İslâm'ın yayılmasında çok büyük etkileri olduğu bir gerçektir. Yazara göre bunların Müslümanlığı kabullerinde H. Peygamber'in ve diğer Müslümanların davranışları etkili olmuştur. H. Ömer Kur'ân ayetlerinin cazibesine kapılmıştır. Her ikisinin Müslüman oluşunda iktisadi bir koşuldan söz edilemez buna karşın, Müslüman olmalarında soy bağılıklarının bir nebze de olsa etkili olduğu söylenebilir. H. Ömer Müslüman olmazdan evvel öncelikle kız kardeşi ile eniştesinin Müslüman olmasından, soyu adına bir endişeye kapılmıştır.³⁴⁵

Watt, Mekke'de yaşayan farklı kabilelerden H. Peygamber'e inananları nitelikleri ile beraber sıralar. Böylece konumlarıyla iman etmeleri arasında bir ilişki kurmaya çalışır. Yazarın dikkat çektiği isimler ve kabileleri şu şekildedir: Muttaliboğullarından en başta iman eden kişi Ubeydullah'tı ki bu şahıs kabilenin en yaşlılarından biri idi. Teymoğullarından ise H. Ebû Bekir iman etmişti. H. Ebû Bekir'in orta derecede zenginliğe sahip bir tüccar olduğu görölmektedir. Ancak kendi kabilesi içinde büyük bir nüfuza sahip olmadığı için ardından pek kimseyi sürükleyememiştir. Bu kabileden inananlardan biri olan Talha ise oldukça gençti. Zühreoğullarından iman eden en önemli kişi ise güçlü bir tüccar olan Abdurrahman b. Avf'tı. Kendisi hicret esnasında 43 yaşındadır. Yine bu soydan gelen Sa'd b. Ebi Vakkas ise iman ettiğinde 17 yaşında idi. Bu kola mensup Habbab b. Eret ise fakirdi. Kendisini koruyabilmekten yoksun olduğu için çok büyük eziyet gördü. Adiyyoğullarından Ömer'in babası Hattab ve dedesi nüfuz sahibiydiler. Ömer b. Hattab'ın ise soyunun en ileri geleni olduğu düşünülebilir. Fihroğullarından Ubeyde b. el-Cerrah ilk inananlar içerisinde yer almaktaydı. Amir oğullarından Abdullah b. Mektum idi. Esedoğullarından ilk inanan Zübeyr b. Avvam ise 16 yaşındaydı.³⁴⁶

Yukarıda sıralanan Müslümanların farklı kabile, yaş grubu ve sosyal konumlardan geldikleri görölmektedir. Watt, bütün bunları sıralarken H. Peygamber'e çeşitli mevkide bulunanların iman etmesini kendi önermesinin dışına çıkarak ilahi motivasyonla ilişkilendirmektedir. Zengin ve iyi bir nüfuza sahip olanlar

³⁴⁵ Watt, H. Muhammed Mekke'de, s. 105.

³⁴⁶ Watt, H. Muhammed Mekke'de, s. 96-98.

da iman etmiştir. Yine Hz. Ebû Bekir'in iman etmesinden sonra kabiledaki iman hareketine dikkat çekmekte, imanla asabiyet arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır.

Abdüşşems ve Mahzumoğulları Mekke'de lider olmak için mücadele hâlindeydiler. Abdüşşems'ten ilk inanan kişi Osman b. Affan idi. Ebû Huzeyfe ve Halid ise bu sülalede ileri gelenlerin çocuklarıydı. Hz. Osman'ın anneannesinin Hz. Peygamberin halası olması onun iman etmesinde etkin olmuş olabilir. Mahzumoğulları kalabalık bir sülale idi. Hicretten önce Mekke'ye bunlar hakimdi. Bunlardan ilk inananlar Ebû Seleme ve Erkam idi. Bunlar Ebû Cehil'in dedesi Mugîre'nin kardeşlerinin torunları idiler. Sehmoğullarından Hz. Ömer'in damadı Hunays b. Huzafe, Cumah kabilesinden ilk inanan Osman b. Mazun idi.³⁴⁷

2.3.2.2. Asabiyet zırhı

Cahiliye döneminde Araplar arasında kabilecilik anlayışı oldukça yaygındı. Her kabile kendi aile üyesinin tarafını tutuyor, onu kolluyordu. Burada şahsın ne yaptığına bakılmaksızın kan bağı dikkate alınıyordu. İslâmiyet ise ırkçılığı, kabileciliği ortadan kaldırarak dinî düşüncesi bir olanları kardeş saymıştır. Hz. Peygamber'in de bu kan bağından zaman zaman istifade ettiği görülmektedir. Nitekim, vahyin de bir gereği olarak İslâm dinini öncelikle kendi akrabalarına anlatmıştır.

Watt, çöl hayatı koşullarında, kabile dayanışmasını kaçınılmaz bir durum olarak görür. Büyük kabileler bağımsız hareket ederken, küçük kabileler de bunlarla antlaşma yoluna gitmekteydi. Dolayısıyla onların himayesi altına girmektedir. Kan davaları kabile dayanışmasının bir yansımasıydı. Katilin kabilesi o fiilden sorumlu tutulurdu. Kabileler genel anlamda erkek soyuna dayanmaktaydı. Arapların soyları Adnan ve Kahtan olmak üzere iki kol hâlinde sürmekteydi. Hz. Muhammed'in dönemine kadar Mekke'de etkili birimler, bir bütün olarak Kureyş kabilesi değil, münferit kabilelerdi.³⁴⁸

³⁴⁷ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 100.

³⁴⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 23-25.

Hız. Peygamber hayatta olan amcalarından yalnız Hız. Abbas ve Hız. Hamza Müslüman olmuştur. Halalarından ise Safiyye ve Erva, Mekke döneminde Müslüman olmuştur. Bir diğere halası Atike'nin Müslüman olduğu hususu ise tartışmalıdır.³⁴⁹

Kureyş'in baskının artması üzerine Hız. Peygamber'i amcası Ebû Tâlib koruması altına alması üzerine Kureyş ileri gelenleri ona bir heyet gönderdi. Bu heyet Ebû Talib'e geldiğinde ilk olarak, onları tatlı sözle başından savdı. Ancak ikinci gelişlerinde Kureyş, Ebû Tâlib'i tehdit etti, yeğenini bu iddiasından vazgeçirmemesi hâlinde kendisi ile de savaşılabileceklerini belirtti. Bunun üzerine Ebû Talib, Hız. Peygamber'e geldi ve müşriklerin dileklerini ilettili. Hız. Peygamber: "*Allah'a yemin ederim ki güneş sağ elime, ayı da sol elime koysalar ki bu işi bırakayım. Allah bu dini galip kılincaya veya ben bu yolda helâk oluncaya kadar onu bırakmam*" dedi. O'nun hüzünlenmesi üzerine amcası: "*Seni hiçbir sebeple terk etmem yardımımı da kesmem*" dedi.³⁵⁰

Watt, asabiyet düşüncesiyle amcası Ebû Tâlib'in desteğini yeğenininden çekmemesi hususunda başka bir yorumlamada bulunur. Buna göre o dönemde diğere kabilelere göre oldukça zayıf bir durumda bulunan Haşimoğulları Hız. Peygamber'i desteklememesi hâlinde daha zayıf bir konuma düşebilirdi. Aslında Hız. Peygamber o dönemdeki davranışlarıyla Hilfû'l-Fudûl'un amacına bağılı olarak Haşimoğullarının siyasetini sürdürmekteydi.³⁵¹

Asabiyet hassasiyetiyle Ebû Tâlib ve kabilesi Haşimoğulları boykot sürecinde Hız. Peygamberle birlikte sıkıntı çekmişlerdir. Ebû Tâlib vefat edene kadar Kureyş Hız. Peygamber'e ilişmedi.³⁵² Aslında amcası Ebû Lehep dışında Hız. Peygamber'in diğere akrabaları ona destek olmuştu. Ayrıca bu kabileden Müslüman olanlara da işkence

³⁴⁹ Esra Atmaca, "Hız. Peygamber'in Tebliğine Tepkileri Bakımından Abdülmuttalib'in Çocukları", Akademik Siyer Dergisi, Yıl 2, Sayı 4, s. 35.

³⁵⁰ İbn Hişâm, 1/350-353.

³⁵¹ Watt, Hız. Muhammed Mekke'de, s. 127-128.

³⁵² İbn İshâk, 302.

etmemişlerdir. Öte yandan Hz. Hamza'nın Müslüman olmasıyla müşrikler Hz. Peygamber'e eziyet etmekten çekinmişlerdir.³⁵³

Ferdiyetçilik eğilimi bazılarının kabileden bağımsız hareket etmesine yol açtı. Buna ticari yaşam da katkı sağladı. Ekonomik durumu güçlenen bireylerin buna daha çok meyilli olduğu görülmektedir. Nitekim, yazara göre Haşimoğullarından olan Ebû Leheb'in kendi kabilesine aykırı bir şekilde Hz. Peygamber'in karşısında yer alması bununla ilgilidir. Bu arada din değiştirenlerin kabilelerinin desteğini kaybettiği, hatta onların siyasi baskılarına ve işkenceye maruz kaldıkları görülmektedir.³⁵⁴

Bir kabileden yardım istenildiği zaman işin esasına bakmadan bu talep karşılık bulurdu. Öte yandan bir kimse kabile lideriyle farklı düşünse de bunu bir tarafa koyarak kabile ile hareket etmeliydi. Her kabilenin kendine has bir hukuku vardı. Arapların ortak en önemli normlarından birisi “şeref”ti. Cömertlik, misafirperverlik ve güvenilir olmak o kabilenin şan ve şöhretini artırmaktaydı.³⁵⁵ Watt'a göre Araplarda “kabile insancılığı” bir dine dönüşmüştü. Cahiliye şairleri de bu anlayışta idi. Nitekim onlara göre iyi iş ve davranışları, yiğitlik ve cömertliği ile bilinen bir kabileye mensup olmak hayatı anlamlı kılmaktaydı. Yaşamın amacı bu kabilelerin varlığının sürdürülmesiydi. Ancak burada kabile ön plana çıkarken bireyler silikleşmekteydi.³⁵⁶

2.4. Mücadele ve Çözüm Arayışları

Mekke ileri gelenleri, fert fert Müslümanlara uyguladıkları işkencelerden bir netice alamayınca, İslâm'la mücadelede bir başka aşamaya geçtiler. Bugünkü anlamda büyük bir tecrit hamlesiyle Müslümanları toplu bir şekilde “sivil ölüm”e terk ettiler. Böylece İslâm'a yeni katılımların önünü kesmeyi veya katılmış olanları da bu yoldan döndürmeyi hedeflediler. Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar gibi Mekke'den çıkan Müslümanların bu gidişlerini engellemeye, gidenleri de geri getirmeye çalıştılar. Bu çeşit ülke ve toplulukların yöneticileriyle görüşerek, İslâm'ın üzerinde baskılarını

³⁵³ Atmaca, agm, s. 37.

³⁵⁴ Hz. Muhammed Mekke'de, s. 26.

³⁵⁵ Hz. Muhammed Mekeke'de, s. 28.

³⁵⁶ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 31.

devam ettirmeye çalıştılar. Bir başka açıdan bu tür göçlerin dışarıda kendi imajlarını zedeleyeceğini de bilen Kureyş ileri gelenleri dışarıya gönderdikleri temsilciler eliyle bunun önüne geçmeye çalıştılar.

Mekkeli müşriklerin yaptırımlarına karşın Hz. Peygamber müşriklerin baskısına maruz kalan Müslümanları Habeşistan'a hicret hususunda teşvik etti. Nitekim iki seferde Müslümanlar buraya hicret ettiler (615-616).³⁵⁷ Hz. Peygamber ise Tâîf'e gitmek suretiyle Mekke dışında kendisine hami aradı. Ancak burada istediğini bulamadı³⁵⁸ ve hac mevsiminde Mekke'ye gelen farklı gruplarla temas kurup onlara İslâmiyet'i anlattı.³⁵⁹

Watt, bütün bunlar karşısında Hz. Muhammed'in kendisine yapılan işkenceler sırasında, hep Hira Mağarası'ndaki dinî tecrübesini hatırladığını ve Allah'ın kendisini sürekli desteklediği hissini yaşadığını belirtir. Nitekim, yazara göre O, "*Sen Allah'ın elçisisin*" nidasını her zaman duydu ve arkasındaki o manevi güçle bunların üstesinden gelebildi. Engeller O'nu yıldırmadığı gibi, yaşadığı başarılar da O'nun başını döndürmedi, O'nu gurura sevk etmedi; aksine her hâlükârda Allah'ın kendisini desteklediğini bildi.³⁶⁰

2.4.1. Boykot

İslâm'ın yayıldığını, Hamza ve Ömer'in Müslüman olmasıyla İslâm'ın güçlendiğini gören Kureyşliler bu meseleyi görüşmek üzere Daru'n-Nedve'de toplandılar. Burada alınan kararlar herkes için bağlayıcıydı, buna karşı hareket edenler cezalandırılırdı. Görüşme neticesinde Kureyş kabilesi Haşim ve Muttaliboğullarına kız vermemek ve onlardan kız almamak, alış-veriş yapmamak üzere aralarında anlaştilar. Bu kararlar yazılı bir şekilde Kabe'nin duvarına asıldı.³⁶¹ Bunun üzerine

³⁵⁷ İbn Hişâm, 1/434, s. 442.

³⁵⁸ Taberî, 161-164.

³⁵⁹ Ahmet Önkâl, "Akabe Biatları", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2/211.

³⁶⁰ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 25.

³⁶¹ İbn Hişâm, 1/467, 471.

müşrik veya Müslüman olan Haşimoğulları ve Muttaliboğulları Ebû Talib'in etrafında toplanarak bir vadiye çekildiler. Ebû Leheb bunlara karışmayarak müşrik olan Kureyşlilere arka çıktı. Müslümanlar her şeyden mahrum bir şekilde üç yıla yakın burada yaşadılar. Ancak Kureyş'ten bazıları kan kardeşliği hissiyle akrabalarına bir şeyler getirdiklerinde yakalanmaları halinde sert bir şekilde saldırıya uğruyorlardı.³⁶²

Mekke'de bu çeşit kararlar ileri gelenlerden oluşan bir kurul tarafından alınmaktaydı. Her kabile tek başına karar alabilirken, önemli meseleler bu mecliste görüşülürdü. Meclis kararına aykırı hareket edenler cezalandırıldı. İşte Hz. Peygamber ve ailesini boykot kararı bu mecliste alındı. Watt'a göre ilk inananlara uygulanan boykot iktisadî ve içtimaî bakımdan Müslümanları yıldırma ve yeni inançlarından caydırma hareketiydi.³⁶³

Watt, Hz. Peygamber sülalesine karşı başlatılan boykotun temelinde Hilfu'l-Füdul topluluğunun dağılmasını gösterir. Boykot iki yıldan fazla sürdü. Buna karşın boykotçu kabilelerin içerisinde yer alan birçok kişinin evlilik yoluyla Haşim ve Abdulmuttalib'in kabileleri ile akrabalığı vardı. Dolayısıyla yazar, bu boykotun tam anlamıyla sıkı sıkıya uygulandığından bahsedilemeyeceğini belirtir.³⁶⁴

Boykotu bozan ilk kişi Hişâm b. Amr'dır. Bu zat Mahzûmoğullarının bazı mensupları tarafından desteklenmiştir. Buna karşın Kureyş'in toplantısında ise ilk sözü alan kişi Züheyr'di. Züheyr'in annesi Abdulmuttalib'in kızı Atike idi; dolayısıyla Ebû Talib de bu zatın dayısı oluyordu.³⁶⁵ Yazar, bu sebeple Ebû Talib'e aitliği şüpheli olan bir şiirde Züheyr'in övüldüğünü belirtmektedir. O halde bu davranışın sergilenmesinde akrabalığın etkili olduğu söylenebilir. Watt, bu olayı yorumlarken şöyle bir tahminde bulunmaktadır: Boykot Mekke ticareti üzerinde tekelci egemenlik kuranların durumlarını daha da güçlendirmiş, diğer kabileleri daha fazla zayıflatmıştı.

³⁶² Taberî, 4/148-149; İbn Hişâm, 1/471; M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/113-114.

³⁶³ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 15.

³⁶⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 129.

³⁶⁵ İbn Hişâm, 2/19-22.

Asabiyetin yanı sıra bireysel çıkarları zarar görenler harekete geçmişti. Bu durum dikkate alınarak boykot sonlandırılmış olabilir.³⁶⁶

Boykot düşüncesinin başını yazara göre Ebû Cehil çekmekteydi. Ondan yaşça büyük olanlar Hz. Peygamberle uzlaşma taraftarıydı. Öte yandan Ebû Cehil bile kendi kabilesi içerisinde bu sert tutumu nedeniyle eleştirilmekteydi. Bunlar Müslümanları baskı altına almak için Müslümanlara olan borçlarını ödememek gibi farklı yöntemlere tevessül etmekteydiler: Bu iktisadi baskının önemli olduğunu gösterir.³⁶⁷

Yazar, boykotun sonlandırılması amacıyla Hz. Peygamber'e yapılan teklifi yine İbn Hişâm, İbn İshâk ve Taberî'den karşılaştırmalı olarak aktarmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in boykotun sonlandırılması için gelen dört şahıstan üçünün kabile olarak Hilfü'l-Fudûl karşısında yer alan Ahlaf grubuna mensup kabilelerin başları olduğu görülmektedir. Bunlardan Velid b. Mugire, As b. Vail, Esved b. Muttalib ve Umeyye b. Halef'in öngörüsü Hz. Peygamber'in peygamberlik davasından vazgeçmediği takdirde ileride siyasi bir lider olacağı doğrultudadır.³⁶⁸

Boykot devam ederken Hz. Peygamber'i sürekli teselli ve himaye eden eşi Hz. Hatice ve amcası Ebû Tâlib aynı sene içerisinde vefat ettiler.³⁶⁹ Yazar, Müslümanlara yapılan işkencelerin ne olduğuyla ilgili konuları özellikle İbn Sa'd, İbn Hişâm'dan aktarmaktadır Ebû Tâlib'in vefatından sonra Müslümanlara yapılan işkenceler artmıştır. Bundan önce Hz. Peygamber'e sözlü tacizlerde bulunulur. Kapısına komşusunun çöp ve pislikleri atılır idi. Müslümanlara çektirilen eziyetlerin çeşitli boyutları vardı; bunlar fiziksel olabileceği gibi ekonomik olarak da cereyan etmekteydi. Hz. Ebû Bekir Müslüman olmadan evvel sermayesinin 40 bin dirhem olduğu tahmin edilmektedir. Müslüman olmasıyla birlikte bu meblağ 5 bin dirheme inmiştir. Watt'a göre bazıları bunu Hz. Ebû Bekir'in köle satın alıp azat etmesine bağlasa da bu konunun Müslüman olanlara karşı Mekkeli yöneticilerin kurduğu

³⁶⁶ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 129-130.

³⁶⁷ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 89-90.

³⁶⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 130-131

³⁶⁹ İbn İshâk, s. 307.

ekonomik baskının bir neticesi olduğunu ileri sürer. Öte yandan uygulanan fiziksel şiddetin en çarpıcı örneğinin ise Bilal ve Amir b. Fuhayra olduğunu belirtir. Bir başka eziyet çeşidi ise Müslüman olan güçlü aile üye fertlerine akrabalarının yaptığı işkencedir. Bunlara verilebilecek en iyi örnek olarak Velid b. Velid, Seleme b. Hişâm ve Ayyaş b. Ebû Rebia'ya karşı Ebû Cehil'in yaptığı işkenceleri gösterir. Bir başka ilgi çekici örnek ise Mahzumoğullarının antlaşmalı oldukları Ammâr b. Yâsir ailesine karşı olan tutumlarıdır. Watt'a göre, İslâm tarihi kaynaklarında Müslümanlara yapılan baskılar abartılıdır, gerçekte bunlar Müslümanların ileri sürdükleri kadar değildir.³⁷⁰

Watt, boykot döneminde İslâm'a girişin olmadığı üzerinde durmaktadır. Ancak boykotun başarısız olmasıyla dinde yeni hareketlenmelerin başlayacağını açık olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan artık Mekke'de Müslümanların yapabileceği bir şey kalmamıştı. Artık bir başka yere göçün zorunlu sebepleri ortaya çıkmıştı. Hz. Peygamber'in bu dönemde ilişki kurduğu göçebe kabileler, Tâifliler ve Medineliler idi. Yazar'a göre Hz. Peygamber, ileri bakışlılığıyla Mekke dışına çıkma, mesajını farklı bölgelerde yayma gereğini düşündüğünü belirtir.³⁷¹

2.4.2. Siyasi sığınma: Destek arayışları

Hz. Peygamber Müslümanların Mekke'de barınamayacağına kanaat getirince farklı seçenekleri devreye soktu. Bunlardan en önemlisi himayesiz Müslümanların Mekke'yi terk etmesini sağlamaktı. İlk Müslümanlar Mekke'de kalıp bir bir yok olmaktansa, göçü göze alıp dışarıda kendilerine bir hayat kurmak için yola çıktılar. Bunun için o dönem devlet yöneticileri içerisinde adaletle öne çıkan Necâşî'nin ülkesi Habeşistan'a hareket edilmesi kararlaştırıldı. İyi bir Hıristiyan olan Necâşî'nin vahyi anlayabileceği, böylece Müslümanları koruyabileceği düşünüldü. Öte yandan Necâşî'nin adaletle hükmeden bir hükümdar olduğu hususunda Hz. Peygamber bilgi

³⁷⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 126-127.

³⁷¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 146.

sahibiydi.³⁷² Diğer taraftan Hz. Peygamber de Tâif'e gitmek ve farklı Arap topluluklarına haber göndermek suretiyle destek arayışına çıktı.

2.4.2.1. Habeşistan'a hicret

Müslümanlara karşı müşrikler eziyetlerini oldukça artırmışlardı. Özellikle güçsüz ve himayesiz olanlar hedef alınmaktaydı. Bunun üzerine Hz. Peygamber mazlum sahâbîlerin Habeşistan'a gitmelerini emretti. Orada bir melikin olduğunu ve onun yanında kimsenin haksızlığa uğramadığını bildirdi. Müslümanlar kısa aralıklarla Habeşistan'a hicret ettiler. Bazıları yanlarında ailelerini de götürdü.³⁷³ Buraya hicret eden Müslüman erkeklerin sayısı beraberinde götürdükleri veya orada doğan çocukları dışında seksenin üzerindedir.³⁷⁴ İlk hicret edenlerden bir kısmı orada kalırken diğerleri dönmüştür.³⁷⁵ Bunlar, Bedir Savaşı'ndan önce gelmişlerdi. Allah Resûlü Habeşistan'da kalanların geriye getirilmesi amacıyla Hudeybiye Antlaşması'nın yapıldığı yıl Amr b. Ümeyye'yi oraya göndererek onları getirtti.³⁷⁶

İslâm Tarihi kaynaklarında Habeşistan'a iki hicretin yapıldığından bahsedilmektedir.³⁷⁷ Watt, buraya hicreti İbn İshâk ve İbn Hişâm rivayetinden aktarmaktadır. Buna göre on kişi ve bunlara bağlı olanlar İslâm'ın ilk hicretini gerçekleştirmişlerdi. Watt'ın görüşü Habeşistan' a iki hicretin olmadığı şeklindedir. Aksine peyderpey buraya bir gidişten söz edilebilir. Yazar bu kanaatine gerekçe olarak şunu gösterir: Hz. Muhammed hicretin 7. senesinde Habeşistan'a hicret eden topluluğu geri çağırıldı ve onlara "muhacirun" unvanı verdi. Geri dönenlere Hayber ganimetinden pay verildi. Öte yandan Habeşistan'a hicret eden bir kısım kimseler gururlandı. Kendilerinin iki defa muhacir olduklarını ileri sürdüler. Watt'a göre iki listeden ilki Habeşistan'a hicret edenler, ikincisi ise Habeşistan'a hicret edip aynı zamanda Hz.

³⁷² İbn Hişâm, 1/434,446-448.

³⁷³ İbn İshâk, s. 273, 288.

³⁷⁴ İbn İshâk, 290. İbn Hişâm'da bunların sayısı "83" olarak geçmektedir. İbn Hişâm, 1/442; M. Hamidullah, İslâm Peygamberi 1/95.

³⁷⁵ İbn İshâk, s. 277.

³⁷⁶ İbn İshâk, s. 284.

³⁷⁷M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/109-111.

Peygamberle Medine'ye hicret edenlerdir. Dolayısıyla Habeşistan'a iki hicretten bahsedilemez.³⁷⁸

Yazar İslâm tarihi kaynaklarına dayanarak Habeşistan'a hicretin sebebinin yalnızca Müslümanlara yapılan eziyete açıklanamayacağını belirtmektedir. Zira Habeşistan'a hicret edilirken, Hz. Peygamberle birlikte Mekke'de birçok kişi kalmıştı. Watt, listedeki iki istisna dışında bunların Hilfü'l-Fudûl topluluğuna mensup olanlardan oluştuğunu dile getirmektedir. Hz. Peygamber'e muhalif olanlar Mahzum ve Abdüşşems kabilelerine mensuptular. Bunlara karşı olan Zühre, Teym ve diğerleri ise Hz. Muhammed'e tabi olanlara bu kadar eziyet etmemekteydiler. Dolayısıyla bu kabilelere mensup olanlar Habeşistan'a hicret gereği duymamışlardır. Bunun bir istisnası Erkam'dı. Muhtemelen o da kabilenin ileri gelenlerinden biriydi ki evini Müslümanların toplanmasına tahsis etmişti.³⁷⁹

Bu noktada oryantalistlerin görüşlerine de yer veren Watt, Müslümanların Mekke'de kalmaları hâlinde, ailelerinden gördükleri baskılar neticesinde İslâm dinini terk edebilirlerdi. Üçüncü bir sebep olarak da ticaret yapmanın şahısların göçünde etkin olduğudur. Dördüncü sebepte yazar birçok soru sormaktadır: Bu hicretin Hz. Peygamber'in ustaca bir plânının eseri olabileceği nazariyesini ileri sürer. Bir başka sebep olarak zikredilen “o sırada İslâm toplumu içerisinde görüş ayrılıkları vardı” tezine karşı çıkmanın güç olduğunu benimser. Nitekim tarihi kaynaklara dayandırarak Osman b. Maz'un'un bu kafilenin reisi olduğunu belirtir ki onun İslâm'dan önce tasavvufî bir hayat yaşadığına dikkat çekmektedir. Burada ihtimaller dâhilinde Hz. Ali'ye karşı bir hizipleşmenin de olabileceği üzerinde durur. Meselenin bu şekilde yorumlanmasında Habeşistan'a göç eden Müslümanların buradan uzun bir süre dönemeyişlerine bağlı olarak dile getirir.³⁸⁰

Habeşistan'a hicret etmeyip kalan şahıslarla ilgili olarak Watt, bunların Haşimoğullarından biri olan Hz. Peygamber'i siyasi bir lider olarak da takip etmeye

³⁷⁸ Watt, Muhammed Mekke'de, s. 117-119.

³⁷⁹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 120-121.

³⁸⁰ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 121-123.

hazır olan kabilelere mensup olduklarını belirtir. Burada istisna olarak Hz. Ebû Bekir'i saymaktadır. Zira Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'i takip etmesinden ziyade Peygamber'in onun siyasetini izlediği ileri sürer.³⁸¹

Kureyşliler Habeşistan'a³⁸² göç etmek zorunda kalan bu Müslümanları alabilmek adına Necâşî ve onun komutanlarına çeşitli hediyeler sunmayı kararlaştırdılar. Bunun için Amr b. el-As ve Abdullah b. Ebû Rebîa seçildi. Ancak bunlar, Necâşî'ye ne kadar dil döktülerse de elleri boş Mekke'ye döndüler.³⁸³

2.4.2.2. Tâif yolculuğu

Tâifliler ile Mekkeliler arasında geçmişe uzanan bir akrabalık bağı vardı. Hz. Peygamber devrinde karşılıklı evlilikler yoluyla bu akrabalık ilişkisi devam ettiriliyordu. Böyle ortak noktalara rağmen Tâif ile Mekke arasında siyasî ve dinî bir rekabet vardı. Nitekim Tâifliler cazibe merkezi Kâbe'ye alternatif olmak üzere Lât putunun içinde bulunduğu bir mabet inşa ettiler. Bundan sonra Kâbe gibi burası da bir hac mekânı oldu.³⁸⁴ Watt'a göre Sakîf kafilesi güç bakımından Kureyş'ten daha zayıf idi. Tâif'te iki siyasî topluluktan söz edilebilir: Bunlardan biri Benî Malik diğeri ise Ahlâf'dır. Ahlâf, Tâif'teki putların hizmetçileri, koruyucularıydı.³⁸⁵

Watt, eserlerinde öncelikle Tâif'le Mekke arasındaki siyasî ve ticarî ilişkiye temas etmektedir. Nitekim Tâif'in Yemenle sıkı bir ticarî münasebeti vardı. Sakîfliler, Kureyşle iş birliği içerisinde uzak merkezlerle ticari faaliyetler yürütmekteydi. Tâif'in

³⁸¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 124.

³⁸² Lammens'e göre Habeşliler (Ehâbîş) Kureyş tarafından tanınmaktaydı zira bunlar savaş için kullandığı bir nevi paralı askerlerdi. Nitekim bunların Uhud Savaşı'nda ve Medine kuşatmasında yer aldıkları görülmektedir. Lammens'in bu iddiasının aksine Watt bunların Habeşistanlı siyah köleler olmadığını, hatta bu görüşün imkânsız olduğunu söylemek için birçok sebebin bulunduğunu belirtmektedir (Watt, Muhammed Mekke'de, 164-167).

³⁸³ Taberî, 4/147.

³⁸⁴ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Tâif", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2010, 39/443-444.

³⁸⁵ Watt, Muhammed Mekke'de, s. 147.

iklimi daha yumuşak ve toprakları verimliydi, dolayısıyla tahıl bakımından zengindi. Bu anlamda Mekkeli zenginlerin burada tarlaları ve yazlıkları vardı.³⁸⁶

Toplum tarafından dışlanmaya ve eziyet görmeye başlayan Hz. Peygamber, Tâif'e gitmeye karar verdi. O'nun bu şehirde himaye edilebileceğine dair umudu vardı. Zira annesinin amcaları yoluyla Tâif'teki Ebû Abdi Yelil ailesiyle akraba idi. Ayrıca o sırada amcası Abbas'ın Tâiflilerle ticari ilişkisi vardı. Abbas, Tâiflilere kredi veren bir tacirdi. Hz. Peygamber, buraya muhtemelen gizlice yanında evlatlığı Zeyd b. Hârise ile gitmişti.³⁸⁷

Hz. Peygamber, Tâif'te Sakif kabilesinin ileri gelenleriyle görüştü ancak davetine olumlu bir cevap alamadı. O'na kötü davranıp O'nunla alay ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Mekke'de muhalifi olan Abdüşşems'den Benî Rebîa ailesine ait bir bahçeye sığınmak zorunda kaldı.³⁸⁸ Watt, Hz. Peygamber'in kabile içerisinde özellikle Amr b. Umeyr topluluğundan bir destek umduğunu belirtir.³⁸⁹

Hz. Peygamber'in Tâif'e gidişinin görünüşteki sebebinin Watt'a göre, İslâm'a insan kazandırmaktır. Ancak özellikle Ebû Talib'in ölümünü müteakip Hz. Peygamber hamisiz kalmıştır. Bu ziyaretiyle bir koruyucu bulma amacı da hedeflemekteydi. Yazar, bu noktada ziyaretin ilginç bir sebebi de olabileceğini ileri sürer: Hz. Peygamber Mekke'deki topluluğun davetini reddetmesinden kaynaklı Mekke'nin başına umumi bir felâket gelebilir. Peygamber işte beklenen bu felaketten arkadaşlarını korumak amacıyla hicret emri vermiş olabilir.³⁹⁰ Müellifin bu iddiası konu hakkındaki düşünceleri bağlamında oldukça tutarsızdır.

Watt, Tâif'te ağır darbe alan Hz. Peygamber'in Mekke'de daha katı bir muhalefete karşılaşacağını muhakkak olduğunu belirtir. Bu sebeptendir ki o, Mekke'ye girmeden bazı kabile reislerinden himaye talep etti. Ancak bunların bir

³⁸⁶ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 146-147.

³⁸⁷ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/116.

³⁸⁸ İbn Hibbân, Hz. Peygamber ve Halifeler, s. 73.

³⁸⁹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 148.

³⁹⁰ Watt, Muhammed Mekke'de, s. 147.

kısmı teklifi reddederken Benî Nevfel kabilesinin reisi el-Mut'im b. Adiy onu himaye edeceğini bildirdi. Watt, kaynaklarda olmamasına karşın, Benî Nevfel'in böyle bir himayeciliği kabul ederken bazı şartlar ileri sürdüğünün varsayılabilceği üzerinde durur.³⁹¹

2.4.2.3. Garânîk hadisesi

Garânîk sözlükte “beyaz su kuşu, kuğu turna; güzel kız” anlamındaki “gurnûk” kelimesinin çoğuludur. Kureyşliler putların Allah'ın kızları olduğuna inanmaktaydılar. Kâbeyi tavafları sırasında: “*Lât, Uzzâ ve bir diğeri, üçüncüsü olan Menât hürmetine. Çünkü bu üçlü ulu kuğulardır ve şüphesiz şefaatleri umulan varlıklardır*” diyerek onları yüksekte uçan kuşlara veya Allah'ın kızlarına benzetirlerdi.³⁹²

Hız. Peygamber kavmiyle yaklaşma arzusundaydı. Ancak, onların iman etmelerinin zor olduğunu gördü. Allah'ın kavmine güç gelen şeyleri kolaylaştırması O'nu sevindiriyordu. Böyle bir zamanda Necm Suresi nazil oldu ve Hız. Peygamber müşriklerin yanında bu ayetleri okumaya başladı: “*Gördünüz değil mi (âciz durumdaki) Lât'ı, Uzzâ'yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menât'ı?*”³⁹³ ayetine gelince şeytan bu ayetlerin devamıymış gibi “*İşte onlar ulu kuğulardır (garânîk); şüphesiz şefaatleri umulmaktadır*” sözlerini söyletti. Kureyşliler bu sözleri duyunca sevindiler. Allah Resûlü surenin sonunda bulunan “*Haydi artık Allah için secdeye kapanıp kulluk ediniz*”³⁹⁴ ayetini okuyunca orada bulunan müminler secdeye kapandılar; müşrikler de kendi putlarının adlarının anılması sebebiyle onlar da secde ettiler. Kureyşliler bu durum karşısında oldukça sevindiler ve: “*Muhammed bizim putlarımızı överek güzel bir surette andı*” dediler.³⁹⁵

³⁹¹ Watt, Hız. Muhammed Mekke'de, s. 148.

³⁹² İsmail Cerrahoğlu, “Garânîk”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Yayinevi, 1996, s. 361.

³⁹³ Kur'ân, Necm/19-20.

³⁹⁴ Kur'ân, Necm/62.

³⁹⁵ Taberî, 4/152-153.

Mekke'nin dışına da hızlıca yayılan bu haberler karşısında Cebrail Hz. Peygamber'e gelerek: *"Ey Muhammed, sen ne yaptın? Benim sana Allah tarafından getirmediğim sözleri söyledin"* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber oldukça üzöldü ve korktu. Allah onu teselli edecek şu ayetleri indirdi: *"Senden önce hiçbir Resül ve nebî göndermedik ki o bir temennide bulunduğunda şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilmekte, hikmetle yönetmektedir."*³⁹⁶ Bu ayete mukabil, Kureyş'e göre Muhammed sözlerinden pişmanlık duyduğundan başka sözler söylemektedir. Bu sebeptir ki Kureyş'in O'na karşı düşmanlığı ve eziyeti arttı.³⁹⁷

Garânik hadisesiyle ilgili Urve'nin rivayetini Watt şu şekilde değerlendirmektedir: Hz. Peygamber'e karşı etkili muhalefetin bu olayın sonrasına götürölmesini basit ve muhtemel bir izah biçimi olarak görmektedir.³⁹⁸ Ayrıca bahsi geçen rivayetin birkaç varyantı üzerinde durur. Bunları değerlendirerek iki husustan emin olunabileceği üzerinde durur: İlk olarak Hz. Muhammed'in bu şeytani ayetleri okuduğunun kesin olduğudur; zira Müslümanlar bunu sonradan uydurmuş olamaz veya gayr-ı Müslimler böyle bir kurnazlığa tevessül edemezler. İkinci olarak Hz. Peygamber bunların Kur'ân'dan olmadığını bildirmişti. Ancak bunun ne kadar bir süre sonra meydana geldiği belli değilse de³⁹⁹ Kureyşlilerin secdeye kapandıklarının Habeşistan'a kadar ulaşması⁴⁰⁰ hadise ile vahyin gelişi arasında belli bir sürenin geçtiğini gösterir. Bu noktada müellif, üçüncü bir gerçeklikten söz etmektedir: Belirtilen putların; Tâif'te tapınılan Lât, Mekke yakınlarındaki Uzzâ ve daha çok Medineli Arapların taptığı Menât olduklarıdır. Kureyş ileri gelenleri Uzzâ'ya taparlardı. Medineli seçkinlerin evinde ise Menât'ın tahtadan yapılmış suretleri

³⁹⁶ Kur'ân, Hac/52

³⁹⁷ Taberî, 4/153-154.

³⁹⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 102.

³⁹⁹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 103.

⁴⁰⁰ Taberî, 4/153.

bulundurulurdu. Araplardaki inanç ise bu putlara tapınma işinin ancak mabetlerde yapılabileceğidir.⁴⁰¹

İslâm alimlerinin bu hadise karşısındaki tutumu Watt tarafından eleştirilir. Ona göre Hz. Peygamber'in şeytan ayetlerinin farkına nasıl varmadığının İslâm alimleri açısından izahı güç bir mesele olduğunun altını çizer. Nitekim Müslüman alimler Hz. Muhammed'in doğumundan itibaren tamamen sünnî inançlara bağlı olduğuna inanmaktadırlar. Halbuki Watt'a göre Hz. Peygamber, Yahudi ve Hıristiyanların meleklerin varlıklarını kabul etmelerine benzer şekilde; Lât, Uzzâ ve Menât'ı Allah'tan aşağı derecede bulunan birer kutsal varlık olarak benimsemekteydi. Diğer taraftan bu hadiseyi Watt, Hz. Peygamberin ufkunun genişlemesiyle izah etmektedir: Zira Hz. Muhammed bununla Tâifliler ile çevredeki kabilelerin kazanılmasını mı amaçlamıştır ya da Kureyş'e karşı Tâiflilerin desteğini elde etmeyi amaçlamıştır?⁴⁰²

Watt, garânîk hadisesinin Kureyş ile Hz. Peygamber arasında yapılan bir pazarlıkla mutlak ilişkisi olduğunu iddia eder. Ayrıca daha da ileri giderek bu şeytanî ayetlerin reddini veya neshini bu anlamda bir antlaşma olmayışına bağlar. Mekkelilerin Hz. Peygamber'e yapılan tekliflerini kabul ettiğine dair bir işaret yoktur. Yazara göre Hz. Peygamber Lât, Uzzâ ve Menât hakkındaki sözlerinin şirk olduğunu geç fark etmiştir.⁴⁰³

Hz. Peygamber'in müşrikler tarafından ayartıldığı yazarın iddia ettiği bir başka husustur: İsrâ sûresinde⁴⁰⁴ Hz. Peygamber'in neredeyse onlara kanacağı belirtilirken; Zümer sûresi'nde⁴⁰⁵ ayartmanın nasıl olduğuna temas edilmemiştir. Yazar, bu ayetlerin şeytani ayetlerin neshi konusunda kesinlik arz ettiğini belirtmektedir. Yine

⁴⁰¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 110-111.

⁴⁰² Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 111-112.

⁴⁰³ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 113.

⁴⁰⁴ “*Hatta seni yerinde sağlam tutmasaydık neredeyse -biraz da olsa- onlara kayacaktın! Ama o zaman sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için hiçbir yardımcı da bulamazdın!*” Kur’ân, 17/74-75.

⁴⁰⁵ “*De ki: Ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi teklif ediyorsunuz? Sana ve senden öncekilere şöyle vahyedildi: Eğer Allah'a ortak koşarsan bilmiş ol ki yaptıkların boşa gidecek ve mutlaka hüsrana uğrayanlardan olacaksınız. Hayır! Yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol!*” Kur’ân, 39/66

En'âm sûresinde⁴⁰⁶ Hz. Peygamber'e müşriklerle uyuşmanın bir kâr getirmeyeceğinden söz edilmektedir. Watt, Kafirun sûresinin müşriklerle uzlaşmayı tam anlamıyla ortadan kaldırdığını belirtmektedir. ⁴⁰⁷ Ayrıca o, garânik hadisesini Kureyş'in Hz. Peygambere karşı fiili direnişin başlangıcı olarak görür.⁴⁰⁸

Meselenin bir diğer boyutu ise Hz. Peygamber'in oldukça etkin bir konuma eriştiği görülmektedir. Bu da onun başarıları sayesinde olmuştur. Yazara göre Hz. Peygamber başlangıçta müşriklerin teklifine meyilliydi. Ancak vahiyle uyarılması sonucu çok tanrıcılığı öven bütün ifadeler kesin bir dille reddedildi. ⁴⁰⁹ Watt, burada sorunlu bir rivayet zinciri olan metinle vahyin sıhhatini değerlendirme yoluna gider. Onun bu meseledeki yorumu oryantalist bakış açısıyla uyuşmaktadır.

Garânik hadisesi birçok Müslüman alim ve batılı yazar tarafından dile getirilmiştir. Hizmetli, böyle bir rivayetten bahseden Müslüman alimlerin gafil olduğunu, bu hususta asıl amacın Müslümanların zihinlerini karıştırmak, Hz. Peygamber'e güven duygusunu kırmak olduğunu kaydeder.⁴¹⁰ Nitekim Kur'an'da Fussilet sûrei 26. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: “*İnkâr edenler: Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız, dediler.*” Kur'an okunurken gürültü çıkarmak amacıyla Kureyş'in söyledikleri “*Lât, Uzzâ ve bir diğeri, üçüncüsü olan Menât hürmetine. Çünkü bu üçlü ulu kuğulardır ve şüphesiz şefaatleri umulan varlıklardır*” sözler arasındaydı. O halde bu hadise, Hz. Peygamber'in Necm sûresi 19-21. ayetlerini okuduğu sırada bir müşrikin bunu söylemiş olması, müşriklerin de bunu söyleyenin Hz. Peygamber olduğunu sanmalarıdır. Ötesi böyle bir şayiinin Müslümanlar arasında da dolaşmasıyla bu sözler “şeytanın ilkası” olarak görülmüştür. Halk da bunu doğru zannetmiş. Müslüman âlimlerin meseleye bakışı bu şekildedir. ⁴¹¹

⁴⁰⁶ Dediler ki: “Ona Rabbinden bir mucize indirilse ya!” (Ey Muhammed!) De ki: “Şüphesiz Allah'ın, bir mucize indirmeğe gücü yeter. Fakat onların çoğu bilmiyor.” Kur'an 6/37

⁴⁰⁷ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 114-115.

⁴⁰⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 117.

⁴⁰⁹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 108-109.

⁴¹⁰ Sabri Hizmetli, “Garânik Meselesi Üzerine”, *İslâmi Araştırmalar*, Cilt 3, Sayı 2, Nisan 1989, 40.

⁴¹¹ Hizmetli, “Garânik Meselesi Üzerine”, s. 40.

Razi gibi bazı müfessirler ise bu olayı tamamıyla uydurma olarak nitelendirmektedir.⁴¹²

2.4.2.4. Akâbe biatları ve hicret

Evs ve Hazrec kabileleri, Hz. Peygamber'in İslâm'a kazandırmak istediği kabileler arasındaydı. Ayrıca Medine Hicaz Yahudilerinin yurdu olması ve akrabalık bağı yönüyle Hz. Peygamber tarafından iyi bilinmekteydi.⁴¹³ Evs ve Hazrec'in en dikkat çekici karakterleri ise korkusuz ve cesur olmalarıydı. Bütün bunlardan hareketle, Hz. Peygamber 620'de hac mevsiminde Akabe'de kurulan panayırdaki Hazrec kabilesi mensuplarıyla karşılaştığında onları İslâm'a çağırdı. Onlar da bu daveti kabul ettiler. Zira Medine'de Yahudilerden son peygamberin gelişinin yakın olduğunu dinlemişlerdi. Onun alametleri hakkında fikir sahibiydiler. Ayrıca Yahudiler son peygamberin kendilerinden geleceğini onunla bir olarak Evs ve Hazrec'i yani kendilerini yeneceklerinden bahsetmekteydiler. Bunlar da Yahudilerden önce davranarak son peygamberle beraber olmayı ona iman etmeyi doğru buldular.⁴¹⁴

Bu görüşmeye katılan altı kişi bir yıl sonra Ensar'dan yanlarına aldıkları altı kişi ile panayırdaki hazır bulundu ve "bey'atü'n-nisâ" denilen yani savaşlarla ilgili hükümlerin yer almadığı bir biatla Hz. Peygamberle biatlaştılar. Kısaca Allah'ın emirlerine uyacaklarına dair söz verdiler. Bu biattan sonra Medineliler Evs ve Hazrec kabilesi fertleri teker teker gelerek İslâm'ı tercih ettiler. Ta ki Medine'de evlerde İslâm yaşanmaya başladı.⁴¹⁵

Birinci Akabe biatının ardından Musab b. Umeyr İslâm'ı anlatmak üzere Medine'ye gönderilmişti. Onun vesilesiyle Evs ve Hazrec'in liderleri de İslâm'ı kabul

⁴¹² Sevgi Tütün, "Yirminci Yüzyıl Müfessirlerinin Garânîk Olayına Bakışı", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 2012, 592.

⁴¹³ Abdurrahman Demirci, "Ensar Kimliğinin Oluşumuna Etki Eden Faktörler", *History Studies*, Volume 9 Issue 5, December 2017, s. 110.

⁴¹⁴ İbn Hişâm, II/87-88

⁴¹⁵ İbn Hişâm, II/90; İbn Hibbân, s. 82-83.

etmişlerdi; dolayısıyla Ensar arasında İslâm oldukça yayılmıştı. Böylece yetmiş kadar Müslüman Mekke'ye gelerek yine Akabe'de Resûlullah'a biat etti. Bu biat hicretten üç ay önce Zilhicce ayında gerçekleşti.⁴¹⁶

Watt, Evs ve Hazrec kabilelerinin biatını siyasî ve sosyal gerekçelerle açıklamaktadır: Medine çeşitli kabilelerden oluşmaktaydı. Hz. Peygamberin Medine'ye hicreti esnasında burada on bir grubun olduğu söylenir. Bu topluluklardan üçü Yahudi'ydi. İşte Evs ve Hazrec kabilesi, başta kendi aralarında olmak üzere gruplar arasında uzayıp giden savaşları çözebilecek birine ihtiyaç vardı. Watt'a göre İslâm da bunu sağlayan bir öğreti olması hasebiyle Evs ve Hazrec'in İslâmiyet'i kabul süreci hızlanmıştı. Zira bu anlayışta bir kişinin kazancı bir başkasının kaybetmesine yol açmamaktaydı. İslâmiyet'in ahiret anlayışı hayatın anlamını kişinin kendi davranışına yüklemekteydi. Bu etkinin yanı sıra Evs ve Hazrec'in inanmalarının kökeninde yine de Hz. Peygamber'in Araplara gönderildiğine dair bir inanç gelişmişti. Hz. Muhammed'in elçiliğini kabul etmek için ellerinde maddi bir delilleri vardı: Yahudilerin Mesih olarak bekledikleri kişi Hz. Muhammed'di.⁴¹⁷

Watt, bu biata katılan on iki kişilik grubun Medine'de Arap toplumunun önderleri olduğu üzerinde durur. Birinci Akabe Biatı olarak bilinen bu toplantıda bahsi geçen şahıslar Hz. Peygamber'e iman edip ona itaat edeceklerine söz verdiler.⁴¹⁸ Birinci Akabe Biatı'nda savaşmakla ilgili bir husus geçmemesine karşın, ikinci Akabe'de Hz. Peygamber'e iman edenler aynı zamanda onun için savaşabilecekleri belirtilmişti. Bu sebeple bu biata "beyatü'l-harb" denildi.⁴¹⁹

Watt, burada üstü kapalı olarak Hz. Peygamber'in Medinelileri aldattığını ima etmektedir. Şöyle ki Medineliler savaş için söz verdiklerinde Hz. Muhammed'in Mekkelilere saldırarak onları kışkırtacağı akıllarına gelmemişti. Medinelilerin bu noktadaki düşüncesi herhalde sadece O'na saldırdıklarında kendini koruyacakları

⁴¹⁶ İbn Hişâm, II/99-101; İbn Hibbân, s. 90-95.

⁴¹⁷ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 102, 152.

⁴¹⁸ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed, s. 99.

⁴¹⁹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed, s. 100; Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 153.

yönündeydi. Yazar, bunun aksi ihtimalini de ihtiyaten ifade eder. Yani Medineliler her halükârda Mekkelilerle sorun yaşayacaklarını bilmiş olmalıdırlar. Watt, her iki durumda da Medinelilerin O'nu koruyacaklarına söz verdiğinin kesin olduğunu kaydeder.⁴²⁰

Akabe biatlarıyla ilgili olarak Watt'ın dikkat çektiği bir başka konu; Peygamber'in amcası Abbas'ın Akabe'de bulunduğu ve Hz. Peygamber'i Medinelilere karşı övdüğü, tamamen Abbasî propagandacılarının uydurmasıdır.⁴²¹ Watt, Hz. Abbas'ın ilgili kaynaklarda Abbasi propagandacılar tarafından aklanmaya çalışıldığını belirtmektedir. Bunların iddiası Medine'ye hicret etmeyip Mekke'de kalan Abbas, Hz. Peygamber'in bir ajanıydı. Yazar onun Mekke'de kalmasını ise ekonomik faaliyetlerine bağlamaktadır: Abbas bir çeşit finansördü ve muhtemelen hacılara su dağıtma işinden kazanç elde ediyordu.⁴²²

Watt, Medinelilerin Hz. Peygamber'i Medine'ye davet etmekle Mekkelilere karşı bir güç ortaya koyup koymadıklarını tartışmaktadır. Aslında Mekke'de istenmeyen bir kişi olan Hz. Peygamber'i davet etmekle Evs ve Hazrec'in Mekkelilere meydan okuyup okumadıklarını sorgulamaktadır. Hz. Peygamber, Medine'ye göçlerinin onları er geç Mekkelilerle savaşa sokacağını ön gördüğünden Medinelilerden savaşa üzerine biat almıştı. Yine de yazar, bunun Medineliler tarafından ne oranda anlaşıldığından şüphe etmektedir.⁴²³

Hz. Peygamber, Medinelilerden biat alınca Mekkeli Müslümanlar kabileler halinde Medine'ye doğru yola çıktılar. Mekke'de Hz. Peygamber ve ailesi, Hz. Ebû Bekir ve ailesi ile köleler ve kadınlar gibi bir diğer kişinin emri ve himayesi altında yaşayanlar dışında Müslüman kalmadı. Bazı Müslümanların hicreti sırasında büyük sorunlar yaşandı. Bu cümleden, Ayyaş b. Rebâ'a Hz. Ömer'le birlikte Medine'ye yaklaştığı halde akrabası olan Ebû Cehil'in aldatmasıyla geri Mekke'ye döndürülmüş,

⁴²⁰ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed, s. 100.

⁴²¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 155.

⁴²² Watt, Hz. Peygamber'in Abbas'ın baldızı Meymune ile evlenerek onunla akrabalık bağını güçlendirmek istediğini belirtmektedir. Hz. Muhammed Medine'de, s. 87.

⁴²³ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 156.

burada hapsedilmişti. Aynı şekilde Hişâm b. As da hicret etmesin diye hapsedilmişti. Daha sonra bu iki şahsı, Allah Resûlü Mekke'ye gönderdiği Velid b. Velid'in eliyle kurtarmıştır.⁴²⁴

Hicret edenler yanlarına alabildikleri eşyalar dışında geride bıraktıklarını Mekkeli müşrikler ganimet olarak el koymuşlardı. Süheyb er-Rûmî hicret edebilmek için bütün mallarını müşriklere bırakmıştı.⁴²⁵ Müşrikler Akabe'de ona biat edenlerin çokluğunu öğrenince acil toplanarak Hz. Peygamber ve Müslümanlara karşı neler yapabileceklerini müzakere ettiler: Bu toplantıda O'nun hapsedilmesi, sürgün edilmesi ve öldürülmesi görüşleri dile getirildi. Bunlardan Ebû Cehil'in fikri olan Hz. Peygamber'e bir suikast tertip edilmesi kabul gördü: Her kabileden bir kişi suikasta iştirak edecek, böylece Hz. Peygamber'in kabilesi Abd-i Menaf bunlarla savaşmaya güç yetiremeyeceğinden diyet ödenmesine razı olacaktı.⁴²⁶

Watt, suikast plânını ele alırken ilginç bir konuya dikkat çekmektedir. Bu sırada Hz. Peygamber Nevfel kabilesinin himayesi altında idi. Ancak bu şahsın kardeşi ve oğlu Ebû Cehil'in suikast tertibi içinde yer almıştı. Nevfel'in ise ne yaptığıyla ilgili kaynaklarda bir bilgi bulunmadığını belirtir. Watt bundan sonra meydana gelen olayları değerlendirdiğinde Hz. Peygamber'in hicretten daha ciddiye kararlı girişimin olmadığını belirtir.⁴²⁷

Cebrail bu sinsi plandan Hz. Peygamber'i haberdar eder. Yerine Hz. Ali'yi yatıran Allah Resûlü, gece suikastçılar kapıda bekledikleri hâlde evden çıkar. Önceden birlikte hareket etmeyi kararlaştırdığı Hz. Ebû Bekir ile Sevr mağarasında bir araya geldiler. Bu yolculukta kendilerine rehberlik etmesi için Hz. Ebû Bekir tarafından Abdullah İbn Ureykıt ile antlaşma yapıldı. Müşrik olan bu zat dürüstçe gizli yollardan güvenli bir şekilde Resûlullah ve Ebû Bekir'i pazartesi günü Kubâ'ya ulaştırmayı başardı. Geride kalan Hz. Ali de Hz. Peygamber'in emanet edenlere teslim edilmek

⁴²⁴ İbn Hişâm, 2/137-140; M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/160.

⁴²⁵ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/160-161.

⁴²⁶ İbn Hişâm, 2/144-147; İbn Hibbân, s. 94-96.

⁴²⁷ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 158-159.

üzere kendisine zimmetlediği malları, sahiplerine teslim ettikten üç gün sonra Kubâ'ya geldi.⁴²⁸ Allah Resûlü Mekke'den ayrıldığı zaman burada peygamberliğinin gelişinden itibaren 13 sene kalmış oldu. Tebliğde 10 senesi ise artık Medine'de devam edecekti.⁴²⁹

Allah Resûlü kendisini karşılamaya gelen bir kısım Ensar ile Kubâ'da namaz kıldı. O sıralar kible Beytü'l-Makdis idi. Cuma günü buradan yola çıktı. Yol üzerinde Hazreçlilerin yaptırdığı mescitte Cuma namazını kıldırdı. Medine'ye girdikten sonra devesinin çöktüğü Benî Neccarlıların yerine mescit yaptırdı. Bu süreçte Ebû Eyyûb'un evinde yedi ay kaldı.⁴³⁰

Watt hicretin sebepleri üzerinde durmaktadır. Burada İbn İshâk'ın rivayetini değerlendirerek Müslümanların baskı ve eziyetten dolayı hicret ettikleri savını yanlış bulur. Ona göre hicretin temelinde Müslümanların Medine'de parlak bir gelecek görmüş olmaları yatar. Yazar, hicret öncesi baskı ve işkence olduğuna dair bir işaretin bulunmadığını vurgular. Öte yandan Hz. Peygamber'in hareketi öğrenilince müşriklerde sert bir muhalefetin başladığı da muhakkaktır. Hz. Peygamber'in arkadaşlarına hicret emri daha çok bir teşvik mahiyetindeydi. Yalnız bu davete iştirak etmeyen Nuaym en-Nahham gibiler de vardır. İlk Medine'ye hicret eden kafilede yaklaşık yetmiş kişinin var olduğu rivayet edilmektedir.⁴³¹

Watt, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye geç hareket edişini hicretten vazgeçecekleri teşvik etmeye devam etmekle açıklamakta ve bunu da Hz. Peygamber'in Medine'de daha güçlü bir muhacir grubuyla desteklenmek istemesiyle ilişkilendirmektedir. Yani kendisini sadece Evs ve Hazrec'in eline bırakmak istememektedir.⁴³² Ancak geride kalarak Hz. Peygamber'in asıl hedefinin Müslümanların güvenliğini sağlamak olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Kureyş'in

⁴²⁸ İbn Hişâm, 2/147, 151; Taberî, 4/197-200, 219-210.

⁴²⁹ Taberî, 4/212-216.

⁴³⁰ Ahmed b. Yahya el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Bıldân*, çev. Mustafa Fayda, İstanbul: Siyer Yayınları, 2013, 4-5; Taberî, 4/203-204.

⁴³¹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 157-158.

⁴³² Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 158

bütün dikkati Hz. Peygamber'in üzerindeydi. Böylece diğer Müslümanlar güvenle Medine'ye ulaşabildiler.



3. SİYASİ VE ASKERİ KAZANIMLAR İLE RİSALETTEN LİDERLİĞE HZ. MUHAMMED

Bu bölümde peygamberlik serüveninde Hz. Peygamberin şahsi özelliklerinin ne tür bir etkiye yol açtığı Watt'ın bakış açısıyla ele alınacaktır. Yazar ele aldığı konuların hemen hemen bütününde Hz. Peygamber'in kişisel özelliklerine dikkat çekmektedir. Özellikle de Medine dönemi için bunu yapmaktadır. Zira yazarın değerlendirilişyle o artık bir liderdir.

3.1. Kurumsallaşma Aidiyet

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti İslâm tarihinin en mühim hadiselerinden biridir. Hz. Ömer'in hicreti hicrî takvim için başlangıç noktası yapması bunun en önemli göstergesidir. Hicretle birlikte İslâm'ın devletleşmesine giden yola çıkılmış oldu. Hz. Peygamber'in evi olarak da kullanılacak ilk mescit, bu devletin çekirdeğini teşkil eden bir yer hâline gelmişti. İbadet mahalli olmasının ötesinde bu mescide İslâm tarihinin ilk idari yapısı denilebilir. Devletin tüm kuralları ve kanunları burada belirlenmiş, yabancı kabile veya devletlerin temsilcileri burada ağırlanmıştı. Kâbe veya Kudüs Müslümanlar için çok önemli dinî birer sembol olmalarına karşılık, diğer dinler veya milletler için de önemli dinî bir mekândır, ancak Mescid-i Nebevî, bütünüyle Müslümanlara özgü birçok niteliği kendisinde toplayan özel bir mahaldir. İslâm'ın devletleşme sürecinin başladığı ve yerleştiği bir merkezdir.

Medine'de en büyük topluluğu oluşturan Ensar; Evs ve Hazrec kabilelerinden oluşmaktaydı. Rivayete göre bunlar Güney Arabistan'dan gelmiş, buraya yerlilerin himayesinde yerleşmiş ve sonra kalabalıklaşarak sayıları artmıştı. İşledikleri topraklar oldukça verimliydi. Ancak her iki kabile birbiriyle kavga halindeydi. Hicretten önce 617 yılında Buas Muharebesi'nde Evs ve Hazrec'in yanı sıra Yahudi kabileleri de savaşa katılmışlardı. Zira gerçekte göçebe olan Evs ve Hazrec kabileleri ile yerleşik

olan Yahudiler arasında bir uyumsuzluk vardı.⁴³³ Bunlardan başka Arap kabileleri de burada yaşamaktaydılar. Hicretle birlikte bir başka unsur olarak bunlara Müslüman Araplar eklenmişti.

Müslümanlar Mekke’de eziliyor ve baskı altında tutuluyordu. Diğer toplum katmanları tarafından hayatın tüm alanlarından tecrit ediliyorlardı. Mekke’den Medine’ye göç etmekle artık hep savunmada kalan Müslümanlar, saldırı pozisyonuna geçmişlerdi. İlk gazve ve seriyyelere sadece muhacirler katılmaktaydı. Rivayetlerin büyük bir çoğunluğu, Hz. Peygamber’in Ensar ile çıktığı ilk gazvenin Bedir olduğunu göstermektedir.⁴³⁴ Dolayısıyla Hicretin ilk yıllarında Ensar’a İslâm’a alışması ve benimsemesi için bir süre tanındığından söz edilebilir. Muhacirler, müşriklerden alacaklı durumda idiler; zira malları, mülkleri yağmalanmıştı.

Hz. Peygamber’in Medine’den gazvelere çıkması Müslümanların gücünü çevreye göstermişti. Buna göre de kabileler Müslümanlarla ittifakını yeniden gözden geçirme gereği duymuştu. Benî Cüheyne bunlardan biridir; Benî Damre ve Benî Dülü gibi bazı kabilelerle de saldırmazlık antlaşması yapılmıştı. Bu antlaşma gereğince taraflar birbirlerinin menfaatlerini gözetiyorlardı.⁴³⁵ Böylece Müslümanların artık siyâsî anlamda tanınmaya başlandığından söz edilebilir.

3.1.1. Ümmetleşme bilincinin ilk adımı: Muhacir-ensar kardeşliği

Bedevi toplumlar soy sop temeli üzerine kuruluydu. Aralarında akrabalık bağları olan soyların bir araya gelmesiyle “kabile”ler oluşmaktaydı. Kan akrabalığı kabile sisteminde birleştirici bir rol oynamaktaydı. Kabilecilik, asabiyet ile kendi soyuna sınırsız bir tutkuyla bağlanmaktı, ancak bu duygu sonraki dönemlerde İslâm devletlerini parçalayan sebeplerden biri olacaktır.⁴³⁶ Bu anlamda İslâm’ın toplumsal kaynaşmayı sağlayabilmesinin yolu, asabiyeti ortadan kaldırmaktan geçmekteydi. Böyle bir devrim de ancak asabiyet esaslı topluluk yerine dini referans alan bir toplum

⁴³³ Watt, Hz. Muhammed Mekke’de, s. 149-150.

⁴³⁴ Watt, Hz. Muhammed Medine’de, s. 23.

⁴³⁵ Watt, Hz. Muhammed Medine’de, s. 24.

⁴³⁶ Hitti, İslâm Tarihi, I/49, 51.

inşa etmekle mümkün olabilirdi. Bu şekilde kabileler arasındaki duvarlar yıkılarak beraberlik duygusu ortaya çıkacak, inanan her bir Müslüman büyük İslâm devletinin bir parçası haline gelecektir.

Öte yandan İslâm'ın kabilecilik anlayışını tam anlamıyla ortadan kaldırdığı söylenemez. İslâm öncesi devirlerde ortaya çıkan, İslâm tarihinin ilk döneminde ise artarak devam eden Emevi-Hâşimi çatışması buna örnek olarak gösterilebilir. Cahiliyede Abdülmuttalib b. Hâşim'in Yahudi tüccar komşusu kıskançlık sonucu Harb b. Ümeyye tarafından katledildi. Abdülmuttalib'in ısrarıyla Harb, maktulün yakınlarına yüz deve diyet ödemişti. Böylece iki soy arasındaki çatışma giderek şiddetlenmişti.⁴³⁷ Hz. Peygamber döneminde durağan bir seyir izleyen bu hasımlık O'nun vefatından sonra artarak devam etmiştir.

Evs ve Hazrec, Salebe b. Amr'ın oğlu Hârise'nin çocuklarıdır. Salebe önceleri Cürhümlerle yaptığı savaş neticesinde Mekke'nin düz yerlerine yerleşmişti. Ancak burayı hastalıklı bir yer olarak gören kabile, Yesrib'e gelmişti. Burada Yahudiler yaşadığından şehrin dışına yerleştiler. Zamanla sayıları çoğalıp zenginleşince Yahudileri Yesrib'in dışına çıkarıp kendileri merkeze yerleştiler.⁴³⁸

Medine'de kabileler arasında sürekli bir mücadele vardı. Bu bölgede tarım önemli olduğundan daha çok su kaynaklarının başkanlığını ele geçirme mücadelesi vardı. Asabiyet fikri Arapların bir araya gelerek güçlü devletler kurmasına bir engel teşkil etmekteydi.⁴³⁹ Nitekim yiğitlikleriyle tanınan Evs ve Hazrec kabileleri arasında çeşitli olaylar vuku bulmaktaydı. Sınırlarının ve yurtlarının emniyet altında olması bu niteliklerinin bir sonucuydu. Hz. Peygamber'in onların himayesini talep etmesi de bununla ilgili bir husustu.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Tahsin Koçyiğit, "Asabiyetten Uhuvvete- Hz. Peygamber'in Medine'de İslâm Kardeşliğine Dayalı Bir Toplum Oluşturma Stratejisinin Tarihsel Arka Planı", *Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu*, Ankara: DİB Yayınları (21-22 Nisan 2012), s. 363.

⁴³⁸ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 17.

⁴³⁹ Koçyiğit, "Asabiyetten Uhuvvete", s. 363.

⁴⁴⁰ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 17.

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden yaklaşık beş ay kadar sonra Ensar ve Muhacirin içinde bulunduğu bir meclis tertip edildi. Buna göre Ensar'ın zenginleri Mekkeli muhacir ailelerden birini yanına alacak, her ikisi aralarında kazançlarını paylaşacaklar hatta birbirilerine varis olabileceklerdi. Bu kardeşlik tesis edilirken bir kısmı kura usulüyle yapılmıştır. Medineliler arazilerinin yarısının Mekkeli Müslümanlara verilmesi hususunda teklifte bulundular. Buna karşın müstağni davranan Mekkeliler, arazilerin paylaşılması yerine kendilerine kiralanmasını istediler. Kardeş olanlar kendi aralarında sıra usulüyle tarlada çalışmaya başladılar.⁴⁴¹

Ensar ve Muhacir arasındaki kardeşliğin çok ileri bir boyuta vardığını şu hadise göstermektedir: Abdurrahman b. Avf'ın Ensar'dan olan kardeşi ona şöyle demişti: *“İste mallarım! Onların yarısını sana veriyorum; iki karım var senin seçtiğin birini hemen boşayayım sen onu nikâhla...”* O ise bu teklife şöyle cevap vermişti: *“Allah sana mallarında bereket ve aile fertlerinde selamet versin!... Sen bana sadece şu şehir çarşısına nereden gidilir onu bir söyle!...”*⁴⁴² Öte yandan muhacirler de birbiriyle kardeş ilan edilmiştir. Nitekim, Allah Resûlü, Hz. Ali ile kardeş olmuş; amcası Hz. Hamza ise Zeyd b. Hârise ile kardeş ilan edilmişti.⁴⁴³

Hz. Peygamber bu uygulama ile kan bağına dayalı kardeşlik yerine dini referans alan kardeşliği tesis etmişti. Burada asıl maksat İslâm dinine dayalı bir toplum inşa etme düşüncesiydi. Devrim mahiyetindeki bu kararlar Müslümanlar birbiriyle kaynaşmış yeni bir toplum modeli oluşmuştur. Öte yandan Akabe'de biat edenlerin samimiyeti böylece vücut bulmuştu. Dünya malını paylaşma hususunda Ensar ne kadar yüksek gönüllüyse Muhacirler de o kadar istiğna sahibiydi. Bu toplumsal kaynaşmanın bir başka yönü ise, Medine'de bir araya gelen Müslümanlar farklı bölgelerin insanı olmaları hasebiyle aralarındaki mizaç ve düşünce farklılıkları bir parça da olsa giderilmiş oldu; her iki gurubun birbiriyle kaynaşması hızlı bir şekilde sağlanmıştı.

⁴⁴¹ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I/181.

⁴⁴² M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I/181-182.

⁴⁴³ İbn Hişâm, 2/176.

Watt, Medine'deki ortamın Mekke gibi olmadığını belirtmektedir. Zira Mekke'deki şartlar ferdiyetçiliği daha çok ön plana çıkarmaktaydı. Ticaret yapanların zenginliği artarken, Medine'deki topluluklar çoğunlukla tarımla uğraştıkları için ileri bir zenginleşmeden söz edilmemektedir. Watt, bu konuya dikkat çekmek için İbn Sa'd'dan şu önemli bilgiyi nakletmektedir: Bedir Savaşı'nda Kureyş on beş kabile iken Evs ve Hazrec otuz üç kabileydi. Bu durum zirai şartların parçalanmayı teşvik ettiğini göstermektedir.⁴⁴⁴

Mekke'den Medine'ye hicretin ana sebebi olarak eziyetten kaçmanın gösterilmesini yanlış bulan Watt'a göre, hicrette asıl faktör, Hz. Peygamber'in İslâm için Medine'de parlak bir gelecek görmüş olmasıdır. Sahâbîlere Medine'ye hicret hususunda bir emir verilmemiş ancak teşvik edilmişti. Nitekim Müslüman olan Nuaym en-Nahham gibi kimseler Mekke'de kaldı. İlk yetmiş kişi küçük kabileler halinde buraya göç etti. Medine'deki Müslümanlar muhacirlere yer temin ettiler.⁴⁴⁵

Müellif, Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'le en son harekete geçmesinin sebebi olarak şunu göstermektedir: O, Medine'ye vardığında kendisini güvende hissetmek istiyordu. Bunu sağlayabilmek için öncelikle kendisine inananların buraya göç etmesini sağladı, sonra kendisi harekete geçti. Böylece Medine'ye vardığında daha bağımsız ve güçlü hareket edebilecekti.⁴⁴⁶ Ancak Hz. Peygamber'in böyle yapmakla asıl amacının kendisine inananların emniyetini sağlamak olduğuna yukarıda temas ettik.

Mekke ve Medine'de var olan göçebe ahlâk anlayışının çöl koşullarında uygun olsa da yerleşik olanlar için yetersiz kaldığını belirten Watt, Mekke'deki toplumsal problem olarak ferdiyetçiliği görür. Medine'de ise hukukî bir otoriteye ihtiyaç vardır. İslâm bu anlamda göçebe ahlâkını yerleşik hayata uyarlamaya çalıştı. Kan bağlarıyla toplumu bir arada tutmak artık mümkün değildi. Nitekim Evs ve Hazrec gibi büyük

⁴⁴⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 151.

⁴⁴⁵ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 157-158.

⁴⁴⁶ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 158.

topluluklarda kan faktörü artık bir tesir icra etmiyordu. Yazara göre ferdiyetçilik arttıkça asabiyet, zayıflamaktaydı.⁴⁴⁷

Yazar, yukarıda sıralanan nedenlere bağlı olarak İslâm'ın oluşturduğu yeni modelin tam olarak tavsif edilmesinin güç olduğunu belirtir. Bu yeni sistemde birbirine akraba olmayan topluluklar bir araya gelmekteydi. Böylece birbirine rakip olan insan toplulukları üzerinde ayet veya Hz. Peygamber sözü bir otorite hâline gelmişti. Daha sonra bunun yerini “ümme” kavramı almıştır. Ayetlerde de bu kavram öne çekilmiştir. Kabileler birbirine kan bağı ile bağlanırken, ümme de daha üstün bir bilinç söz konusudur. Watt, bu kavramın Medine Sözleşmesi ile siyasî bir hüviyet kazandığını da belirtir. Şöyle ki: “*Onlar (Kureyş ve Yesrib’den inananlar ve onlarla dost olanlar) tek bir ümmetti.*”⁴⁴⁸

3.1.2. Ötekiyle ortak değerlerde bütünleşme: Medine sözleşmesi

Mekkeli müşrikler hicret eden Müslümanların mallarına el koymakla yetinmemiş, Medine'nin yerli halkını da baskı altına alarak, onları Allah Resûlünü öldürmeye en azından kendi memleketlerinden çıkarmaya zorluyorlardı. Bunları yapmadıkları takdirde Medine'yi işgal etmekle tehdit ediyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber Medine'deki bütün topluluklarla antlaşma yaptı. Buna Yesrib'deki gayr-ı müslim insan toplulukları da dâhildir. Hz. Peygamber ayrıca Müslümanları güçlendirmek için Medine sınırları dışında kalıp ancak sonradan Müslüman olanların da Medine'ye hicretini şart koşmuştu. Bu strateji Mekke'nin fethine kadar devam etti.⁴⁴⁹

Huzeyfe'nin rivayetine göre hicretten sonra Müslümanların sayımı yapılmıştı. Müslümanlar bin beş yüz kişiydi. Müslümanlardan ayrı Medine'de henüz İslâmı kabul etmemiş birçok Arap kabilesi mevcuttu. Aynı sayıda yine Yahudiler vardı. Bütün bunlar dikkate alındığında hicretten sonra Medine nüfusunun 10.000 civarında olduğu

⁴⁴⁷ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 161.

⁴⁴⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 161

⁴⁴⁹ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 2/217-219

tahmin edilmektedir. Bunların 6000'i Araplar (Müslüman 1500; müşrik 4500), Yahudilerin sayısı ise 4000 civarındadır. Şehirde az sayıda da Hıristiyan ikamet etmekteydi. Bu tablo göz önünde tutulduğunda Hz. Peygamber'in toplumsal yeni bir düzen kurabilmesi ancak Müslümanlardan başka diğer halk unsurlarıyla da anlaşmasına bağlıydı. Zira herhangi bir saldırı durumunda Yahudi ve müşrik Arapların Mekkeli müşriklerle iş birliğine gitmesi muhtemeldi. Bu sebeple tüm kabilelerin bir anlaşma çerçevesinde bir araya getirilmesi gerekiyordu. İşte Medine Anayasası tam da bunları gerçekleştirmek için oluşturulmuştu.⁴⁵⁰

Bu vesika Hz. Peygamber'in hicretinden sonra ve Bedir Gazvesinden önce düzenlenmiştir. Bazı araştırmacılar Müslümanlarla ilgili kısımların hicretten önce (1-23. Maddeler) Yahudilerle ilgili olanlar ise (24-47. Maddeler) Bedir Gazvesinden sonra kaleme alındığını belirtir. Hz. Peygamber bu anlaşmayla bir şehir devleti inşa etmiştir. Bu anayasa ile yeni devletin hükümet organları belirlenmiş, Medine de bu devletin başkenti olmuştur. Böylece dinî ve dünyevî bir hayatın bir arada nasıl tutulacağı veya götürüleceği ortaya konulmuştur.⁴⁵¹

3.2. Siyasi Bağlantılar

Allah Resûlü İslâm devletinin bağımsızlığını ve güvenliğini sağlamak, etrafındaki düşmanları savmak ve sınırlarını emniyet altında almak için kuzeyde Cuheyne, güneyde Damra, Gıfâr ve Mudliclerle askeri ittifak anlaşmaları girişiminde bulunmuştu.⁴⁵²

Mekkeli müşrikler Evs ve Hazrec kabilelerinden arzu ettikleri karşılığı bulamayınca Medine'de Abdullah b. Übeyy ve onun arkadaşlarını haber göndererek tehdit ettiler. Hicretten sonra Müslüman olanlar bir yolunu bulup Medine'ye kaçarak eman almaktaydılar. Mekkeliler korkutarak bunları geri getirmek istemekteydiler.

⁴⁵⁰ Mustafa Özkan, "Medine Vesikası", TDV İslâm Ansiklopedisi, 3. Basım, Ankara: Diyanet Yayınevi, Ek-2/213.

⁴⁵¹ İbn Hişâm, 2/172-175; M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 2/206-211.

⁴⁵² M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 2/213.

Aynı şekilde Medineli Yahudiler de müşriklerle anlaşarak Müslümanlara cephe almaya başlamışlardı.⁴⁵³

3.3. Aksiyon (Mücadele/Cihat)

Mekke'de çok az sayıda Hıristiyan varken, Medine'de daha çok Yahudi kabileler bulunmaktaydı. Mekke'de bilinen en meşhur Hıristiyan Varaka b. Nevfel idi. Nitekim bu zat, Hz. Peygamber'i doğrulamıştı. Buna karşın, Medine Yahudilerinden bir iki kişi dışında Hz. Peygamber'i tasdik eden yoktu. Bunlar kutsal kitapları Ahd-i Atik'ten öğrendiklerini Hz. Peygamber'i eleştirmede kullandılar. Benzer eleştiriler Hz. Peygamber'in ömrünün sonlarına doğru Hıristiyanlardan da gelmeye başlamıştı.⁴⁵⁴ Hz. Peygamber, Medine'deki Yahudileri kendi kutsal kitaplarını dinlemeye çağırılmıştı. Onlara bununla amel etmeyi tavsiye etmiş; belli şartlar altında kendileriyle bir arada yaşamayı önermişti. Ancak bu şartların altına başlangıçta imza atan Yahudiler, sonra anlaşmaya ters bir tutum içerisine girmişlerdi.

3.3.1. Yahudiler ve İslâm

Buhtunnaşr, Beytü'l-Makdis'i yıkıp halkının bir kısmını sürgün edip İsrâiloğullarının bir kısmını da esir etmesi üzerine Yahudilerin bir kısmı Hicaz'a gittiler. Yesrib yerleştikleri beldelerden biridir. Burada Cürhümlülerden bazı topluluklar bulunmaktaydı. Ziraatla meşgul olan bu halkla Yahudiler birlikte yaşamaya başladılar. Sonunda Yahudiler çoğalıp Amalika ve Cürhümlüler azalmaya başlayınca, bunları Yesrib'den kovup tarlalarına, hurmalıklarına ve mallarına el koydular. Bu şekilde Yahudiler Medine'de egemen bir toplum oldular.⁴⁵⁵ Evs ve Hazrec'in münafıklarından Yahudilere katılanlar oldu.⁴⁵⁶

Hz. Peygamber, Medine'ye geldiği vakit Yahudileri burada bulduğu açıktır. Ancak bunların İbranî olup olmadıkları hususu belli değildir. Buna karşın müşrik

⁴⁵³ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 2/217-218.

⁴⁵⁴ Watt, Günümüzde İslâm ve Hıristiyanlık, s. 17-18.

⁴⁵⁵ Belâzürî, Fütûhu'l-Büldân, s. 15.

⁴⁵⁶ İbn Hişâm, II/194 vd.

Arapların birçok adetini benimsedikleri görülmektedir. Onlarla evlilik yoluyla akrabalık kurarken, Yahudiliği de hiçbir zaman terk etmemişlerdi. Evs ve Hazrec Medine'ye geldiği zaman Yahudiler Medine'de çoğunlukta idi. Bu Yahudi grupları Kaynukâ, Nadîr ve Kurayza'dır; Araplar ise bunlara bağımlı hâle gelmiştir.⁴⁵⁷

Medine'nin en iyi topraklarını Nadîr ve Kurayza elinde tutmaktaydı. Watt'a göre her ne kadar Yahudiler böyle bir üstünlüğe sahip olsalar da ancak Medine'deki Araplarla ittifakları durumunda güçlerini muhafaza edebilmekteydiler. Medine'de hurma bahçeleri arasına dağılmış dağınık bir yerleşimden söz edilebilir. Öte yandan her grubun kendine ait tahkim edilmiş mevzileri bulunmaktaydı. Tehlike esnasında herkes buralarda toplanmaktaydı. Kabile ileri gelenleri, sürekli olarak bu mevzilerde ikamet etmekteydiler.⁴⁵⁸ Böylece kendilerini emniyet altına alıyorlardı. Yahudiler bir süre sonra Medine'deki üstünlüklerini kaybettiler. Evs ve Hazrec kabileleri tek başlarına bağımsızlıklarını elde ettiler. Öyle ki Evs ve Hazrec birbirlerine kafa tutmaya başladılar.⁴⁵⁹

Medine Anayasası'na bağlı olarak Benî Kaynukâ, Benî Nadîr ve Benî Kurayza dışında Benî Sa'lebe var idi. Bunların Arap kökenli olduğu rivayet edilmektedir. Medine Yahudileri arasında birlikten söz edilemez. Bunlar küçük gruplar halinde Araplarla ittifak yapmaktaydılar. Tek başlarına bir tehdit oluşturmadıkları açık olmasına karşın Abdullah b. Ubey b. Selûl'le ittifaka girmeleri hâlinde bir tehlike oluşturmaktaydılar.⁴⁶⁰

Hz. Peygamber'in Medine'de Yahudilere karşı temkinli olduğu görülmektedir. Bunlar aynı zamanda Abdullah b. Ubey b. Selûl ile irtibat halindeydiler. Bu sebeptendir ki Hz. Peygamber Uhud'da bir Yahudi birliğinin savaşa iştiraki fikrini reddetmişti. Zira bu aşamada onlara güven duyulamayacağına hükmedilmişti.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 102; Hz. Muhammed Medine'de, s. 229.

⁴⁵⁸ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 103.

⁴⁵⁹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 231.

⁴⁶⁰ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 232-233.

⁴⁶¹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 44.

Hz. Peygamber, Yahudilerle dinleri ve malları üzerinde kalmak kaydıyla saldırmazlık antlaşması yapmıştı.⁴⁶² Bu metinde Yahudilerin lehinde ve aleyhinde hususlar vardı. Bu maddelerin bir kısmı Yahudilerin siyasi ve iktisadi alandaki birtakım bağımsızlıklarına zarar veriyordu. Bu anayasa onları tek ve asil varlıklar olarak tanımıyordu. Aksine sözleşmede sayılan İslâmlaşmış Arap kabileleri sayılarak bunlarla münasebette bulunacak Yahudi kabilelerinin hangi haklara sahip olacakları sıralanmaktaydı. Maddelere bakıldığı zaman bu şehir-devlet modelinde efendi konumunda bulunan Müslüman Arap kabilelerine Yahudilerin katılımının ifade edildiği görülmektedir.⁴⁶³

Bu sözleşme, açık bir şekilde Yahudilerin Mekkeli Kureyşlilere veya onların müttefiklerine yardımını yahut himaye hakkını engelliyordu. Öte yandan bu madde ile İslâm-Yahudi iş birliği ortaya çıkıyordu; zira dış güçler tarafından gruptan herhangi birine yapılan saldırı diğerine yapılmış sayılıyordu. Yöneticiler tarafından alınan kararlar ittifakın diğer üyelerini de bağlamaktaydı. Savaş masraflarını ise devletin üyelerinin her biri kendi bütçelerinden karşılamaktaydı. Dinî gerekçelerle çıkılan savaşlarda ise bir grubun diğerine yardım etme mesuliyeti bulunmamaktaydı. Yahudiler, Müslümanların düşmanlarına bundan böyle eman hakkı vermeyecekti. Akrabaları dahi olsa bunu yapamayacaktı. Arap kabileleri ve bunlara bağlı olanlar için aynı yükümlülükler geçerliydi. Nitekim: “*Benî Avf Yahudileri müminlerle birlikte bir ümmet teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri kendilerinedir. Bu hükme gerek mevlaları ve gerekse kendileri dâhildirler*”⁴⁶⁴

Yahudilerin sözleşme gereğince Hz. Peygamber’in düşmanlarına yardım etmemeleri gerekiyordu. Ancak Bedir dönüşü Yahudiler saldırganlaşmaya başladı. Bunun üzerine Allah Resûlü onları topladı ve İslâm’a davet etti. Onlara: “*Vallahi siz Benîm Allah’ın elçisi olduğumu biliyorsunuz!*” dedi. Onlar da: “*Ya Muhammet! Elde ettiğin zafer seni gururlandırmasın. Sen; cahil, savaşmasını bilmeyen bir kavmi*

⁴⁶² Antlaşmanın ayrıntıları için bkz. İbn Hişâm, 2/172-175.

⁴⁶³ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/194-196.

⁴⁶⁴ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/197-198.

*mağlup etmişsin. Vallahi biz savaşçıyız. Eğer bizimle savaşacak olsaydın, bizim gibilerle asla savaşmamış olduğunu öğrenecektin.”*⁴⁶⁵

Yahudiler Hz. Peygamber’in son peygamber olduklarını doğum yerinin Mekke, hicret yurdunun da Medine olduğunu çok iyi biliyorlardı. Bunu Tevrat’tan öğrenmişlerdi. O’nun vasıflarının Tevrat’ta anlatılanlarla harfi harfine uyduğu görülmekteydi.⁴⁶⁶

Yahudiler hicretten sonra Hz. Peygamberle veya Müslümanlar ile bir başka topluluğun arasındaki savaşa girmeyeceklerine dair söz verdiler. Watt, bu konuyu İslâm tarihi kaynaklarına bağlı olarak tartışmakta; iki kaynağa atıfta bulunmaktadır: İbn İshâk’ın konuya ilişkin kaynağını belirtememesine karşın Vâkidi’nin iki kaynağı vardır: Bunlar biri Selime sülalesinden şair Kab b. Malik’in torunu, öteki de Kurayza’ya mensup sülalenin Hz. Peygamber’e teslimiyeti sırasında çocuk olduğu için ölümden kurtulan Muhammed b. Kab’dır. Yazar, Selime’nin Yahudilere düşmanlığı ile diğerinin de din değiştirmesi sebebiyle ayrıldıkları gruba karşı bunların acımasız davranabileceklerini dolayısıyla sözlerinde abartı olabileceğini, nakledilen haberlerin doğruluğunun araştırılması gerektiğini belirtir. Bu haberlere itibar edilemez.⁴⁶⁷

Watt, Abdullah b. Selâm’dan başka Yahudilerden küçük bir grubun Müslüman olduğunu söylemektedir ki bu zat Benî Kaynukâ’dan idi. O, Yahudilerden bir grubun iman ettiğine dair Âl-i İmrân sûresi 199’uncu ayeti⁴⁶⁸ gösterir. Yazar ayrıca aynı surenin 115. ayetinden hareketle Hz. Peygamberle ümmetleşme bilinci ile bir araya gelmeyen ancak kendileri ümmet olmuş bir topluluktan söz etmektedir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ Vâkidi, Kitabü’l-Meğazi, 1/228-229.

⁴⁶⁶ Vâkidi, Kitabü’l-Meğazi, 2/9.

⁴⁶⁷ Watt, Hz. Muhammed Medine’de, s. 233-235.

⁴⁶⁸ “Ehl-i kitaptan öyleleri var ki Allah’a hem size indirilene hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah’a boyun eğerek iman ederler. Allah’ın âyetlerini az bir paraya satmazlar.”

⁴⁶⁹ Watt, Hz. Muhammed Medine’de, s. 235.

“Kitap ehlinin hepsi bir değildir: Onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okuyup duranlar vardır; bunlar Allah'a ve ahiret gününe inanır, kötülükten meneder, iyiliklere koşarlar. İşte onlar iyilerdendir.” (Al-i İmran 133)

Hz. Peygamber'in Yahudi adetlerini takip ettiğini belirten Watt, bu hususta şunu örnek göstermektedir: Hicretten önce Medine'de bulunan Musab b. Umeyr Hz. Peygamber'den toplantı için izin istediği zaman, ona Yahudilerin günü olan (Sabbat) cuma gününü gözetmesi kaydıyla izin verilmişti. Watt'ın verdiği bir başka örnek ise Hz. Peygamber'in henüz Mekke'de bulunduğu sırada yüzünü Kudüs'e çevirmesidir. Buna karşın yazar, Hz. Peygamber'in bu şekilde davranmasının onun Yahudilerle birlikte hareket ettiğini göstermeyeceğini de belirtir.⁴⁷⁰ Aksine Hz. Peygamber böyle yapmakla Medineli Müslümanların gönüllerini hoş etmek istemiş olabilir. Müellif, bütün bunlardan Hz. Peygamber'in kendi dinini Yahudilere benzetme ve Medineli Müslümanlarda Yahudi adetlerini takip ettirme konusunda bir teşvik olduğunu belirtmektedir. Aşure orucu ile Öğle namazını da bunlar arasında saymaktadır. Öte taraftan yazara göre Müslümanlar Yahudilerle uzlaşma yolunu tercih etmektedir. Onu bu fikre iten şey, Müslümanların kitap ehlinin yiyeceklerinden yiyebilmeleri ve onların kadınlarıyla evlenebilmeleridir. Buna Âl-i İmrân sûresinin 5. ayetini delil olarak göstermektedir.⁴⁷¹

Watt, İslâm hükümlerinin Yahudi diniyle benzerlik arz etmesini iki sebebe bağlamaktadır: Bunlardan biri; Yahudilerle uzlaşma niyeti, bir diğeri ise Hz. Peygamber'in bunlardan hareketle peygamberliğini rahatlıkla ispatlayabilmesidir. Ona göre ilk başlarda birinci sebep daha etkin olsa da sonraları ikinci sebebin daha baskın olduğunu belirtir. Nitekim hicretin ikinci yılında ayette⁴⁷² Yahudilerle tek bir olan Allah'a inanç konusunda birleşme teklif edilmektedir. Watt, Hz. Peygamber'in Yahudileri kendi dinine çekebilmek için tavizler verdiğini ileri sürmekte; buna karşın

⁴⁷⁰ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 236-237.

⁴⁷¹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 237-238.

⁴⁷² De ki: “Ey Ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazıları rab edinmesin.” Eğer yine yüz çevirirlerse, “Şahit olun ki biz Müslümanlarız” deyin. Kur'ân, 3/64.

onların tutumlarında bir değişiklik olmadığını aksine düşmanlıklarını artırdıklarını belirtmektedir.⁴⁷³ Müellif, kible yönünün Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesi ve Ramazan orucunun farz kılınmasının Yahudilerden kopuş sürecinin işaretleri olarak yorumlamaktadır. Ona göre Hz. Peygamber'in yönetimindeki Medine Devleti siyasi anlamda bir mücadele yürütürken Kur'ân da bunu fikrî mahiyette desteklemekteydi.⁴⁷⁴

Hz. Peygamber'in önceki kitaplarda geleceğinin müjdelenmesi ile ilgili ayetlerde tahrif yapılmıştır. Buna dair ayetlerde⁴⁷⁵ Tevrat ve İncil'de son peygamberin vasıfları belirtilmiş ve Hz. İsa'dan sonra gelecek bu kişinin adının Ahmed olduğu bildirilmiştir. Buna karşın Müslüman âlimler arasında, Nisâ sûresi 46. ayetinde⁴⁷⁶ Yahudilerin bir kısmının kelimeleri saptırması ifadesi, farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ancak müfessirlerin büyük çoğunluğu bu tahrifin Hz. Peygamber döneminde Yahudilerin yorumlarda yaptıkları tahrif şeklinde anlamışlardır. Hz. Peygamber'e dair işaretleri gizlemişler, cehennem ateşinin kendilerine çok az zarar vereceğini iddia etmişlerdir.⁴⁷⁷ Watt, bu konuyu çalışmasında ayrıntılı bir şekilde tahlil etmektedir. Ona göre “yuharrifune”den maksat ilahi metni kendi arzu ve isteklerine göre yorumlamadır; düz ve doğru anlamı ihmal etmektir.⁴⁷⁸

Yukarıda belirtildiği üzere Watt, Yahudilerin cehennemde kalsalar bile bunun çok az bir süre olduğunu inanmalarının gerekçesi olarak onların seçilmişlik duyguları ve mağrurluklarıyla açıklamaktadır. Yazar, Yahudilerle ilgili Kur'ân'da bulunan ifadeleri de değerlendirmektedir. Medineli Müslümanların Mekkeliler ile yaptığı

⁴⁷³ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 239-240.

⁴⁷⁴ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 242.

⁴⁷⁵ “Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar...” Kur'ân, 7/157; “Meryem oğlu İsa da şöyle demişti: “Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim.” Ama o (Ahmed) kendilerine apaçık kanıtlarla gelince, “Bu (kanıtlar) besbelli bir büyü!” dediler.” Kur'ân, 61/6.

⁴⁷⁶ “Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden saptırıyorlar...” Kur'ân, 4/46.

⁴⁷⁷ Muhammet Tarakçı, “Tahrif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 39, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayını, 2010, s. 423.

⁴⁷⁸ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 244-245.

mücadele kadar Yahudilerle mücadelesi vardır.⁴⁷⁹ Bu konuya aşağıda kabileler bağlamında tek tek temas edilecektir.

3.3.2. Kaynukâoğulları

Kaynukâoğulları Medine Sözleşmesini ilk ihlal eden Yahudi topluluğuydu.⁴⁸⁰ Watt'a göre gerçekte Hz. Peygamber, Bedir'den önce Yahudileri itaat altına alma ve onlardan kurtulma politikasını uygulamaya koymuştu.⁴⁸¹ Yahudiler Bedir Savaşı'ndan sonra düşmanca tutum sergilemeye başlamışlardı. Bunu üzerine Allah: *“Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez”*⁴⁸² ayetini vahyetmişti.

Ensar'dan evli bir kadın Benî Kaynukâ pazarına gitmişti. Kadın kendisine ait bir ziyetle kuyumcunun yanında oturuyordu. Bu sırada Kaynukâ Yahudilerinden bir kişi, kadından habersiz olarak onun arkasına oturup eteğini bir dikenle sırtına ilişti. Kadın ayağa kalkınca avret mahalli göründü ve oradakiler ona gülmüştü. Bunun üzerine kadını böyle bir durumda bırakan şahıs, bir Müslüman tarafından öldürülmüştü. Ardından Kaynukâlîlar bir araya gelip bu Müslüman'ı öldürdüler. Kaynukâlîlar bununla yetinmeyip Hz. Peygamberle yapmış oldukları antlaşma metnini O'nun üzerine atıp savaş açtılar ve kalelerine çekildiler. Hicretin 20. ayında Şevval ayının ortasından Zilkade'nin başına kadar Allah Resûlü onları kuşattı. Sonunda kalelerinden çıkarak teslim olmayı kabul ettiler. Allah Resûlünün kararıyla Medine'den sürüldüler.⁴⁸³

Kaynukâoğulları, toplu yerleşim halindeydiler. Çarşıları vardı ve altın işlemeciliği gibi zanaatla uğraşmaktaydılar. Kurayza ve Nadîr kabileleri ise tarım

⁴⁷⁹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 246-247.

⁴⁸⁰ Belâzürî, Fütûhu'l-Büldân, s. 17.

⁴⁸¹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 247.

⁴⁸² Kur'an, 8/58.

⁴⁸³ Vâkidi, Kitabü'l-Meğazi, I/229-231.

arazilerine sahiptiler ve buralarda çoğunlukla hurma yetiştiriciliğiyle uğraşıyorlardı.⁴⁸⁴ Watt, Benî Kaynukâ'nın sürülme olayını İbn Hişâm ve Vâkîdî'den aktarmaktadır. Yukarıdan bahsedilen olay bir savaş sebebi sayılarak kendilerine Medine'yi terk etmeleri için on beş günlük süre verilir. Eşyalarını almalarına müsaade edilir. Böylece Benî Kaynukâ Medine'yi terk ederek Suriye'ye gider. Watt, 700 kadar savaşçısı olan bu Yahudi kabilesine karşı Müslümanların başarısını, Hz. Peygamber'in Bedir'den sonra elde ettiği yüksek itibarla ilişkilendirmektedir.⁴⁸⁵ Benî Kaynukâ'nın Medine'den sürülmesiyle münafıkların başı Abdullah b. Ubey b. Selûl da yedi yüz civarında olan bu destekçilerini kaybetmiş oldu.⁴⁸⁶

3.3.3. Nadîroğulları

Hz. Peygamber yanında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Useyd b. Hudayr bulunduğu halde Benî Nadîr'in yanına gitti. Onlardan, Benî Kilâb kabilesi kendisiyle antlaşmış olmasına rağmen Amr b. Umeyye'nin öldürdüğü iki kişinin diyetlerini almaları hususunda yardım etmelerini istedi. Bunun üzerine onlar, aralarında bir plan yaparak Hz. Peygamber'den kurtulmak düşüncesiyle üzerine taş atmaya niyet ettiler ki Cebrail gelerek bu gizli plânı haber verdi. Allah Resûlü de yerinden kalkarak Medine'ye doğru yöneldi. Bu şekilde davranarak antlaşmayı bozduklarından on beş gün içinde Medine'yi terk etmeleri için Hz. Peygamber kendilerine Muhammed b. Mesleme'yi gönderdi. Ancak onlar, bu emri reddederek savaşmayı tercih etti. Abdullah b. Ubey de Nadîroğullarına adam göndererek Müslümanlarla savaşmaları hususunda onları teşvik etti. Allah Resûlü de üzerlerine giderek kalelerini on beş gece kuşattı. Onları teslim olmaya ikna etmek için hurmalıklarını kesti. Daha sonra zırh ve silahları dışındaki mallarını almalarına izin verildi. Bu hadise hicretin 4. Senesi Rebû'l-evvel ayında (625 Ağustos) gerçekleşti. Benî Nadîr toprağı savaşız olarak

⁴⁸⁴ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 230.

⁴⁸⁵ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 247-248.

⁴⁸⁶ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 36.

alınması hasebiyle savaş malzemeleri dışında kalanlar Muhacirler arasında paylaştırıldı.⁴⁸⁷

Watt, Benî Nadîr'in sürgünü hakkında Hz. Peygamber tarafından ileri sürülen gerekçeyi zayıf bulur; zira suça karşı talep edilen cezanın orantısız olduğunu belirtir. Buna rağmen batılların bu sebepleri oldukça küçümsemesini de doğru bulmaz. Yazar malların müsâdere edildiğinden ve Muhacirlere paylaştırıldığından bahsetmektedir.⁴⁸⁸

Hayber'e sürülen Nadîroğulları Hendek Savaşı'nda Kureyş'in yanında yer aldı. Zira Medine'deki topraklarını yeniden geri alma arzusu vardı. Bunların Hayber'de rahat durmamaları, Müslümanlara karşı bir birlik kurma çabasına girişmeleri sebebiyle, liderleri Useyr ile birtakım Yahudiler bir suikast tertibiyle öldürüldü.⁴⁸⁹

3.3.4. Kurayzaoğulları

Benî Kurayza Yahudileri Hendek Savaşı'nda Hz. Peygamber'le yaptıkları antlaşmaya aykırı olarak Mekkelilere yardım etti. Bu nedenle hicretin 5. yılında Zilkade ayı (Nisân 627) içerisinde Benî Kurayza kuşatıldı. Bu kuşatma on beş gün sürdü. Hz. Peygamber bunlar hakkında hüküm vermek üzere kendilerinin tanıyıp itimat ettikleri Evs'ten Sa'd b. Muâz'ı tayin etti. Sa'd da sakalı çıkan erkeklerin öldürülmesine kadın ve çocukların esir edilmesine, mallarının müsâdere edilerek Müslümanlara dağıtılmasını kararlaştırdı. Hz. Peygamber onun bu kararını şer'î olarak doğru buldu.⁴⁹⁰

Watt, Hz. Peygamber'in Kurayzaoğullarından emin olmak için onlarla antlaşma yoluna gittiğini belirtir. Zira bunların muhasara esnasında ne yapacakları kestirilemiyordu. Kureyzalılar hendeğin kazılmasında Müslümanlara alet edevat temin etmişlerdi. Ancak Benî Nadîr'den Huyey b. Ahtab bunların akıllarını çeldi. Bu sebeplerdir ki Benî Kurayza, Müslümanlar tarafından gelecek bir saldırı ihtimaline

⁴⁸⁷ Belâzürî, Fütûhu'l-Büldân, 17-19; Vâkidi, Kitabü'l-Meğazi, II/7-20, bu hadiseyle ilgili olarak Haşr Suresi 2-5 ayetleri nazil olmuştur.

⁴⁸⁸ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 250-251.

⁴⁸⁹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 251-252.

⁴⁹⁰ Belâzürî, Fütuhul Büldan, s. 23.

karşı Kureyş ve Gatafân'dan sığınma talep etti. Buna karşın Hz. Peygamber'in uyguladığı stratejiyle Benî Kurayza onlardan bu emanı almada başarılı olamadı.⁴⁹¹ Yazara göre, Hz. Peygamber; yaptığı antlaşmaya riayet etmeyen, Medine muhasarası sırasında tam anlamıyla tarafsız kalmayan, müşrik ve onların müttefikleriyle görüşmeler yapan Benî Kureyza'nın cezalandırılması gerektiğini düşünmüştü. Kendilerinden şartsız olarak teslim olmalarını istenmişti. Evs kabilesi bunlarla daha önce ittifak halinde olmaları hasebiyle bu olaya üzölmüşlerdi.⁴⁹²

Avrupalı yazarların bu kararı hunharca bulmalarına karşın Watt, meseleyi şu şekilde değerlendirmektedir: Sa'd b. Muâz'ın daha yumuşak bir karar vermesi bekleniyordu. Ancak burada Sa'd kimsenin kınamasını dikkate almayarak kararını verdi. Öte yandan Sa'd b. Muâz kendi kabilesinin bu kararına saygı göstereceği hususunda Hz. Peygamber'i ikna etmişti. Yazara göre Sa'd eğer aksi bir karar verseydi, bu Hz. Peygamber'in otoritesi bundan zarar görebilirdi. Bu olay İslâmiyet'e rağmen kabile bağılılığı fikrinin hâlâ canlı olduğunu göstermişti. Karar için Sa'd b. Muâz'ın seçilmesini ise Watt, Hz. Peygamber'in diktatörlüğünü gizlemeye matuf bir hareket değil aksine zor durumla başa çıkmanın zarif bir yolu olarak değerlendirmektedir.⁴⁹³ Böylece Medine'de bulunan birkaç küçük grup dışında Yahudiler tasfiye edilmişti. Yahudilerle ilgili tüm tutumlarında Hz. Peygamber'i aşırılıkla suçlayan Watt, O'na biraz hak vererek de tarafsız kaldığı izlenimi vermektedir.

3.3.5. Hayber Yahudileri

Hayber'de farklı kültür ve ırklara mensup Yahudiler oturmaktaydı. Ancak Medine'den yakın zamanda kovulan Benî Nadîr Yahudileri burada yönetici zümreyi teşkil etmekteydi. Medine'deki haklarına erişinceye kadar hiçbir şey onları tatmin edemezdi. Zengindiler, ancak harp etme yetenekleri zayıftı.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 62.

⁴⁹² Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 252-253.

⁴⁹³ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 254-255.

⁴⁹⁴ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/251.

Kureyş'in Hendek Savaşı öncesinde Müslümanlara karşı kurduğu ittifak içerisinde Hayber Yahudileri de yer almaktaydı. Bu sebeple, Hz. Peygamber, Hudeybiye'de müşriklerle antlaşma yaptıktan sonra hicretin 7. yılı Safer ayında (628) Hayberlilere karşı savaş açtı. Onlar da aynı şekilde mukabelede bulundu. Hayber Yahudileri kendilerine ve kalelerine çok güvenmekteydiler, on bin kadar savaşçıları vardı. Müslümanların kendilerini gördükten sonra cesaretlerinin kırılacağına inanmaktaydılar. Ancak İslâm ordusunun muhasarası bir aya yakın sürdü. Sonunda Hayberliler hayatlarına dokunulmaması, üzerlerindeki eşyaları, altın ve gümüşleri kendilerine kalmak koşuluyla Hz. Peygamber'le sulh yaptı ve iyi bir tarımcı olmaları nedeniyle, elde ettikleri meyve ve tahılın yarısını vermeleri karşılığında yerlerinde kalmalarına izin verildi.⁴⁹⁵ Bundan böyle hasat zamanı Allah elçisi bunlara Abdullah b. Revâha'yı gönderiyordu. O, hurma olgunlaşmadan Müslümanların alacağı miktarı belirliyordu.⁴⁹⁶ Allah Resûlü Hayber Yahudilerine mektup yazarak onlara: “*Ey ehl-i Tevrat! Siz kitabınızda bunu buluyorsunuz*” diyerek Fetih Sûresi 29. ayetini⁴⁹⁷ bildirdi.

498

3.4. Kureyşle Mücadele

Medine'ye hicretten sonra yeni bir devletin kurulmasıyla artık Kureyşle mücadele başladı. Kur'ân İslâm düşmanlarıyla savaşa izin verilince⁴⁹⁹ Kureyş'e karşı nasıl tavır alınacağı belirlendi. Öncelikle Kureyş kervanlarının Medine'nin

⁴⁹⁵ Belâzürî, Fütûhu'l-Büldân, 25, 28; Vâkıdî, Kitabü'l-Meğazi, 2/291 vd.

⁴⁹⁶ Zühri, el-Meğazi, s. 74.

⁴⁹⁷ O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah'ın lutf ve rızasına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur; Tevrat'ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil'deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (müminler) yüzünden kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye (böyle olmuştur). Onlar arasından iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaad etmektedir.

⁴⁹⁸ İbn Hişâm, II/238

⁴⁹⁹ “Saldırıya uğrayanlara zulme mâruz kaldıkları için savaş izni verildi. Allah onları muzaffer kılmaya elbette kadirdir” Kur'ân, 22/39.

çevresinden geçmesine engel olunacak, bunlara baskınlar düzenlenerek iktisadi bakımdan zararlar verilecektir. Bu cümleden Şam'a gidip gelen Kureyş kervanlarına çeşitli gazve ve seriyyeler yapıldı. Buna mukabil, Mekkeliler kendi istihbarat olanakları, Medine'deki Yahudi ve münafıkların sızdırdığı haberlerle ani baskınlardan kurtulmayı başarmaktaydı.

Hicretin 7-16. ayları arasında yapılan dört gazve ve üç seriyyeye rağmen ticaret kervanları yakalanamamıştı.⁵⁰⁰ Hz. Peygamber sonuç alınamayan bu seferlerden hareketle Batn-ı Nahle Seriyyesi'nde gidilecek yeri gizli tuttu. Hicretten 17 ay sonra Recep ayında (Ocak 624) Abdullah b. Cahş'a: "*Sabaha hazır ol, yanında silahın olsun, seni bir tarafa göndereceğim*" dedi. Sabah da Abdullah'ın eline bir name tutturarak bunu iki gece yürüdüktan sonra açacaksın diye emir verdi. Abdullah, yanında aldığı bir grup Muhacirle yola çıktı. Tabi Hz. Peygamber hangi yönde ilerlemesi gerektiğini ona belirtmişti. Nihayet vakti gelince mektubu açan Abdullah, seferin Batn-ı Nahle'deki Kureyş kervanı üzerine olduğunu gördü. Nitekim Kureyş kafilesi Müslümanları beklemedikleri bir anda karşılarında görünce ne yapacaklarını şaşırıldı. Böylece Abdullah b. Cahş ciddi bir ganimetle geri dönmeyi başardı.⁵⁰¹ Böylece Kureyş ile Muhacir arasında ilk sıcak çarpışma gerçekleşti. Watt, diğer seferlerden ders çıkaran Hz. Peygamber'in bu seriyyede gizliliğe çok dikkat ettiğine dikkat çekmektedir.⁵⁰²

Medinelilere ait otlayan bazı develerin çalındığı gerekçesiyle Hicretin 2. senesinde Kürz bin Cabir el-Fihri'ye karşı gazve düzenlendi (623). Buna ilk Bedir Gazvesi de denir.⁵⁰³ Kureyşliler, Medineli Müslümanların ticaret yollarının güvenliğini sarstıkları gerekçesiyle Bedir'de Müslümanlarla savaşmak için büyük bir arzu duymaktaydılar. Watt, bu noktada Müslümanlara savaşma izninin verilme

⁵⁰⁰ Mustafa Fayda, "Batn-ı Nahle Seriyyesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1992, 5/202.

⁵⁰¹ Vâkıdî, Kitabü'l-Meğazi, 1/59-65.

⁵⁰² Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 26-27.

⁵⁰³ Ayrıntı için bkz. Mustafa Fayda, "Sefevan Gazvesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2009, 36/299.

gerekçesini ayete dayanarak onların zulme uğramaları ve “Rabbimiz Allah’tır” demelerini göstermektedir.⁵⁰⁴

Mekkeli müşrikler ile Müslümanlar arasındaki asıl büyük karşılaşma ise Bedir’de hicretin 2. yılında Ramazan ayında (624) senesinde gerçekleşti. Hz. Peygamber sahabeye Şam’dan dönen kervanının takip edilmesi emrini vermişti. İstihbarat toplanması amacıyla etrafa adamlar göndermişti. Bu kervan bin deveden oluşmakta ve oldukça yüklü miktarda ziynet taşımaktaydı.⁵⁰⁵ Sahâbe hareket ederken bir çarpışma olmayacağını sadece ganimet elde edip geri dönüleceğini düşündü. Bu savaşta Müslümanların sayısının 307-314 aralığında olduğu rivayet edilmektedir. Bedir Savaşında Kureyş’ten 70 kişi öldürüldü, 70 kişi de esir edildi. Böylece Müslümanlar kesin bir galibiyet elde etti.⁵⁰⁶

Müslümanlar ile Mekkeliler arasında cereyan eden bu savaşların iktisadi, siyasi ve sosyal bir çok yönünün olduğu muhakkaktır. Watt’a göre Bedir Savaşı’na sebep olacak Kureyş ticarî kervanının emniyeti idi. Ancak bu tesis edilmesine rağmen Ebû Cehil geri çekilmemekte kararlıydı. Yazar bu noktada Ebû Cehil’in yeterli bir taraftarının olmadığını belirterek Kureyş kabilesinin bir güç birliği sağlayamamasından söz eder. Zira, Zühre ve Adiyyoğulları bu işten Ebû Cehil’in kârlı çıkacağını düşündüklerinden geri çekilmişlerdi.⁵⁰⁷

Yazar, Bedir Savaşı’nın kazanılmasında çeşitli sebeplerden bahseder: Bunlar; Kureyşin kendi arasında bir birliğin olmaması, başlangıçta 950 olan sayının geri dönmelerle 600’e kadar düşmüş olmasıdır. Ancak Müslümanlar tarafından meseleye bakılacak olursa burada ahiret inancıyla Müslümanların savaşa diğerlerine göre daha iyi motive oldukları anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in üstün komuta yeteneğini de bu

⁵⁰⁴ Watt, Hz. Muhammed Medine’de, s. 25.

⁵⁰⁵ Vâkıdî, Kitabü’l-Meğazi, 1/70, 74 vd.

⁵⁰⁶ Taberî, 4/257, 263 vd.

⁵⁰⁷ Watt, Hz. Muhammed Medine’de, s. 33.

başarıda göz ardı edilemez. Ayrıca bu savaşa Muhacirlerin tam bir katılım sağladıkları görülmektedir.⁵⁰⁸

Müşrikler bu büyük hezimetini kendilerine yediremediler, daha dün ezdikleri kitle bugün onlara kafa tutmaktaydı. Bu açıdan yeni bir savaş için sürekli bir hazırlık yapmaktaydılar. Bedrin intikamını mutlaka alacaklardı. Hicretin 3. yılında (625) müşrikler Bedir'deki yenilgiyi tamamıyla ortadan kaldırmak ve hafızalardan silmek üzere Medine'ye doğru yola çıkmıştı. Bu savaşa hazırlık evresinde Ebû Süfyân, dönüş yolunda Müslümanlardan kurtardığı kervanı Kabe'de bekletti. Bedir Savaşı'ndan sonra Kureyş ileri gelenleri bu kervanın kârı ile Müslümanlardan Bedir'in intikamını alacak bir ordunun hazırlanmasını kararlaştırdı.⁵⁰⁹ Nitekim kendilerince o intikamı aldılar.

Uhud Savaşı'ndan önce hicretin 2. yılında (624) Ebû Süfyân bir gövde gösterisi yapmak amacıyla Medine'ye kadar gelmiş, iki ev ve bazı tarım arazilerini yaktıktan sonra geriye dönmüştü. Hatta dönerken yanlarında arpa unlarını terk etmeleri üzerine Müslümanlar bu gazveye "Sevik Gazvesi" de demiştir.⁵¹⁰ Bu aktarımıyla Watt'ın büyük savaşları sebep ve sonuçlarıyla iyi takip ettiği görülmektedir.

Hiz. Peygamber Bedir'de müşriklerle tekrar bir araya geleceklerine söz vermişti. Allah Resûlü bu hususta Ebû Süfyân'a teminat vermişti. Nitekim, hicretin 4. yılında Allah Resûlü Bedir'e gelerek Ebû Süfyân'ı beklemeye başladı. Ancak savaş için yola çıkan Ebû Süfyân karar değiştirip geri döndü. Buna gerekçe olarak o seneki kıtlığı gösterdi. Hâlbuki Müslümanların karşısına çıkmaya cesaret edemedi. Uhud savaşında ise Kureyş ordusu 200 atlı 700 zırhlı ve 3000 deve olmak üzere toplam 3000 bin kişilikti. Allah elçisinin görüşü Medine'de kalıp savunma savaşı yapılmasıydı. Buna rağmen Hiz. Hamza ve bazı gençlerin ısrarıyla meydan savaşı yapılması kararlaştırılmıştı. Müslümanlar ise 100 zırhlı idi.⁵¹¹

⁵⁰⁸ Watt, Hiz. Muhammed Medine'de, s. 34-35.

⁵⁰⁹ Vâkıdî, Kitabü'l-Meğazi, 1/251-252.

⁵¹⁰ Watt, Hiz. Muhammed Medine'de, s. 42.

⁵¹¹ İbn Hişâm, 3/458-460.

Yazara göre, Uhud Savaşı'nda Müslümanlar piyade olarak üstün geldi. Ancak kaynaklarda belirtilen Müslümanların Mekke'ye kadar gittikleri ve yağma yaptıkları rivayetini de abartılı bulur. Zira Müslümanların eline bir ganimetin geçtiğinden söz edilmemektedir. Yazar, Müslümanların başlangıçtaki üstünlüklerini koruyamamalarını Kur'ân'dan da hareketle savaş disiplinlerinin bozulmasına bağlamıştır. Nitekim Hz. Peygamber bunun farkındaydı ve Yahudileri kabul etmemesi de bununla ilişkiliydi.⁵¹²

Watt, Uhud Savaşı'ndan sonra Kureyş ile Müslümanların Bedir'de tekrar karşı karşıya gelmemesini her iki tarafın güç gösterisi ile açıklamaktadır. Mekkeliler her açıdan daha üstündü; ancak bir karşılaşma söz konusu olmamıştı.⁵¹³ Müşriklerin Müslümanlarla bir diğer karşılaşması ise hicretin 5. yılında (627) Medine sınırında gerçekleşmişti. Bu sırada müşriklerin reisi Ebû Süfyân'dı. Bunlar Müslümanları on gün muhasaraya aldılar. Öyle ki bütün Müslümanlar bundan ıstırap duydu. Ancak Ebû Süfyân, Benî Kurayza'nın kendilerine yardım etme sözünün bir tuzak olduğuna inanarak kendi topluluğuna şöyle seslendi: “*Siz Mekkeliler Kurayza'nın hilesinin içindediniz. [Dönmek için] toplanın!*”. Böylece kalplerine gelen bir korku ile ateşlerini söndürüp savaşmaksızın muhasarayı kaldırdılar. “...*Allah müminlere savaş için yetip arttı. Allah güçlüdür, üstündür.*”⁵¹⁴ ayetinin bu konu hakkında indiği rivayet edilmektedir.⁵¹⁵

Müşrikler, bu savaşta şimdiye dek kendilerine bağlı olmayan diğer müşrik kabileleri bile yanlarına çekmeyi başarmışlardı. Nitekim, Mekke ve Tâif arasında siyasi ve iktisadi bir çekişmenin varlığına rağmen İslâm ile mücadelede iş birliği yapıyorlardı. Hendek savaşı sırasında ise Sakifliler Mekkelilerin saflarında yer almıştı. Ancak hicretin 6. yılından itibaren Tâifliler Hz. Peygamber'e yaklaşmıştı. Zira

⁵¹² Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 47-49.

⁵¹³ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 58.

⁵¹⁴ Kur'ân, 33/25.

⁵¹⁵ Zühri, el-Meğazi, 70.

Tâifliler, Mekkelilerin Kuzey ülkelerine doğru giden ticaret yollarının kesilmiş olmasından zarar görmüşlerdi.⁵¹⁶

Watt'a göre Hendek Gazvesi Kureyşlilerin Müslümanların gücünü yok etmek için çıktıkları son hamleydi. Nitekim Kureyş, Gatafân ve Süleym kabilelerini yanlarına çekmek suretiyle 10.0000 kişilik bir ordu oluşturdu. Bu muazzam güce karşı Hz. Peygamber 3.000 kişilik bir kuvvete güveniyordu. Yazar Kureyş'in bu sayıdaki kuvvetine rağmen başarısız olmasını; Hz. Peygamber'in üstün stratejisi, istihbarat servisi ve gizli ajanlarının varlığıyla açıklamaktadır.⁵¹⁷

Savaşın sadece ekonomik, siyasi ve sosyal boyutuna bakmayan yazar, bunların yol açtığı teolojik problemleri de tartışmaktadır. Mesela, Bedir'de gelen zafer Uhud'da neden gelmemişti? Bu Hz. Muhammed'in peygamber olmadığını mı gösterir? İşte bu konulara yazar Kur'ân'a⁵¹⁸ atıflar yapar. Batılı kaynakları da eleştiren yazar, onların İslâm tarihi kaynaklarının Uhud'daki başarısızlığı tümüyle gizledikleri iddiasını doğru bulmaz. Aksine dikkatli incelendiğinde kaynakların bu durumu daha hüzünlü bir şekilde tasvir ettiklerini dile getirir. Yazara göre Uhud Savaşı'nda genel olarak hem Hz. Peygamber hem de Kureyş kendi konumlarını muhafaza etmişlerdi. Ayrıca Mekkelilerin üstün olduğu tezi doğru değildir. Eğer öyle olsalardı saldırıya geçerlerdi, ama bunu yapamamışlardır. Hatta Watt, biraz ironiyle müşriklerin yurtlarına dönmelerini akıllıca bir davranış olarak değerlendirmektedir.⁵¹⁹

3.5. Diğer Topluluk ve Devletlerle Siyasal İlişkiler

Hz. Peygamber diplomatik ilişkilerinde mücadeleden daha çok müzakere yöntemini benimsemiştir. Diyalogdan yana olduğunu Hudeybiye Antlaşması'nda

⁵¹⁶ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/488.

⁵¹⁷ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, 36-38.

⁵¹⁸ "O zaman Peygamber arkanızdan sizi çağırdığı halde siz, durmadan (savaş alanından) uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. (Allah) size keder üstüne keder verdi ki bundan dolayı gerek elinizden gidene gerekse başınıza gelenlere üzülmesiniz. Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Kur'ân, 3/153) ve diğer ayetler 3/166.

⁵¹⁹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 49-50.

(628) göstermiştir. Zira Kureyş'in temsilcisi Süheyl b. Amr'ın zor şartlarına rağmen o, iki grubun birbiriyle münasebet kurabileceği barışı tercih etmiştir. Netice itibariyle bu tutum İslâm adına olumlu neticelenmiş, antlaşma şartlarının bir gereği olarak oluşan güvenli ortamda Mekkeliler İslâm'ı tanıyarak Müslüman olmaya başlamışlardı.

Hz. Peygamber'e vahyin başladığı yıllarda Bizans ile İran arasında büyük bir savaş hali vardı. Nitekim Şam, Kudüs ve hatta İskenderiye İran'ın kontrolüne girmişti (613-617). O sırada sadece Habeşistan bu kaos ortamının dışındaydı. Bu bağlamda İslâmiyet'in doğuşunda Müslümanların ilk siyasi ilişki kurdukları devlet Habeşistan'dı. Hz. Peygamber Habeşistan'a ilk hicret esnasında Necâşi'ye hitaben bir mektup yazdı. Bir diğer mektup ise Hicretin 6. yılında gönderildi. Hz. Peygamber, Necâşi'nin bu mektuplara mukabil sözlerinden iman ettiğine hükmetmiş, vefatında Medine'de gıyabi cenaze namazı kıldırılmıştı.⁵²⁰

Hz. Peygamber Hendek Savaşı öncesi geniş ittifak antlaşması içerisinde yer alan bütün gruplara karşı çeşitli seferler düzenlemişti. Kureyş'in en büyük müttefiki Mekke'nin etrafında oturan Ehâbîş kabileleriydi. Bunlar Kureyşlilerin en sadık dostuydu ki Mekke'de Müslümanların boykot edilmesi hareketine de katılmışlardı. Uhud'da aynı şekilde müşriklerin safında yer almışlardı. Ancak daha sonra Hudeybiye sulhu sırasında bunların lideri el-Huleys, Mekkelilerin Hz. Peygamber'e gönderdiği elçilerden biri oldu ve Müslümanların barışçıl niyetle hac edecekleri hususunda Mekkeli yöneticileri ikna etmişti. Hatta bunu yapmadıkları takdirde kendilerinin Müslümanları himaye edeceklerini Kureyş'e bildirmişti. Ehâbîşler bu tutumlarına karşın, Hudeybiye'den sonra Müslümanlara mukavemet gösterenlerin başını çekti. Fakat bir süre sonra Kureyşi taklit ederek onlar da Müslüman oldu.⁵²¹

Hudeybiye Antlaşması bir barış ortamı doğurdu. Hz. Peygamber bu antlaşmadan sonra Yahudi, Hıristiyan, Mecusi veya müşrik birçok kabileye elçiler gönderdi. Bundan önce diğer devlet kabilelerle ilişki kurulmuşsa da bu antlaşma sonrası

⁵²⁰ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/295, 301.

⁵²¹ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/280-283.

kendisini emniyete alan Müslümanlar birçok kabile ve devletle irtibat kurmaya başladı. Arap Yarımadası'nda İran'a bağlı grupların varlığı biliniyordu. Bahreyn bölgesi bunlardan biriydi. Hudeybiye'den sonra bunlar da İslâm'a katıldı.⁵²²

Hz. Peygamber elçilerini gönderirken onlara; “*Müjdeleyin, nefret ettirmeyin, kolaylık gösterin, güçleştirmeyin*” diye emir veriyordu. Ayrıca devlet büyüklerine verilecek namelerin saygın kişiler aracılığıyla verilmesini tavsiye ediyordu. Nitekim Bizans'a elçi olarak gönderilen Dihye'ye mektubun Busrâ hâkimi aracılığıyla Kayser'e verilmesini emretmişti. Ayrıca devlet büyüklerine bazı hediyeler göndermişti.⁵²³

Hz. Peygamber'in elçi veya mektup vasıtasıyla ulaştığı ilk kabile Temim idi. Onun reisi Eksem b. Sayfi'nin İslâm'ı tanıma isteğine karşı bunu açıklayıcı mahiyette bir mektupla cevap verildi. Bu kabileye Medine devrinde ayrıca dokuz mektup daha gönderildi. Ancak bunların İslâm'ı kabulleri hicretin 9. yılında mümkün olabildi.⁵²⁴ Watt, Hz. Peygamber'in bu kabileyi kazanmak için kabilenin ileri gelenlerinden biri olarak Mekke Fethi'ne katılan Akra b. Hâbis'e yüz deve verdiğini belirtir. Yazar bu harekette bir diğer ihtimal olarak Gatafân kabilesi reisi Uyeyne b. Hısn'ı kışkandırılmasının amaçlanmış olabileceğinden söz eder.⁵²⁵

Medine'de Müslümanlar, Kureyşle ittifak içerisinde yer alan Süleym ve Gatafân kabilelerine baskın düzenledi. Bu baskınlar sırasında ganimet olarak epeyce bir deve de ele geçirildi. Bunun akabinde üç yüz kişilik bir grupla Süleym'e tekrar bir baskın düzenlendi.⁵²⁶ Hendek Gazvesi'nde Gatafân kabilesi müşriklere destek vermişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, bir elçi göndererek onlara müşriklere ayrılmaları karşılığında Ensar'ın meyvesinin üçte birini teklif etmişti. Ancak onların lideri Uyeyne b. Hısn meyvelerin yarısının verilmesi hâlinde böyle bir şey yapabileceğini belirtmişti.

⁵²² M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/258.

⁵²³ M. Ali Kapar, “Hz. Peygamber'in Diplomatik Münasebetleri”, *İslâmi Araştırmalar*, Sayı: 5, (Ekim-1987), 73.

⁵²⁴ Kapar, “Hz. Peygamber'in Diplomatik Münasebetleri”, s. 70-71.

⁵²⁵ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 171.

⁵²⁶ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 40.

Bunun üzerine Allah Resûlü Evs ve Hazrecle istişare sonucunda bu teklifi reddetmişti.⁵²⁷

Hendek Gazvesi öncesi Kureyş'in kurduğu büyük ittifak içerisinde birçok kabile yer aldı. Gatafân, Fezare, Benî Süleym, Kinâne ve Sakîf kabileleri bunlardandı. Ayrıca Suriye ve Irak bölgelerinden gelen Medinelilere ait tahıl yüklü kervanlar, Arabistan'ın en kuzeyinde yer alan Dûmetü'l-cendel bölgesi üzerinden geçmekteydi. Bu ittifakın kurulduğu sırada Dûmetü'l-cendel başkanı Ukeydir de bahsi geçen kervan yolunu Medinelilere kapatmıştı. Böyle bir kararın alınmasında Hayber Yahudilerinin büyük bir katkısı vardı.⁵²⁸

Hz. Peygamber'in kabilelerle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu Watt'ın üzerinde yoğunlaştığı bir başka husustur. Burada kavramsal bir tahlile başvurur ve kabilenin büyük bir topluluk olduğundan ve bunun altında küçük grupların yer aldığından söz eder. Geleneksel olan görüş Hz. Peygamberin ömrünün son iki yılında kabilelerin birçoğunun İslâmiyet'i benimsedikleri şeklindedir. Nitekim Hicretin 9. yılı (Nisân 630-Nisân 631) "Heyetler Yılı" olarak bilinir. Her kabile gruplar halinde heyetler göndermeye başlamıştı. Fakat bir süre sonra kabilelerin bir kısmı Medine'ye yapmış oldukları ödemededen rahatsız olmaya başlar. Nitekim Hz. Peygamber'in sağlığının kötüleşmesiyle Yemen'de Esved, Yemame'de Müseylime ve Esed kabilesinde Tuleyha isyana önderlik eder.⁵²⁹

Hz. Peygamber'in kabilelerle ilgili siyasetinde yazar, iki sorundan söz eder: Kabilelerin Hz. Peygamberle görüşmeleri sosyal, siyasî ve dinî konuların hangileriyle ilgiliydi? Geniş olarak gelen heyetlerin tümüyle Müslüman oldukları söylenebilir mi? Çünkü heyetlerdeki şahıslar kabilelerinden ziyade çoğunlukla kendilerini temsil etmekteydi. Gassan heyeti bu hadiseye örnek olarak verilebilir. Bunlar kabilelerinin şereflerine bağlı olarak ziyarette bulunmuştu.⁵³⁰

⁵²⁷Zühri, el-Meğazi, s. 69-70.

⁵²⁸ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/241-242.

⁵²⁹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 108.

⁵³⁰ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 109-110.

Hz. Peygamber'i Ensar ve Muhacir dışında Medine'nin batısında ve güneybatısındaki kabileler de desteklemiştir. Mekke fethi sırasında Süleym, Gıfâr, Eslem, Ka'b b. Amr, Müzeyne, Cüheyne, Leys, Damre, Sa'd b. Bekr ve Eşca kabilelerini temsil eden birlikler vardı. Süleym ve Eşca hariç diğer kabileler bahsedilen bölgelerden geliyorlardı.⁵³¹

Kureyş, Hz. Peygamber'in Medine'deki konumunu dikkate alarak kabilelerle yeni ilişki içerisine girmiştir. Buna karşın hicretten sonra ilk iki yıl içerisinde Hz. Peygamber'in çevre kabileler ile dostluk ilişkileri kurmaya özen göstermiştir. Zira gazveye çıktığında Medine'nin güvende olması gerekiyordu. Nitekim 623 yılında bu bağlamda Müdlic ve Damre kabileleriyle antlaşma yapmıştır. Kinâne kabilesinden olan bu topluluklar Mekkelilerle anlaşmazlık içerisindeydi. Antlaşmanın özü karşılıklı yardımlaşmadır. Bir başka antlaşmada ise Hz. Peygamber, Kureyş'e karşı Kinâne'den yardım istemeyecektir. Stratejik olarak Mekkeliler ile menfaat çatışmasına girenlerle öncelik olarak antlaşma yoluna gidildi.⁵³²

Watt'a göre bu şekilde yapılan antlaşmalarda ilk hedef Medine'nin güvenliğini sağlamaktı. Ancak ikinci aşamada, söz konusu kabilelerin gazvelere katılımı amaçlanmaktaydı. Öncelikle Evs ve Hazrec kabileleriyle ittifak içerisinde bulunan kabilelerle doğal bir ittifak oluşturulmuştu. Cüheyne ile de tarafsızlık antlaşması yapılmıştı. Buna göre Kureyş ile mücadelelerinde Cüheyne tarafsız kalacaktı. Nitekim Cüheynelilerin zamanla Medine'ye yerleştikleri görülmektedir. Bunlardan bazı fertler Bedir ve Uhuda'da katılmıştı.⁵³³

3.6. Abdullah'ın Oğlu Muhammed'den Devlet Başkanı Hz. Muhammed'e

Bu başlık altında Hz. Peygamber'in kişiliği, devlet adamlığı ve yenilikçi yönleri Watt'ın perspektifinden bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Tüm bu yönleriyle O,

⁵³¹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 112.

⁵³² Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 113-114.

⁵³³ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 114-115.

insanlığın örnek şahsiyetlerinin en başta gelenidir. Yazar, diğer oryantalistlerin farklı olarak O'nun bu niteliklerini daha tutarlı ve nesnel bir şekilde değerlendirmeye çalışmıştır.

3.6.1. Kişilik olarak Hz. Muhammed

Hz. Peygamber'in beşer olarak kişiliği vahiy misyonundan ayrı olarak değerlendirilemez. O sıradan bir insan değildir; dolayısıyla bir beşer olarak yaptığı hareketlerde zaman zaman vahiy yoluyla uyarılmıştır. Nitekim bunların birinde âmâ olan Abdullah b. Ümm-i Mektûm'dan yüz çevirerek ondan servetçe daha üstün olan Utbe b. Rebîa'ya dönmesi üzerine ikaz edilmiştir.⁵³⁴ Burada Hz. Peygamber nezdinde tebliğde veya insanlarla iletişimde bir metot öğretilmiştir.

Ka'b b. Eşref, şiirleriyle Hz. Peygambere karşı Mekke halkının yanında yer alarak onları cesaretlendirici şiirler söylemesi hasebiyle Müslümanlar tarafından öldürülmesi için plân yapıldı. Hatta ona süt kardeşi Ebû Nâile aracılığıyla bir tuzak kuruldu ve öldürüldü. Watt'a göre bu zatın cesedinin Hz. Peygamber'in önüne atılması, Hz. Peygamber'in biraz gaddar ve tahammülsüz olduğunu gösterir.⁵³⁵

Hz. Peygamber'in davasına sarsılmaz bir kararlıkla bağlı olduğu hususu Watt'ın sürekli vurguladığı bir konudur. Dolayısıyla onun vizyonu ve ferasetine şahit olanların ondan etkilenmemesi asla söz konusu değildi. İyi bir stratejiyle Mekke'yi fethetti. Düşmanlarına karşı lütuf ve ihsanlarda bulundu. Çoğu kere hata yapmadan emin adımlarla hedefine doğru ilerledi. Yazara göre eğer bu tarihî olaylar kayıtlarla sabit olmamış olsaydı, bugün çok az kişi, kavmi tarafından kendisiyle alay edilen bir peygamberin muzaffer bir komutan olan Mekke'ye girdiğine inanabilirdi.⁵³⁶ Savaşlar esnasında Hz. Peygamberin önceden istihbarat topladığı görülmektedir. Nitekim Bedir

⁵³⁴ İbn İshâk, 293. "Yüzünü ekşitti ve sırtını döndü, Yanına o âmâ geldi diye. Nereden biliyorsun, belki o senden öğrenecekleriyle temizlenip arınacaktır? Yahut düşünüp öğüt alacaktır da, bu öğüt ona fayda verecektir? Fakat kendisini ihtiyaçsız görüp seni dinlemeye tenezzül etmeyene gelince, belki Müslüman olur diye sen ona yöneliyorsun." Kur'ân, 80/1-6.

⁵³⁵ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 40-41; 249.

⁵³⁶ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 98.

Savaşı'nda Kureyşliler hakkında bilgi toplamıştır. Watt' a göre bu da onun temkinli ve teyakkuzlu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.⁵³⁷

Hz. Peygamber esirlere iyi davranılmasını şiddetten kaçınılmasını tembih etmekteydi. Esir alınan kişiler fidye karşılığı özgürlüklerine kavuşabilmekteydi. Ancak Hz. Peygamber Müslümanlarla irtibatlı olanları ve fidye veremeyecek kadar fakir olanları bir fidye almaksızın serbest bırakmaktaydı.⁵³⁸ Watt, Hz. Peygamber'in o zamanki savaş adetlerini de değiştirdiğinden söz etmektedir. Esirlere karşı yapılan kötü muamele kesinlikle yasaklamıştı. Genel stratejisi esirleri fidye için tutmaktı. Ancak bunlar kendi ailesinden olması halinde fidye almaksızın bırakabilmekteydi. Daha da ötesi fidye verebilecek kadar nüfuzlu ve zengin olmayanları da fidye alınmaksızın aynı şekilde salmaktaydı.⁵³⁹

Watt, Batılıların Hz. Peygamber hakkındaki temelsiz iddiaları üzerinde durur. Bunlardan biri onun kendisinin tatmin için böyle bir iddiaya kalkıştığıdır. Yazar, Hz. Muhammed'in sadece dünyevi açıdan değerlendirilmesi hâlinde böyle bir şeyde başarılı olamayacağını belirtir. Ona göre, Hz. Peygamber, ulvi bir gaye istikametinde Mekke'deki bütün zorluklara göğüs gerebildi. Öte yandan eğer dürüst ve samimi olmasaydı Araplar arasında güzel vasıflarıyla ön plâna çıkan Ebû Bekir ve Ömer gibi insanları nasıl yanına çekebilirdi? Bunun da ötesinde onlarda kendisine karşı bir adanmışlık duygusunu nasıl oluşturabilirdi!⁵⁴⁰

Şimdilerde batılılar tarafından Hz. Peygamber'in hayatında eleştirilen birçok hususun Hz. Peygamber'in çağdaş muhalifleri tarafından dile getirilmediği anlaşılmaktadır. Onların eleştirileri, daha çok Hz. Muhammed'in davranışlarının oluşturacağı sonuçlardan duydukları korku kaynaklıdır. Hakarete uğrayan putlar veya Mekkelilerden gelecek bir cezadan korkmaktaydılar. Yazara göre Hz. Peygamber hiçbir zaman kendi çağdaşları tarafından ahlâki bir noksanlıkla itham edilmemiştir.

⁵³⁷ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 32-33.

⁵³⁸ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 34.

⁵³⁹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 33-34.

⁵⁴⁰ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 262-263.

Hatta o ahlâk bakımından dönemine göre oldukça yüksek bir standarda sahipti.⁵⁴¹ Buna karşın Watt, Hz. Peygamber'in kişisel kusurlarının olabileceğini ancak bunların kesinlikle yalan ve sahtekârlık olamayacağını kaydeder.⁵⁴²

Hz. Peygamber'e yöneltilen "hilekâr" ve "şehvet bağımlısı" iddialarına karşın Watt, şu şekilde cevap vermektedir: Onun hilekârlığına örnek olarak Nahle Seferi (624) seferi sırasında haram aylarını ihlal etmesi gösterilir. Şehvetine ise kölesinin boşadığı Zeynep bint-i Cahş'la evlenmiş olması delil olarak ileri sürülür. Yazar, her iki hâlde de Hz. Peygamber'in başka bir amaçla hareket etmesinin olası olduğu yönündedir: Nitekim haram aylarını ihlâl etmekle bilinçli olarak putperest uygulamalarından birisini terk etmeyi amaçlamış olabilir. Öte yandan Zeynep'le evliliği de evlat edinme ile ilgili bir takım hukuki normları uygulamaya koyma düşüncesi egemen olmuş olabilir.⁵⁴³

Yazar, Hz. Muhammed'i devrinin Araplarıyla karşılaştığında onun ne denli üstün bir insan olduğunu belirtir. Ona göre, şimdiye dek Müslümanlar istisna, Hz. Muhammed'e dünya insanlığı için ahlâkî bir model olarak bakılmamaktadır, fakat böyle bir bakış açısı eninde sonunda oluşacaktır. Öte yandan böyle bir çaba öncelikle Müslümanlar tarafından yerine getirilmelidir.⁵⁴⁴ Yazara göre, Hz. Peygamber vahiyle sürekli desteklense bile bu onda bir gurura sebebiyet vermedi. Ancak bu durumun Müslümanlar tarafından fazlaca abartıldığı görüşündedir.⁵⁴⁵

Hz. Peygamber hediyelerle düşmanlarının kalplerini kazanmaktaydı. Nitekim Huneyn Gazvesi sonrası muhalif olanlara ki bunlar "müellefe-i kulûb" olarak da kabul edilmiş, ganimetten beşte bir pay verildi.⁵⁴⁶ Watt, Hz. Peygamber'in Yahudilere karşı

⁵⁴¹ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 264.

⁵⁴² Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 263.

⁵⁴³ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 264.

⁵⁴⁴ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 265-266.

⁵⁴⁵ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 272.

⁵⁴⁶ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 103.

sert tutumunu değerlendirirken aslında onun bu şekildeki hareketinin sebep olarak kötü niyetli Yahudileri göstermektedir.⁵⁴⁷

3.6.2. Devlet adamı olarak Hz. Muhammed

Hz. Peygamber hem dini hem de siyasi bir otoriteydi. Watt, O'nun Hudeybiye'ye kadarki siyasetini bütünüyle anlayamadıklarından söz etmektedir. Zira Hudeybiye öncesi ilk hedefi Mekkelileri yenmek ve Mekke'yi fethetmekti. Buna karşın, Medine muhasarasından sonra onun artık bir devlet adamı gibi hareket ettiği söylenebilir. Yazar, Hz. Peygamber'in analitik ve mantıkî düşünce biçiminden ziyade sezgisel düşünceyle hareket ettiğini vurgulamaktadır. Tabii ki peygamber olması cihetiyle onun hareketlerinde ana belirleyici unsur "din" idi. Sözü edilen döneme kadar nihai olarak onun en büyük amacı Arapları İslâm'a davet etmektir. İşte o Araplar arasında kurulacak bir siyasi birliğin bunu hızlandıracağı görüşündeydi.⁵⁴⁸

Rivayetlere göre Hz. Peygamber, Hudeybiye Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra Habeşistan kralı Necâşi'ye, Bizans İmparatoruna, İran şahına, Mısır kralına ve Gassani prensine İslâm'a davet mektupları gönderdi. İran şahına gönderilen elçi hariç diğer elçilere kötü davranılmadı. Watt, bu mektupların dini içeriklerinden ziyade siyasi içeriklerinden söz eder. Ona göre bu mektuplar, Hz. Peygamberin ufkunun enginliğini ve ileri görüşlülüğünü göstermektedir.⁵⁴⁹

Yazar Hz. Peygamber yönettiği insanların durumlarını da dikkate aldığını belirtmektedir. Söz gelişi haram aylar konusunda Hz. Peygamber'in savaşılabileceği hususunda bir tereddüdü yoktur. Buna karşın müntesiplerinin inanç dünyalarını dikkate alıyordu. Peygamberlik otoritesini zayıflatacak davranışlardan kaçınılmaktaydı.⁵⁵⁰

⁵⁴⁷ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 242.

⁵⁴⁸ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 65-66.

⁵⁴⁹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 66-67.

⁵⁵⁰ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 30.

Birçok hile ve yalanın dönüp dolaştığı çevrede Hz. Peygamber güvenilir bir ortam tesis etmeye çalıştı. Bu bağlamda Watt, Hz. Peygamberin iyi bir istihbarat ağının olduğunu müşrikleri sıkıca takip ettirdiğini dile getirir. Bu sayede onların en ufak hareketlerinden haberdar olmaktadır. Nitekim kabilelerin Medine'ye zarar verebilecek bir oluşuma giriştiklerini duyduğu anda onları hemen dağıtmıştır. Bu bağlamda Benî Kurayza'nın içeriye soktuğu ajanlarla Kureyş'le antlaşma yapmasına mâni oldu. Yazar bunu büyük bir diplomatik başarı olarak görmektedir.⁵⁵¹ O'nun gazvelerde istihbari bilgi topladığı veya genel tahminlerinden hareketle bir strateji belirlediği ve bütün bunları gizlilikle yürüttüğü anlaşılmaktadır.⁵⁵²

Yazar, Hendek Savaşı'nda Hz. Peygamber'in komutanlığı ile Mekkelileri liderlerini karşılaştırdığında Hz. Peygamber'in bunlardan çok üstün olduğunu belirtmektedir. Nitekim onların gelişinden bir ay önce Hz. Peygamber, olağan vaktin dışında Medine etrafındaki tarlaları biçirmişti. Böylece Ensar da Mekkeliler tarlalarımıza saldırıyor diye bir tahrike kapılmayıp hendeğin gerisinde kalacaktır. Öte yandan ekinlerin biçilmesiyle de Mekkeliler hayvanları için bir yem bulmaktan mahrum kalmaktaydılar. Bir diğer husus Hz. Peygamber'in ittifak kurduğu grupları bir arada tutmada oldukça başarılı olmasıdır. Hz. Peygamber çeşitli taktiklerle maliyetsiz bir şekilde karşıdaki gücü zayıflatmayı bilmiştir. Gatafân'la Medine hurmasını paylaşmayla ilgili olarak yaptığı tüm görüşmeler Mekke konfederasyonunu dağıtmaya yönelikti.⁵⁵³

Medine'de düzeni sağlayacak yüksek bir otoriteye ihtiyaç duyulduğunu belirten yazar, Hz. Peygamber'in böyle bir misyonun olduğunu ileri sürer: Göçebe bir toplumu yerleşik hayata hazırlamaktır. Küçük topluluklarda kan bağı önemlidir. Ancak büyük topluluklar için durum hiç de böyle değildir. Nitekim Evs ve Hazrec ortak atadan

⁵⁵¹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 53, 61-62.

⁵⁵² Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 27-28.

⁵⁵³ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 61-62

gelmelerine rağmen kavgaları bir türlü sonlandırılmıyordu. Ferdiyetçilik yaygınlaştıkça topluluğa olan aidiyette zayıflamaktaydı.⁵⁵⁴

Watt'a göre, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretiyle birlikte artık akrabalık bağlarından tamamıyla ayrılmış bir şekilde, dinî bir lider olarak ortaya çıkmıştı. Kabilecilik bağlarının göz ardı edilmesi, onun "tarafsız" ve "adalet" sıfatını öne çıkarmıştı. Böylece Evs ve Hazrec kabilesi arasında barış sağlanmıştı.⁵⁵⁵

Hz. Peygamber'in devlet adamı olduktan sonra yani iktidara geldikten sonra kişiliğinin değiştiğinin iddiasına karşılık Watt şu görüşle karşı durur: Böyle bir itham "iktidar yozlaştırır" kaidesinin basit bir biçimde kullanılmasıdır. Ahlâkî kusur olarak yapılan suçlamalar Medine dönemine aittir. Watt ise O'nun bu dönemde ahlâkî prensiplerden taviz verdiğini gösteren bir kanıt olmadığından söz eder.⁵⁵⁶

Watt, Hz. Peygamber'in uzlaştırıcı olduğu yönüne "*Her ümmetin bir peygamberi vardır. Peygamberleri kendilerine gelince, aralarında adaletle hükmedilir, hiçbirine zulmedilmez.*"⁵⁵⁷ ayetinden hareketle cevap vermektedir. Burada gücünü dinden alan bir peygamberin savaşan topluluklar arasında uzlaştırıcı olabileceğini belirtir.⁵⁵⁸

Akabe biatlarıyla ilgili bazı araştırmacıların iddiaları, Evs ve Hazrec'in Hz. Peygamber'i davetlerinin sebebi dini bir sebepten öte kendi iç barışlarını sağlaması yönündedir. Ancak Watt'a göre hem bu görüş hem de İbn İshâk'ta yer aldığı biçimiyle tamamen dini duygularla bu biatın gerçekleştiğinin doğru olmadığı şeklindedir. Dolayısıyla birinci gruptakiler bu bağlamda Hz. Peygamber'e inananların oldukça sınırlı sayıda olduğunu dile getirmiştir. Watt'ın görüşü ise Hz. Peygamber'in bir devlet adamı olarak buradaki davranışlarının ve başarılarının dikkate alınması gerektiğidir. Zira bu olmadığı takdirde ihtidaların olmayacağı aşikârdır. Buna karşın Medinelilerin

⁵⁵⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 161.

⁵⁵⁵ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 280 vd.

⁵⁵⁶ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 265.

⁵⁵⁷ Kur'an, 10/47.

⁵⁵⁸ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 152.

çoğunluğu itibariyle İslâmiyet'i anladıkları evrenin yaratıcısı olarak Allah'ı kabul ettikleri; Hz. Peygamber'in de Araplara gönderilen bir elçi olduğuna inandıkları bir gerçektir. Yine de Hz. Peygamber'in yeni bir topluluk oluşturma rolünün burada göz ardı edilmemesi gerekmektedir.⁵⁵⁹

Bedir Savaşı'nda aldığı tedbirler onun iyi bir komutan olduğunu da göstermektedir. Watt, Hz. Peygamber'in Mekke'ye yakın olan bir kuyu hariç tüm kuyuları kapatmasını bu duruma örnek olarak vermektedir. Nitekim Kureyş geldiğinde Hz. Peygamber'in kuyuların başlarını tuttuğunu görmeleriyle oldukça şaşırılmıştı.⁵⁶⁰

Hz. Peygamber, kabilelere karşı yürüttüğü diplomatik faaliyetlerle birlikte bunları ekonomik ayrıcalıklarla da desteklemekteydi. Mesela, Hemdan kabilesi reisi Kays b. Malik'in kabile reisi yapıldığı her yıl kendisine kuru üzüm ve tahıl ürünlerinin semeresinden hibe edildiği nakledilmektedir. Aynı şekilde Haris b. Kab kabilesinin bazı sülalelerinin aşardan muaf tutuldukları belirtilmektedir. Watt, bunların Müslüman olmalarıyla birlikte bir nevi ödüllendirildiklerini iddia etmiştir.⁵⁶¹

Hz. Peygamber günübirlik politikalar benimsemiyordu. Watt'a göre anlık değerlendirmelerden ziyade, meseleleri uzun dönemli olarak ele almaktaydı. Dengeli bir politikası vardı, ancak bu oldukça esnekti. Günlük gelişmelere göre şekillenebiliyordu. Nitekim Yahudiler hakkında böyle bir strateji izlediği söylenebilir. Yazar, Hz. Peygamber'in Yahudileri yok eden bir tutum geliştirdiğini söylemenin zor olduğunu belirtir. Zira Yahudiler Müslümanların rakipleriyle ittifak yapmasa ve münafıklar gibi Hz. Peygamber'in düşmanlarına destek vermeselerdi Medine'de yaşamalarına izin verilirdi.⁵⁶²

⁵⁵⁹ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 156-157.

⁵⁶⁰ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 33.

⁵⁶¹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 158

⁵⁶² Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 199.

3.6.3. Reformist Hz. Muhammed

Batı'da Hz. İsa'nın insani yönü dikkate alınırken, Nebvî yönü geri plânda tutulmuştur. Bu metot bir farkla Hz. Peygamber'e de uygulanmıştır. O'nun peygamberliğini reddeden Batı, Hz. İsa'yı peygamber olarak kabul ederken Hz. Peygamber'i kabul etmemiş, onu insanlık tarihinde önemli bir yeri olan karizmatik bir lider, insanları kısa zamanda dönüştüren bir kahraman, reformcu ve devrimci gibi kavramlarla tanımlamıştır. Burada kasıtlı olarak İslâm tarihi kaynaklarından farklı olarak yeni bir Muhammed imajı oluşturmaya çalışılmaktadır.⁵⁶³

Watt tam anlamıyla böyle bir yol izlemese de bu doğrultuda hareket ettiği söylenebilir. Nitekim, Hz. Peygamberi hem bir ıslahatçı, reformist hem de bir peygamber olarak kabul eder. Her ıslahatçı öncelikle kendisini halka, onların seviyesinde onlardan biri olduğu şeklinde takdim etmelidir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in getirdiği öğretiler; doğrudan halkın anlayabileceği şekildedir ve onların zihin dünyasında bir karşılığı vardır veya toplumsal hayatının bir parçası olan konularla ilgilidir. Yazar, burada faizi örnek gösterir ve Mekkî ayetlerde ribâyı eleştiren bir ayetin olmadığını belirtir. Ancak Medine'de yeni dinin esasların göre bir toplum inşa edildikten sonra ribâ kaldırılabilmiştir.⁵⁶⁴

Yazara göre peygamber yaşadığı toplumun ve zamanının gereksinimlerine göre bir model ortaya koyan kişidir. Peygamberler yenilikçidir; ancak içinde buldukları halkın inançlarını da kendilerine bir hareket noktası olarak seçerler. Peygamberlerin öğretileri düşünsel bir sentezdir.⁵⁶⁵

Bir başarı için zemin ve zaman uygunluğundan söz edilebileceğini belirten yazar, Hz. Peygamberin böyle bir ortamda başarılı olduğunu ileri sürer. Zira Mekke ve Medine'de toplum huzursuzdu. Suriye ve Mısır'da Helenizme karşı bir tepki vardı. Fars ve Bizans imparatorlukları ise önceki zamanları kadar güçlü değillerdi. Ancak

⁵⁶³ Akpınar, Çağdaş Oryantalistlerin Hz. Muhammed Algısı, s. 11-12.

⁵⁶⁴ Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 89.

⁵⁶⁵ W. Montgomery Watt, Dinlerde Hakikat Sosyolojik ve Psikolojik Bir Yaklaşım, Çev. Fuat Aydın, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013, s. 228.

tüm bunlar onun başarısını açıklama için yeterli sebepler değildir. Bu anlamda yazar onun kişisel niteliklerine dikkat çeker.⁵⁶⁶

Hız. Peygamber'in başarısında rol oynayan kişisel vasıfları yazar tarafından üç gruba ayrılmaktadır: Bunlarda ilki geleceği görmedir. Dolayısıyla bununla Arap dünyasında meydana gelen toplumsal hadiseleri çok iyi analiz edebildi. İkincisi ise O'nun devlet adamı olarak bilgeliğidir. Nitekim toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak kurumları kısa sürede bu niteliği sayesinde oluşturdu. Kendi ölümünden sonra bir çekirdek halindeki bu oluşumlar büyük İslâm devletlerinde her alana uygulandı. Üçüncü olarak da yöneticilik becerisi, insanlara karşı nezaketi ve idari görevlere seçeceği kişilerde oldukça başarılı olmasıdır. Vefatından sonra idari kadroyu tesisindeki bu başarısı büyük bir İslâm devletinin oluşumunu sağladı. Bütün bunları tamamlayan bir unsur vardı ki o da Hız. Peygamber'in Allah'ın onu gönderdiğine dair sağlam bir inanca sahip olmasıdır; yani yaptığı işlerde tümüyle Allah'a güvenmesidir.⁵⁶⁷ Böylece manevi anlamda kendini oldukça güçlü hissetmiştir.

Hız. Peygamberin Medine'nin ileri gelenleriyle yapmış olduğu antlaşma siyasi açıdan onun artık bir devlet adamı olarak hareket ettiğinin göstergesidir. Hız. Peygamber Medine'ye yerleştiği ilk zamanlarda kendisine tabi olarak hicret edenlerin dini terbiyesini üstlendiği gibi onların toplum içerisinde nasıl var olacaklarının ve iktisadi ne tür teşebbüslerde bulunacaklarının da bir yöntemini göstermiştir.⁵⁶⁸

Nahle Gazvesiyle ilgili rivayetleri değerlendiren Watt, Hız. Peygamberin bilinçli olarak haram ay olan Recep ayı içerisinde bir hareket düzenlediğinden söz eder. O halde Hız. Peygamber bu hususu kasıtlı olarak yok saymış olabilir. Zira bu lanetlediği bir dinin ritüeliydi. Ancak onun bu şekilde hareketi arkadaşları arasında tepki çekti. Bu nedendir ki bazıları savaş hakkı olan ganimeti almamıştır. Buna bağlı olarak Hız. Peygamber de kendi payı olan 1/5'lik kısmı almamıştı. Dolayısıyla haram aylar

⁵⁶⁶ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 266-267.

⁵⁶⁷ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 268-269.

⁵⁶⁸ Watt, Hız. Muhammed Medine'de, s. 21-22.

hususundaki bu kafa karışıklığı ayetin⁵⁶⁹ indirilmesi ile giderilmiştir. Böyle fitne durumlarında haram aylarda savaşmaya izin verilmiştir. Buna göre mukaddes ay kuralının ihlalinin büyük bir şey olduğunu ancak Kureyş'in Allah'a karşı gelmelerinin ise daha büyük bir günah olduğu belirtilmiştir.⁵⁷⁰ Yazar bu olayda Hz. Peygamberin dinî bir lider olarak müntesiplerini karşısına almadığını, temkinli hareket ettiği üzerinde durmuştur. Kendisi her ne kadar haram ayda böyle bir girişim hususunda tereddüt taşıyor olsa da karşıdakinin hassasiyetini dikkate almıştır.⁵⁷¹

Yazar, Hz. Peygamber'in toplumu çok iyi okuduğu ve buna göre bir model inşa ettiğini belirtir. İslâm'ın büyük yayılışını sağlamak için öncelikle kabileleri birleştirdi. Ümmetleşme bilinciyle bir "üst kimlik" oluşturdu. Muhacir ve Ensar kardeşliği de bu hareketin öncülü oldu.⁵⁷² O, toplumcu bir reformisttir. O toplumu yeniden inşa etmiş; öncekine göre oldukça farklı olan ahlâkî normlar oluşturmuştur. Göçebe topluluklardaki işe yarar ahlâkî nitelikleri almakla birlikte pek çok farklı etnik kökene sahip insanların bir arada yaşayabileceği dini ve toplumsal bir yapı vücuda getirmişti. Yazara göre bütün bunlar şehvet düşkününü bir insan tarafından yerine getirilemez. Nitekim çağdaşları onu iyi ve emin bir insan olarak tavsif ettiler. Tarihsel açıdan da o toplumsal bir reformisttir.⁵⁷³

Müellif, peygamberlerin yaratıcı hayal güçlerini kullandıklarını belirtir. Bu cümleden Hz. Peygamber aydınlar veya düşünürler ile aklını kullanan her bir kişinin oldukça ilgisini çekmektedir. Zira peygamberler insanî tecrübenin en anlamsal ve merkezi verilerine ulaşmaktadır.⁵⁷⁴ İşte Hz. Peygamberin başarısında oluşturduğu bu

⁵⁶⁹ Kur'ân, 2/217.

⁵⁷⁰ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 28-30.

⁵⁷¹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 30.

⁵⁷² Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 162.

⁵⁷³ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 264-265.

⁵⁷⁴ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 270. Yazar burada "nevrotik" düzeyde Hitler gibi birini ifade etmek suretiyle, onun bağlı olanların bu nevrotik etkiye kapıldıklarını ifade etmektedir. Peygamber ve Devlet Adamı, s. 271.

fikirlerin büyük bir etkisi vardır.⁵⁷⁵ Bu cümleden Watt, Hz. Peygamberin ürettiği fikirleri doğru ve anlamlı bulmuştur.⁵⁷⁶

Watt'a göre, Hz. Peygamber'in mesajını alan kişilerde hayat tatmin edici olmuştur. Zor koşullar altında olsa bile bu insanlar mutlu bir hayat sürmüştür. Watt, bu durumun vahyin Tanrı'dan olduğu sonucuna götürebileceğini belirtir. O hâlde Hz. Peygamber'i gerçek bir peygamber olarak kabul etmiştir.⁵⁷⁷ Yazara göre Hz. Peygamber'in başarılı olmasının en önemli sebebi, İslâm'ın Arapların dini ve sosyal ihtiyaçlarına uygun olmasıdır. Eski adetler sadece liderleri tatmin etmekteydi.⁵⁷⁸

Watt, Hz. Peygamber'in evlilikler yoluyla büyük ailelerle bağ kurduğunu kaydetmektedir. Bunu da bir diplomasi ve idare yeteneği olarak görmektedir. Nitekim Abbas'ın baldızı Meymûne ve Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe ile evlenerek onları kazanmıştır.⁵⁷⁹

Yazara göre ekonomik bir sistem geliştirdiğini ifade etmektedir. Zira herkes Müslüman olduğu için kabilelerin birbirlerine baskın yapmaları artık ortadan kalkmış olmaktaydı. Gazveler azaldıkça ganimetler de azalmıştı. O halde ortaya çıkan enerji başka bir şekilde istihdam edilmeliydi. Bu bağlamda bir servet kaynağı gerekiyordu. Hz. Peygamber'in bu süreçte ticaretin artırılmasını salık verdiği söylenebilir. Ancak bir süre sonra ticaretin de çözüm oluşturmayacağı anlaşıldı.⁵⁸⁰

Hz. Peygamber yeni devletin tesisi için birçok siyasî mücadele yürütmesine karşın öte yandan dini ve sosyal alanlarda birçok ıslahat da yapmaktaydı. Bunların en mühimlerden bir tanesi miras hukuku idi. Arapların adetlerine göre kadın mirastan pay alamadığı gibi ergenlik çağına erişmeyen erkek de bir hisse alamamaktaydı. İşte vahiyle kadın ve küçük çocuklar da mirastan faydalandırılmıştır. Uhud Savaşı'nda

⁵⁷⁵ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 269.

⁵⁷⁶ Watt, Peygamber ve Devlet Adamı, s. 271.

⁵⁷⁷ Watt, Günümüzde İslâm Hıristiyanlık, s. 107.

⁵⁷⁸ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 97.

⁵⁷⁹ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 97.

⁵⁸⁰ Watt, Hz. Muhammed Medine'de, s. 179-180.

sonra bu gerçekleşmiştir. Üstelik vasiyet yoluyla bu hak engellenemez haklar sınıfında yer almıştır.⁵⁸¹



⁵⁸¹ M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/240.

SONUÇ

Hz. Peygamber'in hayatını şarkiyatçılar iki şekilde ele almışlardır. Bunlardan bir kısmı peygamberlik vasfını göz ardı ederek O'nu başarılı bir reformist olarak göstermişlerdir. Diğerleri ise O'nun peygamber olma niteliğini bir ön kabulle benimseyerek hayatını değerlendirmişlerdir. Watt ise Hz. Peygamber'in dini kimliğini esas almıştır. Konuya yaklaşım biçimi ise diğerlerinden tamamen farklıdır. Watt'a göre tarihçinin görevi genel geçer kalıpları bulmaktır. Müsteşrik Hamilton (ö. 1971) Watt'ı diğer batılı araştırmacılardan farklı kılan hususu şu şekilde ifade etmektedir: Onun eserleri okunurken Hz. Peygamber'in hayatına hayalen katılma hissi vermektedir.

Tarih metodu açısından bir mesele ele alınırken hem kutsal hem de laik olan kısmın gözden geçirilmesi gerektiğini belirten Watt, kutsala insanın müdahalesi yoktur, bu tanrı tarafından yazılırken lâik insanın eseridir. Bu cümleden yazar, bir hadisenin politik, ekonomik, toplumsal, fikri sebepleri ve neticeleri üzerinde durur. Hz. Peygamber'in hayatında temel referans kaynağı Kur'ân ve hadistir. Daha sonra İslâm tarihinin ilk ve ikincil kaynakları Urve b. Zübeyr, İbn İshâk, Zühri, Vâkıdi, İbn Hişâm, Taberî, İbnü'l-Esir ve İbn Hacer'i kullanmıştır. Bu kaynaklardan birbiriyle karşılaştırma yapmak suretiyle aktarmada bulunmuştur. Ayrıca rivayetleri eleştiri süzgecinden geçirmiştir. Râvilerin güvenilir olup olmadıkların bakmıştır. Kaynakların taraflı davrandıklarını yeri geldikçe belirtmiştir.

İslâm'ın ortaya çıkışını sosyolojik hadiselerle bağlayan yazar, Kuran'da bu anlamda miras, kan davası, ataerkil yapı gibi konularda hükümler bulunduğunu dile getirir. Buna karşın dinin ortaya çıkışının sadece Marksist ideoloji ile açıklanamayacağına işaret eder. Ona göre Mekke'nin iktisadi hayatı evirilmekteydi. Bu göçebe iktisadından ticarî ve kapitalist ekonomiye gittikçe artan bir geçiş vardı. Ancak yazara göre bu dönüşüm; Hz. Peygamber'den önce sadece ticaret boyutunda kalmış; vahiyle birlikte dinî, ahlâkî, zihnî ve toplumsal bütün alanlarda bu değişim gözlenebilir olmuştur.

Konuyu işlerken yazar Müslümanlara O'nun örnek hayatını hem anlatmalarını hem de yaşamalarını tavsiye etmiştir. Ona göre müsteşrikler, O'nun hayatını incelerken taraflı ve subjektiflerdir. Watt'ı diğer oryantalistlerden farklı görüşleri olsa

da, Watt'ın kendisiyle çelişkiye düştüğü zamanlarda vardır. Olayların doğuşunda Marksist ideoloji çizgisinde hareket ettiği görülmektedir. Birçok hadiseye iktisadî bir temel aramaktadır. Olayların sosyo-ekonomik sebep ve sonuçları üzerinde durur.

Yazarın detaycı bir tutum da sergilediği söylenebilir. Nitekim, Hz. Peygamber'in hayatını anlatmaya başlamadan evvel çöldeki yaşamı etraflıca tasvir eder. Ekonomik ve sosyal verilerin dinin doğuşu üzerindeki etkisini anlatmaya çalışır. İslâm'ın doğduğu ortamdaki dinî inançlar; Putperestlik, Mecusilik, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Haniflik hakkında etraflıca bilgi verir. Yazar, bütün bu hususlara temas ettikten sonra Hz. Peygamber'in hayatını anlatmaya başlar. Öncelikle O'nun Allah tarafından vahye hazırlandığını belirtir. O'nun soyu hakkında ayrıntılı bilgi verdikten sonra yetişme ortamına değinir. Vahiy öncesi gerçekleşen olağanüstü hadiseleri laik tarih anlayışında hareketle reddeder. Ancak rivayet açısından bunların gerçek oldukları üzerinde durur.

Vahiy öncesi en önemli hadiselerden biri olarak Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evliliğidir. Yazar buna bir takım ekonomik ve sosyal gerekçeler bulur. Çocuk sayısından hareketle Hz. Hatice'nin yaşının kırk yaşında olmasının güç olduğunu belirtir. Watt, vahiy öncesi Mekke toplumunu çok iyi tasvir ederken cahiliyenin nasıl bir noktaya eriştiğini ayrıntılarıyla ortaya koyar. İslâm tarihi kaynaklarından farklı olarak Hz. Peygamberin mağaraya çekilmesini Arap gelenekleriyle açıklar.

Vahyin nasıl gerçekleştiğiyle ilgili farklı biçimlere temas eden Watt, sadık rüya hususunda "laik tarihçi" tutumundan sıyrılarak bundan şüphe duyulması konusunda sağlam bir kanıtın olmadığını dile getirir. Müsteşriklerin bu noktadaki aşırıya kaçan ithamlarını reddeder. Hz. Peygamber'in ömrünün tümünde aklı melekelerini her daim muhafaza ettiğini ortaya koyar.

Yazarın metafizik konularında yaptığı yorumlamalarda sunnî anlayış çizgisinde kalmaya özen gösterdiği görülmektedir. Mesela vahiy sürecinde Hz. Peygamber'in Allah'ı görüp görmediği hususunu farklı varyantlarıyla beraber değerlendirir. Bu anlamda Hz. Peygamber'in Yahudi ve Hıristiyan öğretilerinden etkilendiğine işaret eder. Vahyin iniş sürecinde Hz. Peygamber'in psikolojik durumunu ve yaşadığı bazı buhranları dile getirir.

Watt, ilk Müslümanlar konusunu ekonomik ve politik olgular çerçevesinde değerlendirir. İslâm'ın özellikle ilk döneminde bir “zayıflar hareketi” olup olmadığını ilk inanların şahsiyetleri doğrultusunda değerlendirir. Ona göre, Erkam'ın evini Müslümanlara açması onun kabilesi içerisindeki etkin konumuyla açıklanabilir. Bu çerçevede yazar İslâm'ı ilk kabul edenler arasında nüfuzlu ailelerin çocuklarının olduğunu dile getirir.

Yazar vahiy başlangıcıyla birlikte Hz. Peygamber'in yanında veya karşısında yer alanları asabiyet bağlamında bir değerlendirmeye alır. Bu çerçevede vahye karşı dirençte ekonomik ve sosyal gerekçelerin varlığı açıktır. Zenginlerin tamamıyla Hz. Peygamber'in karşısında yer aldıkları görülmektedir; çünkü zenginler vahyin tümüyle kendi konumlarını baltalayacağına inanmaktaydılar. Watt, bunlardaki kibrin tanrılık iddiasına götürecektir kadar büyük olduğuna dikkat çeker. Siyasî nüfuzunu kaybetmek istemeyenler vahye karşı direndiler. Yazar, Hz. Peygamber'i boşa çıkarmak için atılan iftiraların nasıl geçersiz olduğunu ayrıntılı bir şekilde kaydeder. İftiracıların psikolojik betimlemelerini yapar.

Watt'a göre vahyi desteklemede asabiyetin çok önemli olmadığını vurgular. Vahye ilk gönül verenler arasında her kesimden insan vardır; ancak gençlerin ağırlıkta olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla yazara göre başlangıçta İslâm bir “zayıflar” değil, “gençler” hareketidir. Öte yandan bu gençlerin imanında ilahî motivasyonun büyük bir katkısı vardır. Yazar, Ebû Talib'in Hz. Peygamber'i desteklemesini ise Haşimoğulları'nın siyasi konumuyla ilişkilendirmektedir. Zira böyle yapılmadığı takdirde Haşimoğulları'nın Kureyş içerisindeki konumunun iyice zayıflayacaktır.

Müslümanlara karşı başlatılan boykotun sebebinin Hilfü'l-Fudûl'un dağılmasına bağlayan yazara göre böyle bir karar tam anlamıyla Hz. Muhammed ve ailesini sindirme, O'nun siyasi bir lider olarak çıkışını durdurma ve korkutma amaçlıydı. Yazar burada müşrikleri başarılı bulur? Çünkü bu dönemde İslâm'a giriş olmamıştır. Buna karşın, boykotun sonlandırılmasıyla İslâmiyet yeniden yayılmaya başlamıştır. Watt'ın bu şekilde olayların sonuçlarını dikkatlice tetkik ettiği görülmektedir.

Yazar olayların görünür taraflarından başka arka plânda nelerin meydana geldiğiyle de ilgilenmektedir. Bu doğrultuda Garânîk hadisesinin farklı varyantlarını

karşılaştırmalı olarak değerlendirir. Burada İslâm alimlerinin abartılı bir tutum sergilediklerini bu durumu kabullenemediklerini belirtir. Watt, aslında Hz. Peygamber'in Lât, Uzzâ ve Menât'ı aşağı derecede birer melek olarak benimsediğini ve bu anlamda Allah'a şirk koştüğünü geç fark ettiğini kaydeder. Watt'ın Hz. Peygamber'e yaptığı ithamların en başında bu husus gelmektedir.

Watt, Akabe biatlarına siyasî ve sosyal amaçlar yüklemektedir. Hz. Peygamber'in davet edilmesinin ardında Evs-Hazrec'in barıştırılması amacı vardır. İslâm'ın devletleşmeye giden süreci de bu biatlarla başlamıştır. Yazara göre asabiyet fikri büyük devletlerin kurulmasında bir engel teşkil etmektedir. Hz. Peygamber'in asabiyeti ortadan kaldırmasıyla Medine'de böyle güçlü bir devleti kurma şansı doğmuştur. "Ümmet" bilinci de böylece ortaya çıkmıştır. Medine Sözleşmesi ise yazara göre farklı din mensuplarını ortak bir metin etrafından bir araya getirmiştir.

Watt, Müslümanların Yahudilerden kopuş sürecini çeşitli dinî ritüellere bağlamaktadır. Kiblenin Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesi ve Ramazan orucunun farz kılınması bu cümledendir. O, Yahudilerin kişilikleri üzerinde psikolojik tahliller yapar. Onların inanmamalarını seçilmiş duyguları ve gururlu yapılarıyla ilişkilendirir. Müellif, Hz. Peygamber'e dair çalışmalarının tümünde O'na karşı devamlı saygılı bir dil kullanmaya özen gösterir; hatta böyle davranmayan şarkiyatçıları yeri geldikçe eleştirir. O, Hz. Peygamber'i öteki oryantalistler gibi tümüyle eleştirmek yerine daha farklı bir bakış açısıyla bazen İslâm alimlerine yakın bazen de zıt olarak görüşlerini dile getirir. Böylece nesnel durmaya özen gösterdiğini anlatmak istemektedir.

Watt'ın bazı konularda eleştiride bulunduğu oryantalistlerle aynı görüşü benimsediği görülmektedir. Mesela, nesh ve mensuh ayetler meselesinde düzeltici rolü Hz. Peygamber'e yüklemektedir. Onu bir çeşit "Kur'an musahhihi" olarak görmektedir. Bu cümleden Kur'an'da hatalar bulur, ancak bu onun tümüyle yalanlanmasını gerektirmez. Yine Müslümanlara yapılan o kadar işkenceyi saydıktan sonra bunların Müslümanlarca abartılı bir şekilde anlatıldığından dem vurarak aslında oryantalistçe bir yaklaşım tarzı ortaya koymaktadır. Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi olayında Hz. Peygamberin emri verdiğini ve şairin cesedinin O'nun önüne atıldığını belirtmektedir. Bununla Hz. Peygamber'in kendisine muhalif olanları ortadan kaldırdığını diğer bir ifadeyle bir nevi suikastçı olduğunu kastetmektedir.

Sebepler bağlamında değerlendirme yapan yazar, hadiseleri daha çok bireysel ve sosyal ihtiyaçlar çerçevesinde değerlendirmektedir. Müslümanların davranışlarına dinî bir gerekçeden ziyade dünyevî bir amaç yüklemektedir. Nitekim Mekke'den Medine'ye hicrette Müslümanlar gördükleri işkenceler sebebiyle değil, Medine'de kendileri için daha parlak bir gelecek görmeleri üzerine göç etmişlerdir. Aynı şekilde yazar, Habeşistan'a gidilip burada uzun süre kalınmasını sadece dini sebeplere dayandırmaz. Ekonomik sebeplerin de belirleyici olduğundan söz eder.

Watt, Hz. Peygamber'i kişisel açıdan başarılı, insan idaresi bakımından oldukça kabiliyetli bulur. Ona göre Hz. Peygamber'in Kureyş'i yok etme gibi bir düşüncesi yoktur, aksine onları kazanmak için çaba göstermektedir. Hz. Peygamber strateji olarak önce kabilelerle antlaşma yolunu seçip sonra Kuzeye Suriye'ye sefer düzenledi. Bu oldukça akıllı bir politika yürütüldüğünü göstermektedir. Bu anlamda Watt, onu politik bir kimlik aynı zamanda pragmatist bir peygamber olarak tavsif eder.

Netice itibarıyla bu çalışmada önemli müsteşriklerden biri olan Watt'ın Hz. Peygamber'in hayatını konu edinirken nasıl bir metot takip ettiği, meseleleri hangi perspektiften değerlendirdiği ve kendi yorumlamaları konu edinilmiştir. Önerimiz İslâm dini ve onun peygamberi hakkında çokça çalışması olan her bir müsteşrikin Hz. Peygamber'in hayatı hakkında nasıl bir inceleme yaptığının çalışılmasıdır. Böylece her bir müsteşrikin birbirleriyle ortak ve farklı düşünceleri tespit edilebilir. Bundan hareketle siyerde sistematik bir metot izleyip izlemedikleri anlaşılabilir. Ayrıca üzerinde çalışılacak her bir müsteşrikin devrinde İslâm âlimlerinin bu çeşit çalışmalara nasıl karşılık verdikleri, reddiyeler yazıp yazmadıkları araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akyürek, Yunus; Siyer ve İslâm Tarihi Kaynaklarına Göre Cahiliye Dönemi Kureyş Toplumunun Bir Peygamber Beklentisi Var mıydı? *İslâmi İlimler Dergisi*, Yıl 13, Cilt 13, Sayı 2, Güz 2018, s. 339-362.
- Alıcı, Mehmet; “Cahiliye Arabı Bir Peygamber Bekliyor muydu? Âtıl Tanrı/Deus Otiosus Bağlamında Cahiliye Dönemi Peygamber Algısı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 59:1 (2018), s. 117-154.
- Atmaca, Esra; “Hz. Peygamber’in Tebliğine Tepkileri Bakımından Abdülmuttalib’in Çocukları”, *Akademik Siyer Dergisi*, Yıl 2, Sayı 4 (2021), s. 32-57.
- Aydın, Mehmet; “Beşairü’n-Nübüvve”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayını, 1992, s. 549-550.
- Aydın, Mehmet; Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1991.
- Aydın, Mahmut; “Bazı Çağdaş Hıristiyan Düşünürlerine Göre Hz. Muhammed’in Peygamberliği”, *Diyanet (Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav), Özel Sayı*, Ankara: Diyanet Yayınevi, 2000, s. 271-296.
- Aydın, Zeynel Abidin; “Hz. Peygamber’in Ümmiliği Meselesi”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 2012, s. 287-307.
- Barthold, W., İslâm Medeniyeti Tarihi, haz. Fuad Köprülü, 6. Baskı, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 1984.
- Bayraktar, İbrahim; Müsteşrikler ve Hz. Peygamber’e Bakışları, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 0 / 21 (Haziran 2004), s. 7-61.
- Belazurî, Ahmed b. Yahya; *Fütuhu’l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda, İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Bulut, Yücel; “Oryantalizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2007, ss. 428-437.
- Cerrahoğlu, İsmail; “Garânîk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1996, ss. 361-366.
- _____, “Kur’an-ı Kerim ve Hanifler”, *AÜİFD*, 11 (1963), s. 81-92.
- Cihangir, Ömer; Konuları Açısından Yasin Suresinin Tefsiri, *Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

- Çağatay, Neşet; İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, 1957.
- Çağrıncı, Mustafa; “Ahlâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1989, ss. 1-9.
- Çalışkan, Dilek; “Vefeyat: W. Montgomery Watt”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2006, s. 217-222.
- Demirci, Abdurrahman; “İbn Heyyebân'ın Vasiyeti Ekseninde Arap Yarımadası'nda Son Peygamber Beklentisi”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 9, Nisân 2016, s. 113-142.
- _____, “Ensar Kimliğinin Oluşumuna Etki Eden Faktörler”, *History Studies*, Volume 9 Issue 5, December 2017, s. 107-127.
- Demirci, Muhsin; *Kur'ân Tarihi*, 8. Baskı, İstanbul: İFAV Yayını, 2015.
- Deveci, Yusuf; Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın Hayatı ve İlk İslâm Toplumundaki Yeri, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2020.
- Düzgün, Şaban; “Hanîf”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1997, ss. 33-34.
- Fayda, Mustafa; “İbn Hişâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1999, ss. 71-73.
- _____, “Batn-ı Nahle Seriyyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1992, ss. 202-203.
- _____, “Sefevan Gazvesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2009, s. 299.
- Fığlalı, Ethem Ruhi; “Darunnedve”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınevi, ss. 555-556.
- Görgün, Tahsin; “W. Montgomery Watt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2013, ss. 148-152.
- Güç, Ahmet; “Putperestlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2007, ss. 365-368.
- Günaltay, Şemseddin; İslâm Öncesi Arap Tarihi, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Ağustos 2006.
- Günel, Fuat; “Hira”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1998, ss. 121-122.

- Gündüz, Şinasi; “Mecusilk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınevi, s. 279.
- Hemşinli, Hakan; “Dini Tecrübenin Nesnelliği Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 33, Erzurum 2010, s. 119-144.
- Hıdır, Özcan; “Batı’da Hz. Muhammed İmajı (Watt Örneği)”, *Peygamberimiz Hz. Muhammed –Özel Sayı- 2.Baskı, Diyanet İlmi Dergi*, Ankara, 2003, s. 297-306.
- _____, “İlk Vahyin Gelişi Hadisi Bağlamında Varaka b. Nevfel’in Hz. Peygamber’e Dinî-Kültürel Etkisine Dair İddiaların Değerlendirilmesi” *Marife*, Yıl 4, Sayı 2, Güz 2004, s. 27-37.
- Hitti, Philip K.; *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İFAV Yayınları, 1995, I-II.
- Hizmetli, Sabri; “Garânîk Meselesi Üzerine”, *İslâmi Araştırmalar*, Cilt 3, Sayı 2, Nisan 1989, s. 40-58.
- İbn Hişâm, Siret, çev. Hasan Ege, I-IV, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İbn İshâk, Siyer, haz. Muhammed Hamidullah, çev. Sezai Özel, İstanbul: Akabe Yayınları, 1988.
- İmamüddin Halil; “Çağdaş İngiliz Müsteşrik Montgomery Watt’ın Yöntemi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma – I”, çev. Nurullah Agitoğlu, *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 / 7 (Haziran 2013), s. 163-168.
- İnalcık, Halil; “Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji”, *Doğu Batı (Oryantalizm-1)*, 5/20 (2002), 13-40.
- Kabakçı, Ersin; *W. Montgomery Watt’ın Vahiy ve Kur’ân Algısı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimle Enstitüsü, Çorum 2013.
- Kapar, M. Ali; “Hz. Peygamber’in Diplomatik Münasebetleri”, *İslâmi Araştırmalar*, Sayı: 5, (Ekim-1987) s. 70-78.
- Kavas, Ahmet; “Maime Rodinson”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 12, 2004, s. 163-166.
- Koçyiğit, Tahsin; “Asabiyetten Uhuvvete- Hz. Peygamber’in Medine’de İslâm Kardeşliğine Dayalı Bir Toplum Oluşturma Stratejisinin Tarihsel Arka Planı”, *Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlâkı ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu*, Ankara: DİB Yayınları (21-22 Nisân 2012), s. 358-385.
- Köksal, M. Asım; “Darü’l-Erkam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1993, ss. 520-521.

- Mustafa Sabri Küçükaşçı; “Tâif”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2010, ss. 443-447.
- Lings, Mart’in; Hz. Muhammed’in Hayatı, çev. Nazife Şişman, İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- Muhammed Hamidullah; İslâm Peygamberi, çev. Salih Tuğ, I-II, İstanbul: İmaj Baskı, Ankara 2003.
- Önkal, Ahmet; “Kaynakları Açısından Hz. Peygamber’in Tebliğ Metodu”, *Vahyin Nüzulünün 1400. Yılında Hz. Muhammed (s.a.v)*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2011, ss. 542-552.
- _____, “Akabe Biatları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2/211.
- Öz, Şaban; "Oryantalist Düşüncede Hz. Peygamber’i Tanımlama Paradoksu veya Oryantalist Tarafsızlar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7 / 3 (Haziran 2007), s. 171-184.
- Özdalga, Elisabeth; “Modern Bir Haçlının Kusurları: Montgomery Watt ve İslâm’ı Entellektüelizmle Fethetmenin Zorlukları”, çev. Yasin Aktay, *Tezkire*, Vadi Yayınları, 1997, Sayı: 11-12, 24.
- Özkan, Mustafa; “Medine Vesikası”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 3. Basım, Ankara: Diyanet Yayınevi, Ek-2/212-215.
- Safiyurrahman, Mübarek Furi; Peygamberimizin Hayatı ve Daveti, çev. Halil İbrahim Kutlay, 10. Baskı, İstanbul: Risale Yayınları, 2016.
- Said, Edward W., Oryantalizm, çev. Neziha Uzel, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1998, 4. Baskı.
- Sinanoğlu Mustafa; “Reddiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayını, 2007, ss. 516-521.
- Sümer, Necati; “Cahiliye Araplarında Falcılık”, *Milel ve Nihal*, 13 (1), 2016, 134-157.
- Taberî, Milletler ve Hükümdar Tarihi, çev. Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Demir, I-IV, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, 1992.
- Tarakçı, Muhammet; “Tahrif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2010, 39/423.
- Tütün, Sevgi; “Yirminci Yüzyıl Müfessirlerinin Garânîk Olayına Bakışı”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1 (2012), s. 587-613.

- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, Kitabü'l-Meğazi, thk. Marsden Jones, trc. Musa K. Yılmaz, cilt 1-3, İstanbul: İlkharf Yayınevi, 2014.
- Watt, W. Montgomery; İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, İstanbul: Sarkaç Yayınları, 2010.
- _____, Günümüzde İslâm Hıristiyanlık, çev. Turan Koç, İstanbul: İz Yayıncılık, 1991.
- _____, Dinlerde Hakikat Sosyolojik ve Psikolojik Bir Yaklaşım, çev. Fuat Aydın, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- _____, Hz. Muhammed Mekke'de, çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.
- _____, Hz. Muhammed (Peygamber ve Devlet Adamı), çev. Erdem Türközü, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- _____, Hz. Muhammed Medine'de, çev. Süleyman Kalkan, İstanbul Kuramer Yayınları, 2016.
- Yavuz, Salih Sabri ve Yeniçağ, İbrahim; "Müslüman-Hıristiyan Polemiği Açısından Tahrif", *Milel ve Nihal*, 6 (1), s. 305-344.
- Yavuz, Yusuf Şevki; "İlham", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayını, 2000, ss. 98-100.
- Zeydan, Corci; İslâm Uygarlıkları Tarihi, çev. Necdet Gök, I-II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2015.